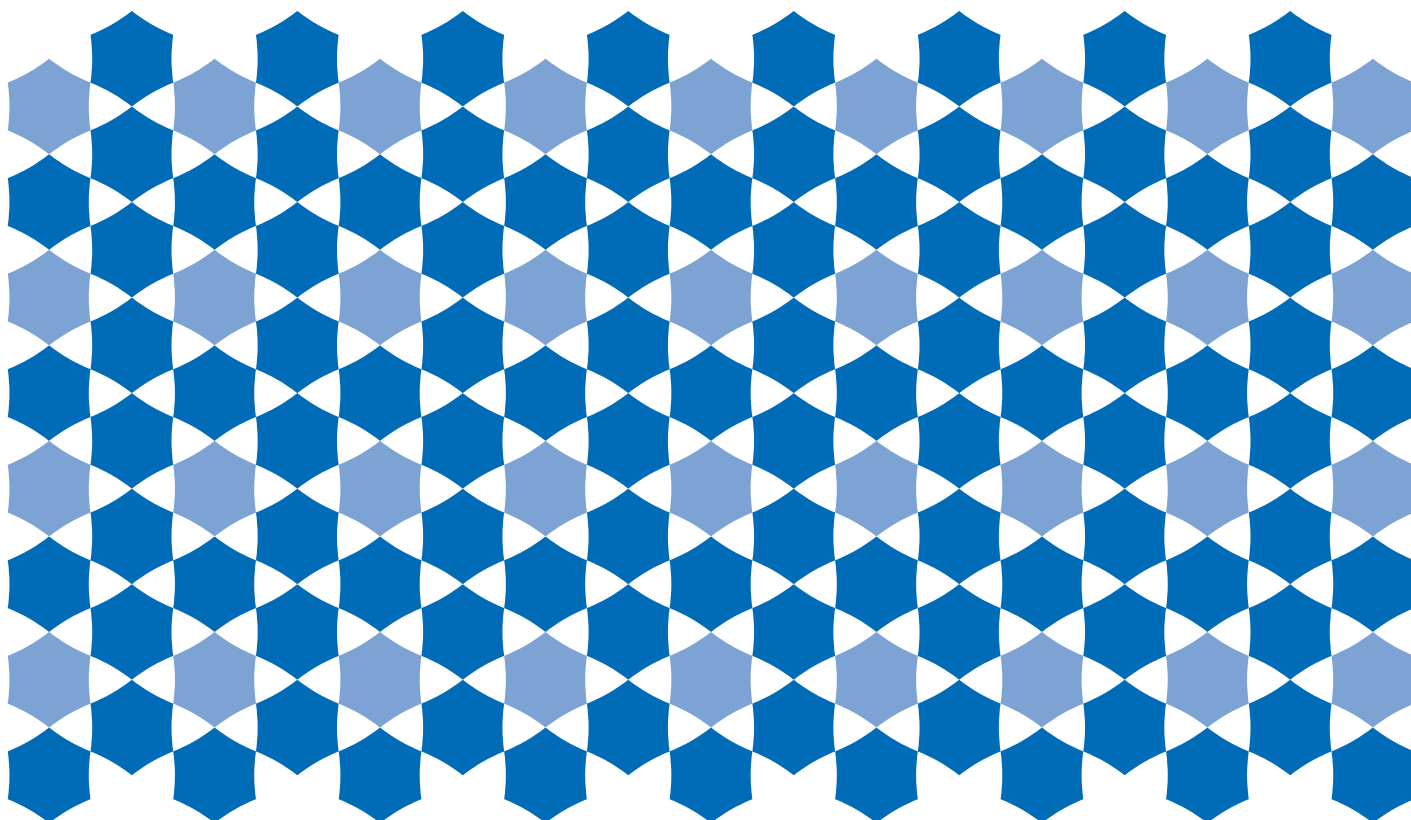

Rättssäker examination

Tredje upplagan

En uppdaterad utgåva av
denna publikation finns på
www.uka.se

Rättssäker examination
Tredje upplagan

Utgiven av Universitetskanslersämbetet 2017
Författarens namn: Mikael Herjevik
Grafisk form: Consid Communication

Universitetskanslersämbetet • Löjtnantsgatan 21 • Box 7703, 103 95 Stockholm
tfn 08-563 085 00 • fax 08-563 085 50 • e-post registrator@uka.se • www.uka.se

En uppdaterad utgåva av
denna publikation finns på

Innehåll www.uka.se

Sammanfattning.....	5
Förkortningar	9
Inledning	10
Arbetet med rapporten.....	12
Rättssäkerhet.....	13
Examinatorns uppgifter och regelverket.....	15
Regeringsformen.....	15
Högskoleförordningen.....	15
Förvaltningslagen.....	16
Andra nationella regler.....	17
Lärosätets egna regler	18
Enskilda utbildningsanordnare.....	18
Kursplanens betydelse	19
Examinationsformer.....	21
Lärosätena bestämmer examinationsformer	21
Examinationsformerna ska anges i kursplanen.....	22
Förändringar av examinationsformerna.....	22
Examination utifrån reglerna i högskoleförordningen och förvaltningslagen	23
Högskoleförordningens regler	23
Förvaltningslagens regler.....	24
Universitetskanslersämbetets slutsatser.....	25
Några andra begrepp	26
Inför kursstarten	27
Betygssystem och betygskriterier	27
Begränsning av antalet prov- och praktiktillfällen.....	28
Examinator utses	30
Anonyma prov.....	33
Examinationsspråket.....	34
De nationella minoritetsspråken och de nordiska språken	39
Val av tentamensdag.....	41
Examination på annan ort	42
Betygsärendet.....	44
Beslut under beredningsstadiet	44
Jäv	44
Ombud eller biträde	46
Studentens rätt till insyn i betygsärendet.....	46
Anmälan till provet.....	48
Hur får prov utformas?.....	49
Anpassad examination.....	50
Poänggränser	52

En uppdaterad utgåva av
denna publikation finns på

www.uka.se

Fusk.....	53
Borttappade prov och andra misstag från lärosätets sida	54
Obligatoriska utbildningsmoment	55
Får en student återkalla en inlämnad tentamen?	58
Rättningsstid.....	60
Dokumenteringen av betygsbeslutet	61
Hur meddelas studenten betygsbeslutet?	64
Motiveringen av betygsbeslutet.....	64
Registreringen av betyget.....	66
Åtgärder efter att betyget meddelats	68
Förbudet mot att överklaga betygsbeslut.....	68
Rättelse och omprövning av betygsbeslut	68
Komplettering för godkänt betyg.....	76
Förnyat prov för högre betyg ("plussning")	77
Omprov.....	78
Byte av examinator	79
När blir prov och provsvar allmänna handlingar?	80
Vad händer med betygen om antagningsbeslutet återkallas?.....	84
Särskilda frågor för vissa examinationsformer	86
Muntlig examination.....	86
Praktik	87
Hemtentamen.....	89
Grupptentamen	89
Uppsats (självständigt arbete, examensarbete)	91
Löpande examination	94
Examination med digitala hjälpmedel.....	95
Referenser	99

Denna rapport är en uppdaterad och utökad version av Högskoleverkets rapport *Rättssäker examination*, som publicerades 2008. Det är Universitetskanslersämbetets förhoppning att rapporten ska kunna användas vid lärosätena i arbetet med att trygga rättssäkerheten vid examinationen av studenter.

Universitetskanslersämbetet vill framhålla behovet av att lärosätena i kursplanerna formulerar tydliga regler för examinationen i syfte att skapa den förutsebarhet som är grundläggande för studenternas rättssäkerhet. Utöver kursplanens regler måste en examinator känna till regler främst i högskoleförordningen och i förvaltningslagen.

Lärosätena får själva välja examinationsformer för sina kurser. Men formerna för examinationen måste anges i kursplanen. Om lärosätet väljer att ändra examinationsformerna på en kurs måste lärosätet ta ställning till om det behövs övergångsbestämmelser i kursplanen och hur lång övergångsperioden i så fall ska vara.

Med examination enligt högskoleförordningens bestämmelser måste förstås att en examinator bestämmer ett betyg utifrån den eller de former för bedömning av studenternas prestationer som anges i kursplanen. Ett betygsgärende enligt förvaltningslagens regler bör anses starta med registreringen av studenten på kursen och kan omfatta fler omständigheter att ta ställning till än vad som följer av högskoleförordningens regler.

Lärosätena kan ha olika betygssystem för olika kurser. Om betygskriterier skrivs för en kurs måste lärosätet göra klart om kriterierna är bindande eller inte för examinatorerna och studenterna.

Högskoleförordningens regler anger inte någon generell begränsning av antalet prov- och praktiktillfällen. Lärosätena får själva besluta om begränsningar i kursplanen för en kurs om en obegränsad rätt skulle leda till orimligt resursslöseri. Om begränsningar beslutas måste det minsta antal tillfällen som anges i högskoleförordningen beaktas. Eventuella begränsningar bör anges i kursplanerna för de berörda kurserna.

Det är lärosätets rektor som har befogenheten att utse examinatorer. Rektor får delegera denna befogenhet. Beslutet att utse examinator ska dokumenteras i en handling. Examinatorn ska vara lärare. Den som är anställd som lärare vid ett svenskt lärosäte kan utses till examinator vid ett annat svenskt lärosäte, men måste ha en anställning vid detta andra lärosäte. För att andra personer ska kunna vara examinatorer vid ett lärosäte måste de vara anställda som lärare vid detta lärosäte. Det finns inga formella hinder mot att flera examinatorer sätter betyg på olika studenter vid ett provtillfälle, men lika fall ska behandlas lika. Högskoleförordningens regler medger inte att ett betygsbeslut fattas av flera examinatorer gemensamt.

Det kan finnas ett värde såväl för studenter som för lärare att rättningen av skriftliga prov sker utan att den rättande läraren vet vem provdeltagaren är. Vid skriftlig examination bör ett lärosäte sträva efter att anordna anonyma prov. Det är dock lärosätet som måste avgöra om det är möjligt och lämpligt

med anonyma prov på en kurs. Examinatorn måste på grund av jävsreglerna ta del av namnen på provdeltagarna i slutskedet av handläggningen.

Det bör normalt inte förekomma att en student kan anses ha behov av tolkning när en kurs ges på svenska. Betygsbeslut och andra beslut som ett lärosäte fattar under ett betygsärende måste alltid skrivas på svenska. Vidare måste en student alltid kunna kommunicera med lärosätet i betygsärendet på svenska. När det gäller examinationsspråket är huvudregeln att svenska ska kunna användas av studenterna. Om det följer av kursmålen måste dock studenterna lämna svaren på andra språk än svenska, med risk att de annars blir underkända på provet.

Studenter som talar något av de andra nordiska språken har inte rätt att använda dessa språk vid examinationer. Men studenter som talar danska eller norska bör så långt som möjligt få använda språken vid examinationer som hålls på svenska. Det finns dock situationer då svar behöver lämnas på svenska.

Högskolan bestämmer tentamensdag. Det är tillåtet att förlägga tentamina till t.ex. lördagar eller söndagar, men hänsyn bör tas till studenter som av religiösa skäl inte har möjlighet att delta i tentamina vid vissa religiösa helgdagar. Det är också viktigt att i god tid informera studenterna om datum för provtillfällena. Lärosätena är normalt inte skyldiga att ge studenterna möjlighet att delta i ett prov på en annan ort än högskoleorten, men utifrån regeln om serviceskyldighet i förvaltningslagen kan det finnas skäl att tillhandahålla en sådan möjlighet.

En examinator ska inte endast fatta det slutliga betygsbeslutet utan även andra beslut under beredningsstadiet. En examinator är skyldig att agera sakligt och opartiskt vid handläggningen av betygsärenden. Om det finns någon särskild omständighet som kan rubba förtroendet till examinatorns opartiskhet i ärendet är han eller hon jävig och får inte handlägga ärendet.

En student har rätt att ta del av det som har tillförts betygsärendet. Ett exempel är skriftliga kommentarer om studenten som en handledare på ett praktikställe redovisar till examinatorn på kursen.

Lärosätena bestämmer hur examinationen ska utformas. Genom tydliga kursplaner och betygskriterier kan lärosätena klargöra de villkor som gäller för examinationen. En examinator bör ha möjlighet att besluta om anpassad eller alternativ examination för studenter med funktionsnedsättning. Det bör framgå av kursplanen.

Poänggränser som anges inför en tentamen bör betraktas som riktlinjer som bör följas så långt som möjligt.

Grundad misstanke om fusk ska skyndsamt anmälas till rektor. Det får inte förekomma att examinatorn överprövar rektors eller disciplinnämndens bedömning av frågan om det förekommit fusk vid en examination.

Borttappade prov och felaktiga uppgifter om dag eller tid för provet är exempel på misstag från lärosätets sida som kan medföra att studenterna inte kan examineras. För sådana fall bör det i lärosätets regler anges under vilka förutsättningar studenterna har rätt till ett nytt provtillfälle och inom vilken tid ett sådant prov ska hållas. Det får inte förekomma att examinatorn godkänner en student enbart på grund av att studentens prov kommit bort. Det får inte heller förekomma att examinatorn på grund av exempelvis tidsbrist godkänner studenter som aldrig har genomfört examinationen.

Obligatoriska moment ska anges i kursplanen. För att undvika att en student felaktigt hindras från att delta i en tentamen eller annat prov, bör en student som enligt institutionens noteringar inte har fullgjort ett obligatoriskt moment normalt ändå tillåtas att delta. Om lärosätet ska kunna göra undantag från kursplanens föreskrifter om obligatoriska moment och ge möjlighet till ersättningsuppgifter, måste det finnas stöd för åtgärden i den aktuella kursplanen.

En student har inte rätt att återkalla sin inlämnade tentamen och på så sätt undvika att betygsättas.

Ett betygsbeslut ska dokumenteras i en pappershandling eller som en elektronisk handling. Om ett betygsärende föredras för examinatoren ska föredragandens namn anges i betygsbeslutet. Om andra lärare hjälper till med rättningen av ett prov har de varit med vid den slutliga handläggningen av betygsärendet, och även deras namn ska då anges i betygsbeslutet. Ett betygsbeslut kan meddelas studenten på olika sätt, t.ex. via e-post eller på anslagstavlor i lärosätets lokaler. Om en tentamensgenomgång hålls bör det ske mer än två veckor före omtentamen. Om registreringen av ett betyg i studieregistret Ladok sker först efter det att studenten underrättats om betygsbeslutet, bör det ta högst en vecka att registrera betyget.

Ett betygsbeslut får alltid ändras innan det har meddelats studenten. Därefter krävs stöd för ändring av beslutet i högskoleförordningen, förvaltningslagen, praxis eller juridisk litteratur. Om ett betygsbeslut innehåller en uppenbar oriktighet på grund av ett skrivfel, räknefel eller liknande förbiseende, får beslutet rättas av examinatoren såväl till fördel som till nackdel för studenten. Rättelser som är till nackdel för en student måste ske med stor försiktighet och endast när det är fråga om klara fall. Innan en sådan rättelse görs ska studenten normalt ges möjlighet att yttra sig.

Examinatören är därutöver skyldig att ändra ett uppenbart oriktigt betyg om det kan ske snabbt och enkelt och utan att betyget sänks. Det är även möjligt att med stöd av praxis ändra ett betygsbeslut när en student har fuskat på ett prov. Det finns också ett visst utrymme för att ändra ett betyg till fördel för en student, dvs. genom en höjning av ett betyg. Stor försiktighet bör ändå iaktas vid ändring av betyg. För att examinationen ska kunna anses vara rättssäker är det av avgörande betydelse att examinatorerna bedömer lika fall lika.

Betyget godkänd kan inte ändras till underkänd på studentens begäran.

Det bör inte förekomma regler eller praxis som innebär att en student som har hämtat ut sitt prov med automatik förlorar sin rätt att begära omprövning. Det är inte heller tillåtet att ställa upp tidsgränser för när studenterna senast måste begära omprövning.

Examinatören får bestämma att en student som inte har godkänts på en kurs får utföra kompletterande uppgifter om det finns stöd för det i högskolans regler. I sådana regler bör klargöras inom vilken tid kompletteringen ska utföras och på vilket sätt kompletteringen får utföras.

Det är tillåtet för universitet och högskolor att medge studenter som godkänts på en kurs att tentera på nytt för ett högre betyg.

En student har rätt att få en annan examinator utsedd efter två underkända prov, om inte särskilda skäl talar mot det. Ett särskilt skäl som talar mot ett byte kan vara att det inte finns någon annan lämplig examinator.

En tentamensskrivning torde bli allmän handling när den har överlämnats till de studenter som deltar i skrivningen. Det finns dock skäl som talar för att

åberopa offentlighets- och sekretesslagens regler för att vägra lämna ut skrivningen till andra personer innan provet har genomförts.

Betygen bör stå fast om antagningsbeslutet återkallas.

Tydligt uttryckta betygskriterier är särskilt viktiga vid muntlig examination. Möjligheterna att ompröva betygsbeslutet underlättas om den muntliga examinationen dokumenteras av lärosätet.

Det är viktigt att lärosätena tar ställning till vilken formell roll handledaren har vid praktikmoment. Betyg ska inte beslutas för studenter som avbryter praktiken i förtid. Endast för undantagsfall får det föreskrivas i kursplanen att en student kan underkännas innan han eller hon har gått igenom hela kursen.

Det bör anges i kursplanen vilka konsekvenserna blir om en hemtentamen inte lämnas in i tid.

Grupptentamen får anses vara en tillåten examinationsform. Det är dock viktigt att en individuell bedömning kan göras av studenterna. Det finns olika sätt att säkerställa att detta kan göras.

När en handledare har gett klartecken till en uppsats bör det inte förekomma att examinatorn kräver mycket omfattande förändringar för att uppsatsen ska kunna godkännas. Tydliga kriterier för bedömningen och en kontinuerlig dialog mellan handledaren och examinatorn är exempel på åtgärder för att förhindra att sådana situationer uppkommer. En examinator är dock inte skyldig att sätta ett godkänt betyg bara för att handledaren har gett klartecken för uppsatsen.

Det får anses vara praxis att en student som inte blir färdig med uppsatsen under kurstiden får, inom rimliga gränser, handledning till dess uppsatsen är färdig. Om en institution vill avvika från denna praxis, bör den klargöra det genom att föreskriva det i kursplanen för kursen.

För s.k. löpande examination är det nödvändigt att i examinationsreglerna klargöra vad det är som ska bedömas av examinatorn och på vilket sätt examinatorn ska besluta utifrån studenternas prestationer. Det är examinatorns uppgift att se till att underlaget för examinationen finns.

En uppdaterad utgåva av
denna publikation finns på

www.uka.se
Förkortningar

Ds	Departementsserien
Bet.	Betänkande
FL	Förvaltningslagen
HF	Högskoleförordningen
HL	Högskolelagen
JK	Justitiekanslern
JO	Justitieombudsmannen
JT	Juridisk tidskrift vid Stockholms universitet
KTH	Kungl. Tekniska högskolan
Prop.	Regeringens (respektive Kungl. Maj:ts) proposition
RF	Regeringsformen
RÅ	Regeringsrättens årsbok
SFS	Sveriges förenade studentkårer
SLU	Sveriges lantbruksuniversitet
SOU	Statens offentliga utredningar
SUHF	Sveriges universitets- och högskoleförbund
TF	Tryckfrihetsförordningen
UbU	Utbildningsutskottet
UKÄ	Universitetskanslersämbetet
ÖNH	Överklagandenämnden för högskolan

Svenska universitet och högskolor har stor frihet att utforma examinationen av studenterna. Det innebär bl.a. att det är lärosätena som bestämmer vilka examinationsformer som ska användas för olika kurser. Friheten är viktig för att kunna anpassa examinationen efter de skilda förutsättningar som kan gälla för utbildningarna. Men examinationen ställer också lärosätena inför olika typer av utmaningar. En sådan utmaning gäller de rättsliga aspekterna av examinationen.

År 1998 publicerade Höskoleverket den första upplagan av *Rättssäker examination* (1998:39 R). Syftet med rapporten var att utreda hur olika rättsliga frågor ska eller bör hanteras i samband med examinationen av studenter på grundnivå och avancerad nivå. Utgångspunkten för den första upplagan av denna rapport var förhållandena vid traditionella salskrivningar. År 2008 gav Höskoleverket ut den andra och omarbetade upplagan av rapporten, där verket utvidgade frågeställningarna till att även avse andra examinationsformer.

Höskoleverkets rapport har fått stort genomslag i högskolesektorn och har kommit att tjäna som en värdefull vägledning när det gäller examinationen av studenter. Alltsedan den första upplagan av rapporten publicerades har universitet och högskolor tagit fram eller omarbetat lokala regler och riktlinjer för examinationen. Det är tydligt att rapporten har använts som underlag för lärosätenas arbete, vilket också var Höskoleverkets avsikt med rapporten.

Höskoleverkets uppdrag att utöva tillsyn över universitet och högskolor övertogs den 1 januari 2013 av Universitetskanslersämbetet (UKÄ). Sedan den andra upplagan av rapporten publicerades 2008 har bestämmelser ändrats, nya frågor aktualiserats och ytterligare tillsynspraxis tillkommit. UKÄ konstaterar mot denna bakgrund att det finns ett behov att uppdatera innehållet i Höskoleverkets rapport.

Under de snart tjugo år som har gått sedan publiceringen av den första upplagan av rapporten har först Höskoleverket och därefter UKÄ handlagt ett relativt stort antal tillsynsärenden som gällt examinationsfrågor på grundnivå och avancerad nivå. Ämbetets jurister får regelbundet frågor från såväl studenter som anställda vid universitet och högskolor om hur rättsliga frågor i samband med examination bör lösas. Dessa erfarenheter har, tillsammans med de regler som lärosätena utarbetat, utgjort en del av underlaget för den tredje upplagan av rapporten som nu publiceras av UKÄ.

Jämfört med den andra upplagan innebär den tredje upplagan följande. UKÄ ansluter sig till de ställningstaganden som Höskoleverket har gjort i tidigare upplagor, men i några fall har verkets bedömningar utvecklats eller kompletterats. Dessutom ges fler exempel från, och referenser till, tillsynspraxis och andra rapporter. Den tredje upplagan behandlar också några nya frågor som inte finns med i tidigare upplagor. Vidare återges redovisade bestämmelser med nu gällande lydelse. I övrigt har vissa omarbetningar gjorts när det gäller innehållet.

I likhet med Höskoleverket vill UKÄ med denna rapport särskilt framhålla behovet av att lärosätena i kursplanerna formulerar tydliga regler för

En uppdaterad utgåva av denna publikation finns på

www.uka.se

examinationen i syfte att skapa den förutsebarhet som är grundläggande för studenternas rättssäkerhet. Som påpekats i den tidigare upplagan av rapporten är det också viktigt att se betygsärendet som ett ärende som startar med registreringen av studenten på kursen och som omfattar fler omständigheter än själva betygssättningen. Det är UKÄ:s förhoppning att även den tredje upplagan av rapporten ska kunna användas vid lärosätena i arbetet med att trygga rättssäkerheten vid examinationen av studenter.

Den aktuella rapporten bygger bl.a. på bestämmelserna i den nu gällande förvaltningslagen (1986:223). Den 1 juli 2018 förväntas en ny förvaltningslag träda ikraft. UKÄ avser att under 2018 publicera en omarbetad upplaga av rapporten som beaktar den nya förvaltningslagens bestämmelser.

Inför publiceringen av denna rapport har UKÄ analyserat den tillsynspraxis som tillkommit sedan den tidigare upplagan av rapporten. UKÄ har också gått igenom de många frågor om examination som ställts till UKÄ bl.a. genom det elektroniska frågeformuläret på myndighetens webbplats. Synpunkter på den kommande rapporten har under arbetet inkommit från enskilda lärare, studenter och andra aktörer, bl.a. från nationella referensgruppen för samordnarna för pedagogiskt stöd.

I likhet med vad som gällt vid tidigare upplagor av rapporten har UKÄ ställt ett antal frågor till utvalda institutioner vid universitet och högskolor. Även lärosätenas ledningar har fått möjlighet att besvara frågorna. Sveriges förenade studentkårer (SFS) har också lämnat synpunkter i anslutning till enkäten. Dessutom har några studentkårer yttrat sig.

Några av de rättsliga frågeställningarna i denna rapport har behandlats vid ett seminarium som anordnades av Institutet för utbildningsrätt (IFU) vid Uppsala universitet den 11 april 2017.

Vidare har ett utkast till rapport diskuterats vid ett seminarium den 19 maj 2017 dit företrädare för lärosätena, de utvalda institutionerna och studentföreträdare bjudits in. Deltagarna i seminariet gavs möjlighet att lämna synpunkter på utkastet, som därefter har bearbetats till en slutlig rapport.

Rapporten har därefter fastställts av UKÄ den 13 juni 2017.

Med begreppet rättssäkerhet bör förstås "förutsebarhet i rättsliga angelägenheter". Villkoren för att rättssäkerhet ska anses råda är att det finns klara regler som är publicerade och tillämpas lojalt och korrekt av de rättstillämpande organen.

I Högskoleverkets rapport *20 åtgärder för att stärka studenternas rättssäkerhet*¹ konstaterade verket, med stöd av en artikel i Juridisk tidskrift av professor Åke Frändberg,² att innebörden av begreppet rättssäkerhet bör vara "förutsebarhet i rättsliga angelägenheter". Frändberg framhöll följande:

Med rättssäkerhet i denna mening avses, grovt uttryckt, att rättssystemet skall tillhandahålla klara, tydliga och pålitliga svar på frågor av rättslig karaktär. Jag befinner mig i en viss situation: Vad gäller rättsligt för mig i denna? Jag önskar utföra en viss handling: Är denna tillåten, förbjuden eller rent av påbjuden? ... I ju högre grad rättssystemet ger klara svar på dylika frågor, desto högre grad av rättssäkerhet har man i samhället i fråga.

Frändberg ansåg att tre villkor kan ställas upp för att rättssäkerhet ska anses råda. Reglerna ska:

1. vara klara och adekvata
2. vara publicerade
3. tillämpas lojalt och korrekt av de rättstillämpande organen.

Det finns även andra frågor som är av betydelse för rättssäkerheten, t.ex. möjligheten att överklaga ett myndighetsbeslut. Den som vänder sig till en myndighet med en ansökan vet att han eller hon, om beslutet får överklagas, kan vända sig till en högre instans för att begära prövning och därför inte behöver nöja sig med beslutet från den lägre instansen.

Ett exempel från lärosätenas regler där rättssäkerheten har lyfts fram är Kungl. Tekniska högskolans (KTH) riktlinjer om examinatorer på KTH. Riktlinjerna inleds med följande bakgrundsbeskrivning:

Att examinera studenter på olika utbildningsnivåer är en av KTH:s viktigaste uppgifter. Kvalitet i examinationen är av största vikt för såväl KTH:s som studenternas rykte. Det är dessutom en av högskolans viktigaste myndighetsuppgifter och omfattar ett stort antal beslut. Som myndighet är det nödvändigt för KTH att ha klara regelverk, klara delegationer och klar dokumentation av beslut inom examinationen. Detta gäller inom utbildning på såväl grundnivå och avancerad nivå som utbildning på forskarnivå. Den löpande examinationen är både en form av myndighetsutövning och ett led i studentens lärandeprocess.

1. Högskoleverket (2001): *20 åtgärder för att stärka studenternas rättssäkerhet*. Rapport 2001:27 R s. 11–12.

2. Frändberg, Åke (2000): Om rättssäkerhet. *JT 2000-01* s. 269–280.

En uppdaterad utgåva av denna publikation finns på

www.uka.se
För att examinationen ska upplevas som rättssäker måste regler och rutiner vara tydliga för såväl studenter som lärare och administratörer.

UKÄ konstaterar att det förekommer att flexibilitet förespråkas i relationerna till studenterna samtidigt som detaljregleringar ifrågasätts. Flexibilitet är bra i många sammanhang. Men flexibilitet i rättsliga frågor utan stöd i tydliga regler leder lätt till godtycke, vilket är motsatsen till förutsebarhet och därmed ett rättsosäkert tillstånd.

Examinators uppgifter och regelverket

Av 6 kap. 18 § högskoleförordningen (1993:100) framgår att betyg ska beslutas av en av högskolan särskilt utsedd lärare, examinator. Att det uttryckligen anges i högskoleförordningen vem som får besluta om betyg, betyder att ett betygsbeslut som en examinator har fattat inte får överprövas av andra befattningshavare inom högskolan, inte ens av rektorn. Eftersom ett betygsbeslut inte heller får överklagas till domstol eller någon annan överklagandeinstans, har examinatorn stor makt och ett stort ansvar när han eller hon använder sin befogenhet att sätta betyg på studenter. Förutom de krav som detta ställer på kunskaper inom ämnesområdet, måste examinatorn även ha kunskaper om vad det betyder att som anställd i en statlig myndighet fatta beslut som innebär myndighetsutövning mot enskilda. I detta kapitel redogörs för de regler som en examinator bör känna till.

Regeringsformen

Regeringsformen (RF) är en av Sveriges grundlagar. Enligt 1 kap. 1 § RF utövas den offentliga makten under lagarna. Denna så kallade legalitetsprincip innebär att förvaltningsmyndigheterna måste ha författningsstöd för sin beslutanderätt.³ I 1 kap. 9 § RF anges följande:

Domstolar samt förvaltningsmyndigheter och andra som fullgör offentliga förvaltningsuppgifter ska i sin verksamhet beakta allas likhet inför lagen samt iakttä saktighet och opartiskhet.

Denna paragraf innehåller en objektivitetsprincip som bland annat innebär att förvaltningsmyndigheter, som universitet och högskolor, inte får låta sig påverkas av en önskan att gynna eller missgynna andra intressen. De får inte heller ta hänsyn till ovidkommande omständigheter, som t.ex. en sökandes ursprung eller politiska uppfattning.⁴

Högskoleförordningen

De regler i högskoleförordningen (HF) som främst är av betydelse vid examination finns i sjätte kapitlet.

Enligt 6 kap. 15 § HF ska det i kursplanen för en kurs bl.a. anges formerna för bedömning av studenternas prestationer samt de övriga föreskrifter som behövs.

Av 6 kap. 18 § HF framgår bl.a. följande. Betyg ska sättas på en genomgången kurs om inte högskolan föreskriver något annat. Högskolan får föreskriva vilket betygssystem som ska användas. Betyget ska beslutas av en av högskolan särskilt utsedd lärare (examinator).

3. Strömberg, Håkan & Lundell, Bengt (2014): *Allmän förvaltningsrätt*, 26 uppl. s. 69.

4. Strömberg & Lundell (2014) s. 71.

I 6 kap. 21 § HF finns regler som riktar sig till de beslutsfattare som vill begränsa det antal prov som en student får gå igenom. Enligt 6 kap. 22 § har en student, som utan godkänt resultat har genomgått två prov för en kurs eller en del av en kurs, rätt att få en annan examinator utsedd, om inte särskilda skäl talar mot det.

Under rubriken *Rättelse av betyg* anges i 6 kap. 23 § HF att ett beslut enligt 26 § förvaltningslagen (1986:223) om rättelse av skrivfel, räknefel eller liknande förbiseende i fråga om ett betyg ska fattas av en examinator.

Under rubriken *Omprövning av betyg* anges följande i 6 kap. 24 § HF. Finner en examinator att ett beslut om betyg är uppenbart oriktigt på grund av nya omständigheter eller av någon annan anledning, ska han eller hon ändra beslutet, om det kan ske snabbt och enkelt och om det inte innebär att betyget sänks.

Förvaltningslagen

Statliga universitet och högskolor är förvaltningsmyndigheter. Därmed är de skyldiga att tillämpa förvaltningslagens (1986:223) regler. Förvaltningslagen (FL) innehåller grundläggande regler för hur myndigheterna ska handlägga sina ärenden och sköta kontakterna med allmänheten. En grundtanke bakom lagen är att den ska bidra till att myndigheterna får ett så korrekt underlag som möjligt för sina beslut och därmed till att besluten blir riktiga i sak.⁵

Lagen gäller myndigheternas handläggning av ärenden (1 §). Om en annan lag eller en förordning innehåller någon bestämmelse som avviker från förvaltningslagens regler, gäller den bestämmelsen (3 §). Riksdagen (genom lag) eller regeringen (genom förordning) får alltså besluta om regler som avviker från förvaltningslagen. Det får däremot inte myndigheter som exempelvis universitet och högskolor.

Några grundläggande begrepp i lagen är ärende, part och myndighetsutövning. De kommenteras särskilt i det följande.

Ärende

Det finns inte någon definition av vad ett ärende är i lagen, men man skiljer mellan verksamhet som mynnar ut i ett uttalande och faktiskt handlande.⁶ På högskoleområdet är betygssättning ett exempel på handläggning av ett ärende och undervisning ett exempel på faktiskt handlande.⁷ Bestämmelserna i 7–30 §§ FL gäller endast vid handläggning av ärenden, medan 4–6 §§ även gäller faktiskt handlande.

Part

Vissa av de regler i förvaltningslagen som ger enskilda rättigheter, förutsätter att personen är "sökande, klagande eller annan part". I ett ärende om betygssättning är den student som ska få sitt betyg fastställt part i ärendet.

5. Hellners, Trygve & Malmqvist, Bo (2010): *Förvaltningslagen med kommentarer*, 3 uppl. s. 11.

6. Strömberg & Lundell (2014) s. 85–86.

7. Jfr Warnling-Nerep, Wiweka (2014): *En introduktion till förvaltningsrätten*, 11 uppl. s. 31.

Några av förvaltningslagens viktigaste bestämmelser är bara tillämpliga om ärendet gäller s.k. myndighetsutövning.⁸ I förarbetena har myndighetsutövning beskrivits som att det rör sig om beslut eller andra åtgärder som ytterst är uttryck för samhällets maktbefogenheter i förhållande till medborgarna.⁹ Ett ärende om betygssättning innebär myndighetsutövning mot studenten. Det betyder t.ex. att en examinator inte får rätta ett betyg på grund av räknefel till nackdel för studenten, utan att först ha gett studenten möjlighet att yttra sig (om det inte är obehövt, se 26 § FL).

Tillämpliga regler i förvaltningslagen

Följande regler i förvaltningslagen är de som i första hand kan bli aktuella att tillämpa i samband med examination:

- serviceskyldighet (4 och 5 §§)
- allmänna krav på handläggningen av ärenden, bl.a. handläggningstid (7 §)
- tolk (8 §)
- ombud och biträde (9 §)
- jäv (11–12 §§)
- rätt att lämna uppgifter muntligen (14 §)
- anteckningar av uppgifter (15 §)
- parters rätt att få del av uppgifter (16 §)
- motivering av beslut (20 §)
- underrättelse om beslut (21 §)
- rättelse av skrivfel (26 §).

De flesta av dessa bestämmelser kommer att kommenteras närmare i senare avsnitt i denna rapport.

Bestämmelsen i 27 § FL om omprövning av beslut är inte tillämplig på betygsbeslut eftersom regeringen har beslutat om särskilda bestämmelser i högskoleförordningen (6 kap. 24 § HF).

Andra nationella regler

Diskrimineringslagen (2008:567) innehåller förbud mot diskriminering på grund av kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller ålder. Diskrimineringslagen gäller vid examination. Bestämmelserna innebär också ett förbud mot diskriminering i form av bristande tillgänglighet, se vidare avsnittet *Anpassad examination*, s. 50.

I 21 § myndighetsförordningen (2007:515) anges följande:

8. I den förvaltningslag som avses träda i kraft den 1 juli 2018 används inte längre detta begrepp, se prop. 2016/17:180. Konsekvenserna av förändringen kommer att behandlas i nästa upplaga av denna rapport.

9. Prop. 1971:30 Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om allmänna förvaltningsdomstolar s. 331.

För varje beslut i ett ärende skall det upprättas en handling som visar

1. dagen för beslutet,
2. beslutets innehåll,
3. vem som har fattat beslutet,
4. vem som har varit föredragande, och
5. vem som har varit med vid den slutliga handläggningen utan att delta i avgörandet.

Denna bestämmelse behandlas på s. 61 i rapporten.

Därutöver kan tryckfrihetsförordningens regler om allmänna handlingar vara tillämpliga, se vidare s. 80.

Lärosätets egna regler

På de allra flesta universitet och högskolor finns regler om examination som lärosätets ledning har fastställt för att klargöra vad som ska gälla för lärosätets examinatorer.

Utöver dessa regler ska kursplanerna innehålla föreskrifter om hur examinationen på kursen ska gå till. I nästa kapitel redogörs närmare för kursplanens betydelse.

Enskilda utbildningsanordnare

UKÄ har i detta avsnitt redovisat vilka författningsbestämmelser som är tillämpliga vid examination på statliga universitet och högskolor. De bedömningar som UKÄ gör i denna rapport gäller statliga lärosäten.

I högskolesektorn finns även ett antal enskilda utbildningsanordnare med examenstillstånd, bl.a. Chalmers tekniska högskola och Stiftelsen Högskolan i Jönköping. För dessa lärosäten gäller lagen (1993:792) om tillstånd att utfärda vissa examina. De allra flesta av de författningsbestämmelser som behandlas i denna rapport gäller inte för de enskilda utbildningsanordnarna.¹⁰ Exempelvis gäller inte förvaltningslagen eller högskoleförordningens bestämmelser om examination och kursplaner. De enskilda utbildningsanordnarna kan dock ha egna regler om examination som klargör vad som gäller vid lärosätet.

¹⁰ Se vidare Högskoleverket (2008): *Rättssäkerheten för studenter hos enskilda utbildningsanordnare med examensrätt*. Rapport 2008:37 R.

Kursplanens betydelse

Av 6 kap. 14 § HF framgår att det ska finnas kursplaner för alla kurser. I kursplanen ska enligt 15 § samma kapitel anges kursens nivå, antal högskolepoäng, mål, krav på särskild behörighet, formerna för bedömning av studenternas prestationer och de övriga föreskrifter som behövs.

De nuvarande bestämmelserna i högskoleförordningen om kursplaner och utbildningsplaner trädde i kraft den 1 januari 2011. Jämfört med de äldre bestämmelserna regleras innehållet i planerna inte längre lika detaljerat. I förarbetena framhöll dock regeringen att kurs- och utbildningsplaner är viktiga styrdokument för utbildning på grundnivå och avancerad nivå. Regeringen underströk att oavsett om innehållet i kurs- och utbildningsplaner regleras i högskoleförordningen eller av universitet och högskolor bör planerna ange den information som behövs ur ett studentperspektiv och för en uppföljning av utbildningens kvalitet. Det ligger i lärosätens intresse att planerna utformas på bästa sätt och att såväl kvalitetsaspekter som behovet av tydliga regler för studenterna i fråga om utbildningen beaktas. Även tillsynen ställer krav på att vissa föreskrifter finns, framhöll regeringen.¹¹

Kursplaner är alltså mycket viktiga styrdokument för utbildningarna. Det gäller inte minst examinationen av studenter. I en rapport om rättssäker examination är det därför viktigt att belysa några formella aspekter av planerna.

En kursplan innehåller föreskrifter i den mening som avses i 8 kap. regeringsformen. Kursplanens regler är alltså av samma karaktär som lagar beslutade av riksdagen och förordningar beslutade av regeringen. Det betyder att de är bindande och gäller generellt. Reglerna måste följas av såväl lärosätens personal som studenterna.

Såväl Högskoleverket som UKÄ har i ett stort antal tillsynsbeslut framhållit att regler i kursplanen måste följas. Det är alltså inte tillåtet att avvika från reglerna om examinationsform i kursplanen.¹² Om ett lärosäte använder sig av en examinationsform som inte överensstämmer med kursplanens regler kan det leda till att lärosätet tvingas betala skadestånd till studenterna. Justitiekanslern konstaterade i ett beslut att det fanns grund för skadestånd när ett universitet använt en examinationsform som saknade stöd i kursplanen.¹³

UKÄ framhåller flera gånger i denna rapport att regleringen av vissa frågor ska finnas i kursplanen. Regler som är bindande ska inte finnas i kurs-pm, studieanvisningar, handböcker eller liknande dokument. Sådana dokument kan i stället innehålla riktlinjer som inte är bindande. Att exempelvis rekommendera en examinationsform eller övriga förutsättningar för examinationen i riktlinjer får dock inte förekomma. Sådana regler måste anges i kursplanen.

Att i kursplanen endast hänvisa vidare till regler i t.ex. en studiehandledning innebär inte att dessa regler blir en del av kursplanen. För att regler i studiehandledningar och liknande dokument ska bli en del av kursplanerna krävs antingen att de förs in i själva kursplanerna eller att de biläggs kursplanerna.

11. Prop. 2009/10:149 *En akademi i tiden – ökad frihet för universitet och högskolor* s. 81–82.

12. Se t.ex. Högskoleverkets beslut 2004-06-15, reg. nr 31-1622-04.

13. JK:s beslut 2008-10-07, dnr 4881-07-40.

Beslutet om att ha dem som en bilaga till kursplanerna måste också fattas av den instans som enligt lärosätets egna regler är behörig att fastställa kursplaner.¹⁴

Det finns inget som hindrar att ett lärosäte utöver vad som måste anges i kursplanen även beslutar om icke-bindande regler i en viss fråga. Om det beträffande en kurs finns behov av regler som inte ska vara bindande måste detta tydliggöras genom att uttryck som allmänna råd, riktlinjer, rekommendationer etc. används som rubriker för dessa regler.

Vissa frågor måste alltså regleras i kursplanen. Men det räcker inte enbart med att regler finns i kursplanen. UKÄ framhåller också i denna rapport att kursplanernas regler även måste vara *tydliga*. Oklara regler minskar förutsebarheten för studenterna och gör det svårare för examinatoren att tillämpa kursplanen. Klara och tydliga regler i kursplanerna är därför en viktig rättssäkerhetsfråga.

Av språklagen (2009:600) följer att föreskrifter utfärdade av en svensk myndighet ska vara avfattade på svenska. Kursplanerna måste därför vara skrivna på svenska. Det kan ibland finnas behov av översättningar till engelska, eller annat relevant språk. Om högskolan vill att planerna ska finnas på andra språk får högskolan därför översätta de svenska planerna.¹⁵ I en situation där det finns en version av en kursplan på ett annat språk som kan tolkas på ett annat sätt än den svenskspråkiga har den svenskspråkiga kursplanen företräde.¹⁶

14. Se UKÄ (2014): *Högskolans regler i praktiken – erfarenheter från Högskoleverkets tillsynsbesök 1998-2012*. Rapport 2014:16 s. 19–20.

15. UKÄ (2014) s. 23.

16. Jfr Överklagandenämnden för högskolans (ÖNH:s) beslut 2017-02-03, reg.nr 23-77-17.

Lärosätena får själva välja examinationsformer för sina kurser. Men formerna för examinationen måste anges i kursplanen. Om lärosätet väljer att ändra examinationsformerna på en kurs måste lärosätet ta ställning till om det behövs övergångsbestämmelser i kursplanen och hur lång övergångsperioden i så fall ska vara.

Lärosätena bestämmer examinationsformer

Lärosätena bestämmer själva vilka examinationsformer som ska användas för utbildningarna. Det innebär att examinationsformerna kan variera mycket mellan olika typer av utbildningar. Men examinationsformerna kan också variera mellan likartade utbildningar vid olika lärosäten.

I *Examinationen vid universitet och högskolor – ur studentens synvinkel* (Högskoleverkets skriftserie 1997:10 S) undersöktes hur vanliga olika examinationsformer var. Följande visar de då mest förekommande examinationsformerna (i fallande ordning):

- salsskrivning
- obligatorisk närvaro
- pm, paper och dylikt
- laborationer
- tvärgruppsredovisningar
- problemlösande examinationer
- hemtentamen
- uppsatser
- praktik
- grupp tentamen, skriftlig
- enskild tentamen, muntlig
- flera tentamina vid olika tidpunkter
- egen- och kamratutvärdering
- grupp tentamen, muntlig

Någon senare undersökning om examinationsformerna har inte gjorts av Högskoleverket eller UKÄ, men samtliga dessa examinationsformer torde fortfarande förekomma. En annan examinationsform som ibland förekommer inom vissa utbildningar är s.k. löpande examination. I lärosätens enkätsvar inför den tredje upplagan av rapporten nämns ytterligare en examinationsform, nämligen examination vid scenariobaserade övningar.

Examinationsformerna ska anges i kursplanen

Enligt 6 kap. 15 § HF ska formerna för bedömningen av studenternas prestationer anges i kursplanen. Det innebär alltså att examinationsformerna ska anges i kursplanen. Av bl.a. rättssäkerhetsskäl är det viktigt att kursplanens regler om examinationsform är tydliga. Reglerna utgör grunden för examinatorns myndighetsutövning, när hon eller han fattar beslut om betyg. Reglerna har också till syfte att informera studenten om vad som gäller för en särskild kurs. Kravet i 6 kap. 15 § HF innebär att formerna för examinationen måste bestämmas i en kursplan redan före kursstart.¹⁷

Som redovisats i avsnittet *Kursplanens betydelse* (s. 19) har JK i ett beslut konstaterat att det fanns grund för skadestånd när ett universitet använt en examinationsform som saknade stöd i kursplanen. Om ett lärosäte använder sig av en examinationsform som inte överensstämmer med kursplanens regler kan det alltså leda till att lärosätet tvingas betala skadestånd till studenterna.

Förändringar av examinationsformerna

Det händer att ett lärosäte beslutar att ändra examinationsformerna på en kurs. Det kan få betydelse för de studenter som påbörjat kursen men ännu inte blivit godkända. Det kan även få betydelse för studenter som påbörjat ett utbildningsprogram där den aktuella kursen ingår. Vid förändringar av en kurs måste lärosätet ta ställning till om det behövs övergångsbestämmelser i kursplanen och hur lång övergångsperioden i så fall ska vara. UKÄ anser att det är viktigt att studenter som påbörjar en utbildning så långt som möjligt ska kunna utgå från att de förutsättningar ska gälla som angavs vid studiernas början. Samtidigt anser UKÄ att det måste finnas utrymme för ett lärosäte att genomföra förändringar som omfattar även studenter som redan påbörjat utbildningen. Skäl för det kan exempelvis vara att lärosätet sett ett behov av att ändra utbildningens pedagogiska modell.¹⁸

Vid en förändring av en kurs måste ett lärosäte ändra i den befintliga kursplanen eller besluta om en helt ny kursplan. Lärosätet måste då göra en bedömning av frågan om de studenter som redan påbörjat utbildningen ska omfattas av förändringarna eller om studenterna under en övergångsperiod ska få möjlighet att slutföra utbildningen enligt de äldre reglerna. Ska studenterna få möjlighet att under en övergångsperiod slutföra kursen enligt äldre regler måste lärosätet besluta om övergångsbestämmelser.

Om lärosätet beslutar om övergångsbestämmelser för studenterna bör UKÄ:s uttalanden när det gäller möjligheter till omprov beaktas (se avsnittet *Omprov*, s. 78).

17. Se vidare UKÄ (2014) s. 20–21, med exempel på otydliga eller olämpliga formuleringar i kursplaner.

18. Jfr Högskoleverkets beslut 2012-02-14, reg.nr 31-5576-11.

Examination utifrån reglerna i högskoleförordningen och förvaltningslagen

Med examination enligt högskoleförordningens bestämmelser måste förstås att en examinator bestämmer ett betyg utifrån den eller de former för bedömning av studenternas prestationer som anges i kursplanen. Ett betygsärende enligt förvaltningslagens regler bör anses starta med registreringen av studenten på kursen och kan omfatta fler omständigheter att ta ställning till än vad som följer av högskoleförordningens regler.

Examination är ett vedertaget begrepp som används i pedagogisk forskning.¹⁹ En bedömning av vad examination innebär ur rättslig synpunkt måste dock utgå från bestämmelserna i högskoleförordningen (1993:100) och förvaltningslagen (1986:223).

Högskoleförordningens regler

Termen examination används inte i högskoleförordningen (HF). Uttrycket "examineras" förekommer i 6 kap. 34 § HF där det anges att vid betygssättning av doktorsavhandlingen ska minst en person delta som inte är verksam vid den högskola där doktoranden examineras. Uttrycket "examineras" används även i 7 kap. 38 § HF där det bl.a. anges att en högskola som har fått tillstånd att utfärda examina på forskarnivå inom ett område får utan ny antagning besluta att en doktorand som har antagits vid något annat universitet eller någon annan högskola får övergå till högskolan och fortsätta sin utbildning och examineras där. I det sistnämnda fallet torde dock uttrycket mer syfta på att ta ut examen än på att betygssättas vid prov.

Viktigare för bedömningen är i stället att den lärare som ska bestämma ett betyg på en genomgången kurs kallas för examinator (6 kap. 18 § HF). Denna bestämmelse ska läsas tillsammans med bestämmelsen om att formerna för bedömning av studenternas prestationer ska finnas angivna i kursplanen (6 kap. 15 § HF).

Med examination enligt högskoleförordningens bestämmelser måste därför förstås att en examinator bestämmer ett betyg utifrån den eller de former för bedömning av studenternas prestationer som anges i kursplanen.

19. Se t.ex. Högskoleverket (1997): *Examinationen i högskolan. Slutrapport från Högskoleverkets examinationsprojekt*. Rapport 1997:39 R.s. 26–27.

Inte heller i förvaltningslagen används termen examination. Förvaltningslagen gäller handläggning av ärenden och uttrycket "ärende om betygssättning" förekommer i lagens 17 och 20 §§. Vad ett sådant ärende innebär klargörs dock inte, utan bedömningen måste göras utifrån de övriga reglerna i förvaltningslagen och utifrån de principer som ligger till grund för lagens regler. Enligt UKÅ:s mening bör uttrycket "betygsärende" användas. Med tanke på att examination är ett vedertaget begrepp kan möjligen uttrycket "examinationsärende" förespråkas, men med tanke på risken för förväxling med ärenden om utfärdande av examen är det inte lämpligt.

Ett ärendes handläggning kan delas in i fyra stadier:

- initialstadiet, då ärendet initieras hos en myndighet
- beredningsstadiet, då underlag för ärendets sakliga prövning hämtas in
- avgörandestadiet, då myndigheten prövar och avgör ärendet genom ett slutligt beslut
- verkställighetsstadiet.²⁰

Initialstadiet av ett betygsärende

För att avgöra när ett betygsärende initieras hos en högskola är det nödvändigt att påminna om hur en student i normalfallet får betyg på en kurs. Utbildningen på grundnivå och avancerad nivå bedrivs i form av kurser, som studenterna antas till. Vid kursstart registreras studenten på kursen. Under kursens examinerande moment bedöms studentens prestationer av examinatorn i enlighet med kursplanens föreskrifter. Detta kan ske på en rad olika sätt. Vanligt förekommande är en skriftlig tentamen vid kursens slut, men löpande examinationsmoment och andra examinationsformer kan förekomma under kursens gång.

Många förvaltningsärenden initieras när en enskild person lämnar in en ansökan. Från detta tillfälle ska förvaltningslagens regler om handläggning av ärenden tillämpas, vilket betyder att den enskilde tillförsäkras en rättssäker handläggning av ärendet. Eftersom studenterna inte ansöker om att examineras, måste någon annan åtgärd betraktas som initieringen av betygsärendet. Enligt UKÅ:s mening finns det tre åtgärder som skulle kunna betraktas som betygsärendets början: antagningen av studenten till kursen, registreringen av studenten på kursen och studentens deltagande i kursens första examinationsmoment.

Eftersom det inte finns anledning att påbörja ett betygsärende innan det står klart att studenten avser att delta vid ett visst kurstillfälle, bör antagningen av studenten inte beaktas i detta sammanhang. Registreringen på kursen är ett säkrare tecken på att studenten verkligen avser att delta i kursen. Säkrast är givetvis att studenten har deltagit i det första examinationsmomentet, men om det skulle ses som påbörjandet av betygsärendet skulle studenten inte kunna åberopa vissa regler i förvaltningslagen innan dess. Studenten kan inför det första examinationsmomentet vilja utnyttja sina rättigheter enligt

20. Bohlin, Alf & Warnling-Nerep, Wiweka (2007): *Förvaltningsrättens grunder*, 2 uppl. s. 80 och även Warnling-Nerep (2014) s. 35.

förvaltningslagen och exempelvis begära en teckentolk (8 § FL) eller hävda att examinatoren ska bytas ut på grund av jäv enligt 11 § FL. Sammantaget talar detta för att registreringen av studenten på kursen bör ses som initieringen av betygsärendet.

I den andra upplagan av rapporten *Rättssäker examination* redovisades uppfattningen att det kan förekomma att registreringen ibland "släpar efter". I sådana fall bör betygsärendet anses ha påbörjats när det på annat sätt framgår att studenten deltar i den aktuella kursen.

Beredningsstadiet av ett betygsärende

Som nämnts ovan innebär beredningsstadiet att ett underlag för ärendets sakliga prövning hämtas in. I ett betygsärende måste det betyda att beredningsstadiet innehåller alla moment som är en förutsättning för att betyg ska kunna sättas. Om exempelvis obligatoriska moment finns föreskrivna är fullgörandet av sådana moment en förutsättning för betygssättningen.

Avgörandestadiet av ett betygsärende

Ett betygsärende avgörs genom att examinatoren beslutar om ett betyg för studenten.

Några nationella regler om betygssystem finns inte längre. Högskolan får själv föreskriva om vilket betygssystem som ska användas. För utbildning som leder till förskolläraryrket, grundläraryrket, ämnesläraryrket eller yrkesläraryrket finns det dock särskilda bestämmelser (se avsnittet *Betygssystem*, s. 27).

Verkställighetsstadiet av ett betygsärende

Ett betygsbeslut leder normalt inte till att högskolan vidtar några åtgärder utöver att registrera beslutet i studieregistret. I stället är det studenten som kan åberopa ett godkänt betyg för att t.ex. få ut ett kursbevis.

Universitetskanslersämbetets slutsatser

Med examination enligt högskoleförordningens regler måste förstås att en examinator bestämmer ett betyg utifrån den eller de former för bedömning av studenternas prestationer som anges i kursplanen. Ett betygsärende enligt förvaltningslagens regler bör anses starta med registreringen av studenten på kursen och kan omfatta fler omständigheter än vad som följer av högskoleförordningens regler, t.ex. frågor om tolk eller jäv.

UKÄ kommer i det följande att använda uttrycket "betygsärende" för att understryka att examinationen av studenterna innehåller mer än vad som följer av högskoleförordningens regler. Eftersom "examination" är ett vedertaget begrepp kommer även detta uttryck att användas när bedömningen av studenternas prestationer avses.

Några andra begrepp www.uka.se

I rapporten används också begreppet “tentamen”. Detta begrepp finns inte i högskolelagen eller högskoleförordningen. När begreppet tentamen används i denna rapport avses framför allt salstentamen (salsskrivning). I några specifika avsnitt används även begreppen “hemtentamen” och “grupptentamen”, se vidare dessa avsnitt (s. 89–91).

I rapporten används också begreppen “lärare” och “examinator”. Vilka som avses med “lärare” redovisas i avsnittet *Vem kan utses till examinator* (s. 31–32). Med examinator avses den lärare som ska besluta om betygen (6 kap. 18 § högskoleförordningen). En examinator måste alltid vara lärare. Alla lärare som deltar i ett betygsärende behöver dock inte vara examinatorer.

I detta kapitel behandlas frågor som de ansvariga för en kurs bör eller måste ta ställning till innan kursen startar.

Betygssystem och betygskriterier

Lärosätena kan ha olika betygssystem för olika kurser. Om betygskriterier skrivs för en kurs måste lärosätet göra klart om kriterierna är bindande eller inte för examinatorerna och studenterna.

Betygssystem

I 6 kap. 18 § första stycket HF anges att betyg ska sättas på en genomgången kurs om inte högskolan föreskriver något annat. Vidare anges att högskolan får föreskriva vilket betygssystem som ska användas.

Tidigare fanns en bestämmelse (6 kap. 19 § HF) som angav att som betyg skulle användas något av uttrycken underkänd, godkänd eller väl godkänd, om inte högskolan föreskrev ett annat betygssystem. Denna bestämmelse är numera upphävd. Det innebär att det inte längre finns någon huvudregel i högskoleförordningen om betygsgrader. Högskolan måste därför själv föreskriva om betygssystem för sina utbildningar. Det kan ske i kursplaner, utbildningsplaner eller genom särskilda regler om betygssystem vid högskolan.

Högskoleförordningens bestämmelse ger lärosätena möjlighet att ha olika betygssystem (betygsgrader) för olika kurser. I propositionen *Ny värld – ny högskola* behandlades ett förslag om att införa den sjugradiga betygsskalan inom European Credit Transfer System (ECTS) som ett huvudalternativ i högskoleförordningen. Regeringen valde att inte genomföra förslaget, men uttalade att det med stöd av de gällande reglerna i högskoleförordningen är möjligt för ett lärosäte att använda t.ex. ett sådant sjugradigt betygssystem som föreslagits.²¹

Sedan den 1 juli 2014 innehåller bestämmelsen i 6 kap. 18 § första stycket HF en begränsning när det gäller högskolans möjligheter att utforma sina betygssystem. För en helt eller delvis verksamhetsförlagd kurs inom utbildning som leder till förskolläraryrket, grundläraryrket, ämnesläraryrket eller yrkesläraryrket, ska alltid fler än ett betygssteg användas för ett godkänt resultat. Detta gäller bara om den verksamhetsförlagda delen av kursen omfattar mer än tre högskolepoäng. Bestämmelserna ska tillämpas i fråga om helt eller delvis verksamhetsförlagda kurser inom sådana utbildningar till förskolläraryrket, grundläraryrket, ämnesläraryrket eller yrkesläraryrket som börjar efter utgången av december 2014.

Enligt en rapport från Sveriges universitets- och högskoleförbund (SUHF) finns det en stark tradition av målrelaterad betygssättning vid svenska lärosäten. Samtidigt konstateras det i rapporten att flera olika betygssystem

21. Prop. 2004/05:162 *Ny värld – ny högskola* s. 136–140.

www.uka.se
används inom svensk högskola och att heterogeniteten är betydande, såväl mellan lärosäten som inom ett lärosäte.²²

Betygskriterier

Sedan den 1 januari 2007 föreskrivs att kursens mål ska anges i kursplanen (6 kap. 15 § HF). I den ovan nämnda propositionen (s. 93) konstaterade regeringen att "förväntade studieresultat (learning outcomes) är ett centralt begrepp inom högskolepedagogiken och ett nyckelbegrepp inom Bologna-processen". Regeringen påpekade att "genom att formulera mål för varje kurs tydliggörs vilka kunskaper varje student förväntas ha vid slutet av kursen för att bli godkänd." Med hänvisning till denna bedömning framhöll regeringen i avsnittet om betygsskala (s. 140), efter att ha konstaterat att några lärosäten i allt större utsträckning använder sig av en flergradig betygsskala, att det främjar lärandet med tydligt uttryckta betygskriterier som anger hur väl studenten nått de mål som ska anges för varje kurs. Regeringen uttalade att betygskriterierna bör utformas på ett sådant sätt att studenternas incitament att tillägna sig kunskaper inom kursens hela omfång stimuleras.

Betygskriterier anger ofta de krav som studenten ska uppfylla för de olika betygsgraderna vid examinationen. UKÄ vill framhålla att tydliga betygskriterier även är av betydelse för studenternas rättssäkerhet. En viktig fråga att ta ställning till för lärosätena är därmed om betygskriterierna ska vara bindande för examinatorerna och studenterna. Regeringen har inte föreskrivit i högskoleförordningen att betygskriterier ska anges i kursplanerna. Därför måste lärosätena själva ta ställning till vilken status betygskriterierna ska ha.

När lärosätena har möjlighet att själva bestämma om regler ska vara bindande eller om de endast ska fungera som riktlinjer, måste de av rättssäkerhetsskäl vara tydliga med vad som ska gälla.

Begränsning av antalet prov- och praktiktillfällen

Högskoleförordningens regler anger inte någon generell begränsning av antalet prov- och praktiktillfällen. Lärosätena får själva besluta om begränsningar i kursplanen för en kurs om en obegränsad rätt skulle leda till orimligt resursslöseri. Om begränsningar beslutas måste det minsta antal tillfällen som anges i högskoleförordningen beaktas. Eventuella begränsningar bör anges i kursplanerna för de berörda kurserna.

Regeln i 6 kap. 21 § högskoleförordningen om begränsning av antalet prov- och praktiktillfällen innebär inte att högskoleförordningen föreskriver att begränsningar ska gälla för samtliga kurser vid universitet och högskolor. Regeln har ibland tolkats som en sådan generell begränsning. Regeln är dock formulerad på följande sätt.

22. Adolfsson, Hans m.fl (2016): *Betyg i högre utbildning*. Rapport från arbetsgruppen för betygsfrågor.

Om en högskola begränsar det antal tillfällen som en student får genomgå prov för att få godkänt resultat på en kurs eller del av en kurs, skall antalet tillfällen bestämmas till minst fem. Om godkänt resultat på en kurs eller del av en kurs förutsätter att studenten genomgått praktik eller motsvarande utbildning med godkänt resultat, skall antalet praktik- eller motsvarande utbildningsperioder bestämmas till minst två.

Regeln börjar med orden "om en högskola begränsar" av följande skäl: möjligheten för lärosätena att begränsa antalet prov- och praktiktillfällen följer av regeln om effektivt resursutnyttjande i 1 kap. 4 § högskolelagen, enligt förarbetsuttalanden.²³ Någon särskild regel som klargjorde detta behövdes inte enligt departementschefen. Regeln i 6 kap. 21 § HF kom till endast för att garantera studenterna ett minsta antal prov- och praktiktillfällen i de fall begränsningar beslutas. I förarbetena anfördes i korthet följande: departementschefen ansåg att möjligheten skulle finnas "i de fall en obegränsad rätt skulle leda till orimligt resursslöseri." Utbildningsutskottet ansåg att möjligheten att begränsa antalet provtillfällen skulle finnas, men utgick samtidigt från att begränsningen endast skulle komma till användning "där behovet är särskilt stort." Grunden för möjligheten att begränsa antalet prov- och praktiktillfällen är alltså de resurser som krävs.²⁴

Det finns därmed inte någon generell rätt för universitet och högskolor att begränsa rätten att genomgå prov eller praktiktillfällen. Frågan måste i stället prövas från kurs till kurs och utifrån en bedömning av vilka resurser utbildningen kräver. Om begränsningar beslutas måste det antal tillfällen som anges i högskoleförordningen beaktas. UKÄ anser i likhet med Högskoleverket att eventuella begränsningar av antalet prov och praktiktillfällen bör anges i kursplanen.²⁵

Att begränsa studenternas möjligheter att genomgå prov eller praktik kan leda till långtgående konsekvenser för studenterna, och kan i praktiken fungera som ett avskiljande från utbildningen. Högskoleverket har i flera tillsynsbeslut förklarat att studenten bör ha rätt till ytterligare tillfällen på grund av att lärosätet inte hanterat ärendet på ett formellt korrekt sätt. Betydelsen av tydliga kursplaner behandlas i flera av besluten.²⁶ Vikten av tydlighet framgår också av ett tillsynsärende hos UKÄ där lärosätet av misstag i kursplanen hade angivit att "minst fem tillfällen ges" men inte angivit någon övre gräns för dessa tillfällen. UKÄ konstaterade i sitt beslut att det alltså inte fanns någon begränsning av antalet examinationstillfällen i kursplanen.²⁷

Ett annat tillsynsärende som bör nämnas är ett beslut av Högskoleverket där verket uttalade att en regel som innebar att en anmälan till tentamen ska räknas som ett examinationstillfälle även om studenten inte deltagit i tentamen, strider mot högskoleförordningens regler. I det ärendet påpekade verket också att begränsningar inte kan anges per program, utan bedömningar måste göras för varje kurs för sig.²⁸

23. Prop. 1992/93:1 *Frihet för kvalitet* s. 43–44 och bet. 1992/93:UbU3 s. 29.

24. För ytterligare bakgrundsinformation hänvisas till Högskoleverket (2000): *Tentamen: "plussning" och begränsning av antalet tillfällen*. Rapport 2000:10 R.

25. Se vidare Högskoleverket (2011): *Begränsningar av antalet prov- och praktiktillfällen* och UKÄ (2014) s. 21–22. Jfr även UKÄ:s beslut 2014-12-18, reg.nr 31-280-14.

26. Se t.ex. Högskoleverkets beslut 2008-02-21, reg.nr 31-2199-07.

27. UKÄ:s beslut 2015-02-26, reg.nr 31-304-14.

28. Högskoleverkets beslut 2005-12-08, reg.nr 31-1733-05.

UKÄ anser i likhet med Högskoleverket att det bör ankomma på institutioner som begränsat antalet prov- och praktiktillfällen att erbjuda studenterna stödåtgärder för att i möjligaste mån förhindra att studenter tvingas avbryta sin utbildning. Ett exempel på sådana åtgärder kan vara stödundervisning.

Examinator utses

Enligt 6 kap. 18 § högskoleförordningen ska betyg sättas på en genomgången kurs om inte högskolan föreskriver något annat. Betyget ska beslutas av en av högskolan särskilt utsedd lärare (examinator).

Av vad som har anförts på s. 24-25 om när ett betygsärende bör anses starta följer att examinatorn bör utses innan kursen startar.

En kurs kan ibland vara indelad i delkurser (motsvarande) som examineras och betygsätts var för sig samtidigt som ett sammanfattande eller sammanvägt betyg ges för hela kursen. Det innebär att examinatore kan behöva utses för såväl delkurserna som för hela kursen. Det är upp till lärosätet att avgöra om olika personer ska utses eller om en och samma person ska utses.

Det är inte ovanligt att flera lärare deltar i prov och andra examinationer utöver den som är utsedd till formell examinator. Det kan t.ex. handla om lärare som hjälper till att rätta provuppgifter eller lärare som på plats genomför praktiska prov inom kliniska utbildningsmoment. UKÄ vill allmänt framhålla att det är viktigt att ett lärosäte är tydligt gentemot studenterna om vilka uppgifter de lärare har som deltar vid bedömningen av prov, inte minst vem som är examinator.

Vem utser examinatorn?

Det är lärosätets rektor som har befogenheten att utse examinatore. Rektor får delegera denna befogenhet. Beslutet att utse examinator ska dokumenteras i en handling.

Det är högskolan som ska utse examinatorn. Regler om fördelning av beslutsbefogenheter inom ett lärosäte finns i 2 kap. högskoleförordningen (HF). Enligt 2 kap. 3 § första stycket HF ska andra frågor än de som avses i 2 § avgöras av rektor, om inte annat är föreskrivet i lag eller förordning, eller styrelsen har beslutat något annat.

I 2 § samma kapitel anges en rad frågor som ska beslutas av lärosätets styrelse. Eftersom varken dessa frågor eller någon annan lagstiftning kan anses gälla vem som ska utse examinatore, är det rektor som har befogenheten att besluta om det.

Rektor får enligt 2 kap. 13 § HF delegera sina uppgifter. Det görs lämpligen i lärosätets besluts- och delegationsordning eller genom särskilda beslut. Ingen befattningshavare inom en högskola får utse en examinator utan att kunna härleda sina befogenheter från rektor.

Högskoleverket har i ett tillsynsärende kritiserat en högskola för att två lärare fungerat som examinatorer vid två tentamina utan att vara utsedda av högskolan att vara examinatorer.²⁹

Av 21 § myndighetförordningen följer att högskolans beslut att utse en examinator ska dokumenteras i en handling. Det är viktigt att beslutet dokumenteras, bl.a. för att man i efterhand ska kunna klarlägga ansvarsförhållandena kring examinationen.³⁰

Det bör slutligen påpekas att den som utsetts till examinator inte kan vidaredelegera sin uppgift till någon annan.³¹

Vem kan utses till examinator?

Examinatorn ska vara lärare. Den som är anställd som lärare vid ett svenskt lärosäte kan utses till examinator vid ett annat svenskt lärosäte, men måste ha en anställning vid detta andra lärosäte. För att andra personer ska kunna vara examinatorer vid ett lärosäte måste de vara anställda som lärare vid detta lärosäte.

I den proposition som låg till grund för 1993 års universitets- och högskole-reform redogjorde departementschefen för Högskoleutredningens förslag³² om att examination i vissa fall bör ske under medverkan av externa examinatorer. Departementschefen ansåg dock att frågan om externa examinatorer inte borde regleras av regeringen. Han såg förslaget som en insats för högre kvalitet som närmare borde prövas av dem som ansvarar för grundutbildningen.³³

Den gällande regleringen i högskoleförordningen anger att examinatorn ska vara "lärare". Vilka personer som räknas som "lärare" har därför avgörande betydelse för frågan om vilka personer som kan utses till examinatorer.

Tidigare fanns bestämmelser i 4 kap. HF som uttryckligen angav vilka kategorier av lärare som högskolorna fick anställa. Denna ordning gäller inte längre. Numera är utgångspunkten att universitet och högskolor själva bestämmer vilka lärarkategorier som ska anställas vid lärosätet utöver professorer och lektorer (3 kap. 6 § HL). Professorer (inkl. gästprofessorer och adjungerade professorer) och lektorer, samt de personer som tillhör någon av de lärarkategorier som ett lärosäte har bestämt ska finnas, får därmed anses utgöra "lärare" som kan utses till examinatorer. Även personer vid lärosätet som har en läraranställning enligt äldre bestämmelser kan komma ifråga som examinatorer. Andra personer än de som har en anställning som lärare vid lärosätet kan inte utses till examinator. Examination kan inte heller överlämnas till företag eller enskilda näringsidkare.

29. Högskoleverkets beslut 2004-12-21, reg.nr 31-4305-04.

30. Jfr UKÄ:s beslut 2016-03-09, reg.nr 31-361-15.

31. Jfr Högskoleverkets beslut 2004-10-29, reg.nr 31-4821-03.

32. SOU 1992:1 *Frihet, ansvar, kompetens. Grundutbildningens villkor i högskolan* s. 151.

33. Prop. 1992/93:1 s. 65.

Mot bakgrund av departementschefens uttalande bör regeln om vem som kan utses till examinator tolkas som att en lärare vid ett svenskt universitet eller högskola kan utses till examinator även vid ett annat svenskt lärosäte. Med tanke på att en sådan lärare ska fatta beslut som innebär myndighetsutövning för ett annat lärosäte, måste han eller hon ha någon form av anställning även hos detta andra lärosäte. För att andra personer ska komma i fråga som examinators, måste de anställas som lärare vid ett svenskt lärosäte. De möjligheter att tidsbegränsa anställningar som redovisas i 4 kap. 9 § HF kan utnyttjas.

UKÄ har i ett tillsynsärende kritiserat ett universitet för att en person vid flera tillfällen fattat beslut i betygsärenden utan att vara anställd som lärare vid lärosätet. Anmälaren hade även ifrågasatt giltigheten av de fattade betygsbesluten och gjort gällande att betygen var en nullitet, dvs att de saknade rättsverkan. I sitt yttrande till UKÄ anförde dock universitetet att det inte var skäligt att det inträffade skulle drabba de berörda studenterna, särskilt inte med tanke på den tid som förflutit sedan examinationen och de konsekvenser det skulle få om man hävde betygsbesluten. Enligt universitetet borde man därför tillämpa principen att gynnande förvaltningsbeslut inte kan återkallas. UKÄ hade inga invändningar mot universitetets slutsats att de fattade betygsbesluten inte borde upphävas.³⁴

Kan flera examinators sätta betyg vid samma kurstillfälle?

Det finns inga formella hinder mot att flera examinators sätter betyg på olika studenter vid ett provstillfälle, men lika fall ska behandlas lika.

Vid förberedelsen av en kurs måste det bedömas hur betygsbesluten ska kunna meddelas inom rimlig tid. Om många studenter deltar i kursen kan flera lärare behöva engageras i bedömningen av deras prestationer. Frågan är om det är möjligt att utse flera examinators som sätter betyg på *olika* studenter. Enligt UKÄ:s mening finns det inga formella hinder mot det. Bedömningen av varje student är ett eget betygsärende och ingenting hindrar att olika ärenden handläggs av olika beslutsfattare (examinators). Det är tvärtom det normala på förvaltningsmyndigheter att flera handläggare beslutar i samma typ av ärende.

Det finns dock anledning att påminna om att examinatorserna är skyldiga att beakta att universitet och högskolor är förvaltningsmyndigheter som är skyldiga att, enligt 1 kap. 9 § regeringsformen, behandla lika fall lika. Om flera examinators sätter betyg på studenterna vid ett provstillfälle, får de krav examinatorserna ställer vid bedömningen inte skilja sig åt på något avgörande sätt.

Som redovisats kan kurser ibland vara indelade i delkurser med examinators för såväl delkurser som hela kursen. Det finns inget som hindrar att

34. UKÄ:s beslut 2017-04-12, reg.nr 31-409-16.

en person beslutar om betyg för en delkurs samtidigt som en annan person beslutar om det sammanfattande betyget på hela kursen för samma student.

Kan flera examinatorer sätta betyg gemensamt?

Högskoleförordningens regler medger inte att ett betygsbeslut fattas av flera examinatorer gemensamt.

Beslut i ärenden kan fattas av en ensam beslutsfattare eller av flera gemensamt. När flera beslutar gemensamt sker det normalt i en styrelse eller i en nämnd. Eftersom det i 6 kap. 18 § HF anges att betyget på en genomgången kurs ska beslutas av *en* lärare får, enligt UKÄ:s mening, ett betygsbeslut inte fattas av flera examinatorer gemensamt.

Högskoleverket har i ett beslut kritiserat Tolk- och översättarinstitutet vid Stockholms universitet för att studenter bedömts av en "examinationskommitté" bestående av en ordförande, en lärare på kursen och två externa censorer. Vid omröstning hade alla utom ordföranden rösträtt. Det förelåg enligt rektor oklarheter om hur examinatorn för kursen utsetts och vem som fungerat som examinator. Verket konstaterade att högskoleförordningen inte kan anses medge att flera befattningshavare fattar beslut om betyg gemensamt.³⁵

Självfallet finns det inget som hindrar att betygssättningen diskuteras i en grupp av lärare innan examinator fattar sitt betygsbeslut. Det förekommer t.ex. att betygssättningen av examensarbeten diskuteras i särskilda lärarkolleger i syfte att säkerställa en enhetlig bedömning av studenternas prestationer. Betygsbeslutet måste dock alltid fattas av en lärare som utsetts till examinator.

Anonyma prov

Det kan finnas ett värde såväl för studenter som för lärare att rättningen av skriftliga prov sker utan att den rättande läraren vet vem provdeltagaren är. Vid skriftlig examination bör ett lärosäte sträva efter att anordna anonyma prov. Det är dock lärosätet som måste avgöra om det är möjligt och lämpligt med anonyma prov på en kurs. Examinatorn måste på grund av jävsreglerna ta del av namnen på provdeltagarna i slutskedet av handläggningen.

I den första upplagan av denna rapport konstaterade Högskoleverket att det fanns fungerande rutiner för anonyma prov vid vissa institutioner och att erfarenheterna var goda. Verket ansåg att det kan finnas ett värde såväl för studenter som för lärare att skriftliga prov rättas utan att den rättande läraren vet vem provdeltagaren är. Verket påpekade dock att examinatorn måste ta del av namnen på provdeltagarna i slutskedet av handläggningen. Skälet till

35. Högskoleverkets beslut 1999-02-26, reg.nr 31-3526-97.

det är att examinatorn (beslutsfattaren) på grund av reglerna om jäv i förvaltningslagen måste känna till vem betygsbeslutet gäller.

I den enkät som genomfördes inför den andra upplagan av rapporten svarade drygt 30 procent av de tillfrågade institutionerna att de tillämpade anonyma prov. Den ordning som vanligen tillämpades var att varje provdeltagare fick en kod som skrevs på den skriftliga tentamen. Kursadministratören hade tillgång till listan med koderna och studenternas namn. Examinatorn rättade skrivningarna utan att känna till namnen på studenterna. När rättningen var klar överlämnades skrivningarna till kursadministratören som avanonymiserade och upprättade en förteckning med namn, poäng och betyg. Så gott som alla som besvarade frågan svarade att anonymiteten bröts när examinatorn fick förteckningen och därmed fick möjlighet att bedöma om det förelåg jäv innan betygsbesluten fattades.

Sveriges förenade studentkårer (SFS) har inför den nya rapporten framhållit betydelsen för studenterna av anonyma prov. För att motverka diskriminering bör examinationsuppgifter i regel anonymiseras, anser SFS. Undantag ska endast förekomma om anonymiseringen skulle försvåra en saklig bedömning av hur studenten lever upp till målen. Enligt SFS går anonymiseringen av exempelvis salstentamina och hemtentamina att uppnå med så enkla medel att resursbrist inte kan anses vara ett legitimt skäl för att avstå.

UKÄ anser i likhet med Höskoleverket att det kan finnas ett värde såväl för studenter som för lärare att rättningen av skriftliga prov sker utan att den rättande läraren vet vem provdeltagaren är. Möjligheten till anonyma prov framhålls ofta av studentföreträdare som en viktig fråga för studenterna. UKÄ anser att ett lärosäte vid skriftlig examination bör sträva efter att anordna anonyma prov. Det är dock lärosätet som måste avgöra om det är möjligt och lämpligt med anonyma prov på en kurs.

Som Höskoleverket påpekade måste examinatorn på grund av jävsreglerna ta del av namnen på provdeltagarna i slutskedet av handläggningen.

Examinations språket

Det finns inte några regler i högskoleförfattningarna om vilket språk en utbildning ska ges på. De flesta kurser ges på svenska, men det är också vanligt att kurser ges på engelska. Enligt en undersökning var andelen högskolepoäng på engelska av det totala antalet högskolepoäng vid svenska lärosäten 17 procent år 2015. Omfattningen varierar dock mellan lärosätena. Den lägsta andelen högskolepoäng på engelska vid något lärosäte år 2015 var 7 procent och den högsta var 70 procent. Utbudet av utbildningar på engelska tycks ha ökat vid många lärosäten.³⁶ Generellt tycks undervisning på engelska vara vanligare på avancerad nivå än på grundnivå.³⁷

Såväl Höskoleverket som UKÄ har i flera sammanhang understrukit att om en kurs ska ges på ett annat språk än svenska, måste det föreskrivas i kursplanen. Studenterna måste också informeras i god tid innan kursstarten om att kursen ges på ett annat språk.

36. UKÄ (2017): *Kartläggning av studieavgifter. Redovisning av ett regeringsuppdrag*. Rapport 2017:2 s. 86.

37. Gregersen, Frans m.fl. (2014), *Hvor parallelt: Om parallellspråkighet på Nordens universitet* s. 266.

Flera andra frågor uppkommer dock när det gäller examinationen av studenterna:

1. Har en student rätt att begära att en tolk anlitas vid examinationen när han eller hon läser en kurs som ges på svenska?
2. Har universitet och högskolor i ljuset av språklagen rätt att genomföra examinationer på ett annat språk än svenska?
3. Har studenter som talar något av de nationella minoritetsspråken eller de andra nordiska språken rätt att få använda sina respektive språk vid examinationen?

Tolk enligt 8 § förvaltningslagen

Det bör normalt inte förekomma att en student kan anses ha behov av tolkning när en kurs ges på svenska.

En myndighet bör vid behov anlita tolk, när myndigheten har att göra med någon som inte behärskar svenska (8 § förvaltningslagen). Bestämmelsen gäller inte enbart muntliga kontakter utan också när någon som inte kan svenska ger in en skriftlig handling och när myndigheten ska meddela sig skriftligen med en sådan person.³⁸ Uttrycket tolk gäller alltså både den som tolkar muntligen och den som gör en skriftlig översättning.

För tillträde till utbildning på grundnivå krävs att den sökande har de kunskaper i svenska som behövs (se 7 kap. 6 § HF). Beträffande utbildning på avancerad nivå finns inte motsvarande krav på kunskaper i svenska.³⁹ I den andra upplagan av rapporten uttalade Högskoleverket att det dock får anses ligga i sakens natur att den som söker till en utbildning som ges på svenska även har de kunskaper i svenska som behövs. Det sistnämnda uttalandet upprepades i det utkast till rapport som behandlades vid UKÄ:s seminarium den 19 maj 2017. Vid seminariet påpekade dock några deltagare att det förekommer att studenter på kurser som ges på svenska ibland inte har de kunskaper i svenska som behövs. Det framhölls också att ett lärosäte kan behöva ange kunskaper i svenska som ett särskilt behörighetsvillkor för tillträde till kurser på avancerad nivå.

UKÄ finner för närvarande inte skäl att frånga Högskoleverkets ställningstagande om tolkning som gjordes i den andra upplagan av rapporten. Enligt UKÄ:s mening bör det därför normalt inte förekomma att en student kan anses ha behov av tolkning när en kurs ges på svenska. I regeringens proposition om ny förvaltningslag (prop. 2016/17:180) föreslås dock en något förändrad bestämmelse när det gäller tolk och översättning. UKÄ avser att återkomma till frågan i nästa upplaga av rapporten.

38. Se prop. 1971:30 s. 381.

39. Jfr ÖNH:s beslut 2007-09-21, reg.nr 33-999-07.

Betygsbeslut och andra beslut som ett lärosäte fattar under ett betygsärende måste alltid skrivas på svenska. Vidare måste en student alltid kunna kommunicera med lärosätet i betygsärendet på svenska. När det gäller examinationsspråket är huvudregeln att svenska ska kunna användas av studenterna. Om det följer av kursmålen måste dock studenterna lämna svaren på andra språk än svenska, med risk att de annars blir underkända på provet.

Av 4 § och 6 § språklagen (2009:600) framgår att svenska är huvudspråk i Sverige och att det allmänna har ett särskilt ansvar för att svenska används och utvecklas. Enligt 10 § första stycket språklagen är språket svenska i domstolar, förvaltningsmyndigheter och andra organ som fullgör uppgifter i offentlig verksamhet.

Språklagen ställer långtgående krav på att svenska ska användas i all offentlig verksamhet, bl.a. då enskilda kommunicerar med myndigheter. Samtidigt anges i förarbetena att språklagen inte är avsedd att utgöra en begränsning av möjligheten att t.ex. inom forskning och utbildning bedriva verksamhet på andra språk än svenska.⁴⁰

UKÄ har frågat institutionerna och lärosätena på vilket språk examinationen sker i de fall de anordnar kurser på engelska. Vidare har UKÄ frågat om de godtar att studenterna skriver sina provsvar på svenska även om utbildningen har getts på engelska. Om de inte godtar svar på svenska, vad är skälet till detta?

Av svaren framgår att examinationen vanligen sker på engelska om kursen getts på engelska. Examinationen sker alltså på undervisningsspråket. En majoritet av lärosäten och institutioner godtar dock att svaren lämnas på svenska även om examinationsspråket är engelska. Svar på engelska krävs dock om det gäller kurser i engelska eller kurser där examinatoren inte behärskar svenska.

En minoritet av lärosäten och institutioner godtar dock inte att svar lämnas på svenska om examinationen sker på engelska. Flera svarande framhåller att medstudenter som inte behärskar svenska kan behöva ta del av t.ex. inlämningsuppgifter på engelska för att kunna genomföra opponeringar och liknande aktiviteter under en kurs. Institutionen för laboratoriemedicin vid Karolinska institutet, som anordnar en kurs där examinationen sker på engelska, framhåller att denna kurs är en del av lärosätets internationaliseringsstrategi med syfte att utveckla studenternas förmåga att kommunicera på engelska för att öka mobiliteten och anställningsbarheten. Företagsekonomiska institutionen vid Lunds universitet har påpekat att arbetsgivare och utländska lärosäten ska kunna utgå från att kurser, där det framgår av registerutdraget att de ges på engelska, verkligen anordnats och examinerats på engelska.

40. Jfr prop. 2008/09:153 *Språk för alla – förslag till språklag* s. 29–30 och 48.

UKÄ konstaterar att inför den nya språklagen påtalade ett flertal remissinstanser att det var oklart vad språklagens bestämmelser skulle innebära på högskoleområdet. I propositionen till språklagen uttalade regeringen att den övervägde författningsändringar för att förtydliga möjligheten att använda andra språk än svenska inom forskning och högre utbildning. Trots att även JO har påtalat behovet av vägledning från lagstiftarens sida har några författningsändringar inte kommit till stånd. Frågan om hur språklagen ska tillämpas vid examinationerna av studenter måste därför avgöras utifrån befintliga regler i språklagen.

JO har i två tillsynsbeslut slagit fast att lärosätena inte lagligen kan kräva att ansökningar om forskningsfinansiering respektive anställning och befordran måste vara skrivna på engelska.⁴¹ JO Hans-Gunnar Axberger gjorde i ett av ärendena följande allmänna uttalanden om tillämpningen av språklagen:⁴²

Inför besvarandet av den frågan [hur rättsläget ska tolkas] finns det inledningsvis skäl att notera två tydliga utgångspunkter i språklagens regler om det svenska språkets ställning. Den första är att svenskan är vad som kan betecknas som förvaltningspråk och ska användas i det allmännas kärnverksamheter, det s.k. kärnområdet. Regleringen är tvingande; här får andra språk inte användas. Den andra är att svenskan såsom huvudspråk härutöver ska kunna användas inom alla samhällsområden. Utanför kärnområdet är regleringen avsedd att vara flexibel. Det innebär dock inte att myndigheter kan göra fria lämplighetsöverväganden; huvudregeln är att svenska ska användas.

Intresset av att utanför kärnområdet använda ett annat språk måste alltid vägas mot det allmännas ansvar för det svenska språkets användning och utveckling. Undantag från språklagens krav ska motiveras av sakliga skäl. De får inte sträcka sig längre än vad som är nödvändigt i det särskilda fallet. Enbart det förhållandet att användandet av ett annat språk kan te sig bekvämt eller rationellt från den enskilda myndighetens synpunkt är inte tillräckligt. Behovet ska granskas och alternativa lösningar prövas, såsom möjligheten att utnyttja översättningar. Man måste vidare skilja mellan situationer där frågan är om det ska vara tillåtet för myndigheter att använda utländska språk och situationer där frågan gäller den enskildes möjlighet att inför myndigheten bruka svenska. Medan en myndighet i enlighet med det nyss sagda har en viss frihet att inom sin verksamhet använda t.ex. engelska måste den säkerställa att svenska kan brukas när enskilda kommunicerar med och inhämtar information från myndigheten.

Merparten av verksamheten inom universitets- och forskningsvärlden – såsom utförandet av undervisning och forskning – hör inte till det s.k. kärnområdet. Av språklagen följer således inte – för att ta några självklara exempel – att undervisning alltid ska ske på svenska eller att utländsk kurslitteratur inte skulle få förekomma. Men den centrala förvaltningen hör till kärnområdet. Av språklagen och av det som uttalats i dess förarbeten måste anses följa att föreskrifter, beslut, protokoll,

41. JO:s beslut 2009-10-27, dnr 1811-2008 och JO:s beslut 2011-08-31, dnr 1098-2010.

42. JO:s beslut 2009-10-27, dnr 1811-2008.

diarier, verksamhetsberättelser och annan dokumentation som myndigheterna inom utbildnings- och forskningssektorerna förvaltningsrättsligt är skyldiga att upprätta utförs på svenska. De behov som kan finnas av att sådana framställningar finns tillgängliga på andra språk får, som framgått ovan, tillgodoses genom översättning från de svenska originalen. Även den service som en myndighet enligt förvaltningslagen ska ge måste tillhandahållas på svenska.

UKÄ konstaterar för sin del att utbildning och forskning inte tillhör kärnområdet för språklagen. Universitet och högskolor har därmed möjlighet att anordna utbildning på andra språk än svenska. Självfallet är det också tillåtet för lärosätet att t.ex. kommunicera på engelska med studenter som inte behärskar svenska. Om undervisningen bedrivs på engelska måste även seminarier, inklusive eventuell opponering, få genomföras på engelska. Även provfrågor får ställas på engelska om undervisningen sker på detta språk och naturligtvis måste då också de studenter som inte behärskar svenska få lämna sina svar på engelska.

Det måste samtidigt understrykas att språklagens förarbeten betonar att den enskilde ska kunna utgå från att han eller hon vid kontakter med myndigheter alltid har möjlighet att kommunicera – muntligt och skriftligt – på svenska.⁴³ Det framgår också av de nämnda JO-ärendena att svenska måste användas vid handläggningen av och beslut i ärenden som innefattar myndighetsutövning. Eftersom examination innefattar myndighetsutövning innebär det att betygsbeslut och andra beslut som ett lärosäte fattar under betygsärendet alltid måste skrivas på svenska. UKÄ anser också att en student alltid måste kunna kommunicera med lärosätet i betygsärendet på svenska, oavsett om kursen anordnas på svenska, engelska eller något annat språk och oavsett om examinationen sker på svenska eller inte. Det innebär exempelvis att studenten alltid får använda svenska vid registreringen på kursen eller om studenten gör en jävsinvändning till lärosätet. Svenska får också användas då studenten begär omprövning av betyget. Om examinatorn inte behärskar svenska, får hon eller han ta hjälp från lärosätet i dessa fall.

Även när det gäller svar på prov och andra studentprestationer får utgångspunkten anses vara att studenterna ska kunna använda svenska. Enligt UKÄ:s uppfattning kan ett lärosäte inte slentrianmässigt kräva att svar på prov ska lämnas på andra språk än svenska. Det gäller även kurser där undervisning och examination sker på engelska. En majoritet av lärosätena tycks följa detta synsätt och tillåter att provsvar lämnas på svenska i denna situation.

Det förekommer att examinatorer på kurser, där undervisning och examination sker på engelska, inte behärskar svenska. UKÄ anser att enbart denna omständighet inte räcker för att kräva att studenterna ska lämna svar på engelska i stället för på svenska. Om en student vill lämna svar på svenska och examinatorn inte behärskar språket kan, som anförts i ett enkätsvar, lärosätet lösa problemet genom att utse en annan examinator för den berörda studenten. Ett annat alternativ kan vara att översätta svaren till engelska.

Det finns dock självfallet många situationer då det kan vara såväl sakligt som nödvändigt att svaren lämnas på andra språk än svenska. Examinationens huvudsyfte är bedömningen av studenternas prestationer utifrån kurs-

43. Se prop. 2008/09:153 s. 17.

planens bestämmelser. Om det följer av kursens mål att studenterna t.ex. ska uppnå vissa kunskaper i engelska eller visa förmåga att kommunicera på detta språk inom kursen, måste förstås studenterna lämna svaren på engelska. I annat fall riskerar studenterna att underkännas. Enligt UKÄ:s uppfattning innebär språklagen inga hinder mot detta.

Om en kurs ges på ett annat språk än svenska bör lärosätet i god tid innan provet informera studenterna om examinationsspråket. Det ger studenterna bättre förutsättningar att planera studierna och ökar därmed rättssäkerheten vid examinationen.

De nationella minoritetsspråken och de nordiska språken

De nationella minoritetsspråken

I Sverige finns fem nationella minoritetsspråk: finska, jiddisch, meänkieli (kallades tidigare ofta tornedalsfinska), romani chib och samiska. Endast beträffande finska, meänkieli och samiska finns författningsbestämmelser som uttryckligen anger vilken rätt som finns att använda respektive språk hos förvaltningsmyndigheter. Enligt 8 § lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk har enskilda rätt att använda finska, meänkieli eller samiska vid sina muntliga och skriftliga kontakter med en förvaltningsmyndighet vars geografiska verksamhetsområde helt eller delvis sammanfaller med minoritetsspråkets förvaltningsområde. Detta gäller i ärenden i vilka den enskilde är part eller ställföreträdare för part, om ärendet har anknytning till förvaltningsområdet. Om den enskilde använder finska, meänkieli eller samiska i ett sådant ärende, är myndigheten skyldig att ge muntligt svar på samma språk. Enskilda som saknar juridiskt biträde har dessutom rätt att på begäran få en skriftlig översättning av beslut och beslutsmotivering i ärendet på finska, meänkieli respektive samiska. Myndigheten ska även i övrigt sträva efter att bemöta de enskilda på dessa språk.

I 6 § denna lag anges vilka kommuner som avses med förvaltningsområdena för finska, meänkieli och samiska.

I den andra upplagan av rapporten *Rättssäker examination* konstaterade Högskoleverket att studenter som talar de nationella minoritetsspråken inte hade rätt att använda de nationella minoritetsspråken vid examination. Högskoleverket grundade sitt ställningstagande på de då gällande lagarna på området. Inget av universiteten eller högskolorna hade verksamhetsområden som omfattade kommuner som angavs i de äldre bestämmelserna. UKÄ konstaterar att situationen nu har ändrats. Några av lärosätena har verksamhet inom de förvaltningsområden som anges i 6 § lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk. Det innebär att dessa lärosäten måste ta ställning till hur lagen ska tillämpas i deras verksamhet. UKÄ avser att undersöka lärosätenas tillämpning av lagen inför nästa upplaga av rapporten.

Studenter som talar något av de andra nordiska språken har inte rätt att använda dessa språk vid examinationer. Men studenter som talar danska eller norska bör så långt som möjligt få använda språken vid examinationer som hålls på svenska. Det finns dock situationer då svar behöver lämnas på svenska.

Enligt art. 2 i konventionen mellan Sverige, Danmark, Finland, Island och Norge om nordiska medborgares rätt att använda sitt eget språk i annat nordiskt land (språkkonventionen), förbinder sig de fördragsslutande staterna att verka för att en medborgare i en fördragsslutande stat vid behov ska kunna använda sitt eget språk vid kontakter med myndigheter i en annan fördragsslutande stat.

I den andra upplagan av rapporten konstaterade Höskoleverket att språkkonventionen inte gäller som lag i Sverige, varför en student som är nordisk medborgare inte har rätt att med stöd av konventionen använda sitt eget språk vid examinationen. Vid examinationer kan det dock uppstå praktiska frågor kring användningen av de nordiska språken, framför allt när det gäller danska och norska. UKÄ har frågat lärosätena och institutionerna om de tillåter att studenter skriver sina provsvar på danska eller norska om en kurs anordnas med svenska som undervisningsspråk.

Av enkätsvaren framgår att det finns olika inställningar bland institutionerna och lärosätena. Några lärosäten har ingen närmare erfarenhet av frågan. Men flera institutioner och lärosäten godtar i allmänhet inte svar på danska eller norska. Några hänvisar bl.a. till att det finns alltför stor risk för missförstånd. En institution anser att engelska skulle vara ett bättre alternativ. Högskolan Dalarna har påpekat att den som har svenska som modersmål klarar av en dansk eller norsk text utan oöverstigliga problem, men det är betydligt svårare att förstå andra skandinaviska språk för den som lärt sig svenska som vuxen.

De flesta lärosäten tillåter dock svar på danska eller norska, bl.a. Uppsala universitet. Karolinska institutet brukar låta studenter som har ett nordiskt språk som modersmål använda detta förutsatt att studenten kan skriva så att språket är begripligt för examinatorn. Ett annat exempel är Högskolan för lärande och kommunikation (Stiftelsen Högskolan i Jönköping) som har som praxis att tillåta provsvar på danska och norska. Vid kurser inom lärarutbildningen, där olika aspekter av språkriktighet i svenska språket examineras, frångår dock högskolan denna praxis. Gymnastik- och idrottshögskolan har anfört att danska och norska framför allt har använts av studerande inom Nordplussamarbetet.

Vid institutionen för barn, unga och samhälle vid Malmö högskola kan prov och självständiga arbeten skrivas på danska eller norska i stället för svenska om inte en bedömning av studenternas förmåga att kommunicera på svenska ska göras. En förutsättning är dock att det finns adekvat handledarkompetens samt en examinator med förmåga att bedöma kommunikativ kompetens i danska respektive norska. Om opposition ingår måste det även

finnas studenter som anser sig kunna läsa och opponera på arbetet, har institutionen anfört.

Vid Lunds universitet är det vanligt att acceptera ett annat språk som examinationsspråk, främst danska och norska, vid kurser som ges på svenska. Undantag gäller främst utbildningar där terminologin är viktig, till exempel kurser inom juridik och medicin. I universitetets språkpolicy anges att "av tradition har omsorgen om det nordiska samarbetet inneburit att studenter från andra nordiska länder kunnat använda danska eller norska som examinationsspråk i Sverige. Vid Lunds universitet ska detta bejakas i den utsträckning det är möjligt".

Som Högskoleverket konstaterade gäller språkkonventionen inte som lag i Sverige. I likhet med Högskoleverket anser UKÄ att en student som talar de andra nordiska språken inte har rätt att använda sitt eget språk vid examinationen med stöd av språkkonventionen. Det finns dock skäl att komplettera verkets ställningstagande med några ytterligare synpunkter.

Språkkonventionen är enligt sin inledning ett uttryck för den nordiska gemenskapskänslan och att de nordiska länderna finner det angeläget att nordiska medborgare i så stor utsträckning som möjligt kan använda sitt eget språk inför myndigheter och andra offentliga organ i ett annat nordiskt land. Den svenska regeringen har framhållit att det finns en lång tradition av samarbete inom olika områden i Norden och att den nordiska språkgemenskapen är central i det arbetet.⁴⁴ Det anses allmänt att handlingar på danska eller norska språket i regel bör godtas av myndigheterna.⁴⁵ Någon särskild tolkning eller översättning av skrivelser på danska eller norska anses normalt inte heller vara nödvändig vid en myndighet.⁴⁶ Texter på danska eller norska får enligt UKÄ:s uppfattning också användas som kurslitteratur inom den svenska högskolan.⁴⁷

Mot denna bakgrund anser UKÄ att studenter som talar danska eller norska så långt som möjligt bör få använda sina egna språk vid examinationer som hålls på svenska. Det finns dock flera situationer då svar kan behöva lämnas på svenska. Lärosätena har i sina enkätsvar gett flera sådana exempel, t.ex. om det finns risk för missförstånd eller om provet gäller svensk språkfärdighet eller terminologi.

Val av tentamensdag

Högskolan bestämmer tentamensdag. Det är tillåtet att förlägga tentamina till t.ex. lördagar eller söndagar, men hänsyn bör tas till studenter som av religiösa skäl inte har möjlighet att delta i tentamina vid vissa religiösa helgdagar. Det är också viktigt att i god tid informera studenterna om datum för provtillfällena.

44. Prop. 2005/06:2 *Bästa språket - en samlad svensk språkpolitik* s. 31.

45. Hellners & Malmqvist (2010) s. 110.

46. SOU 2010:29 *En ny förvaltningslag* s. 312.

47. Jfr UKÄ:s beslut 2014-07-02, reg.nr 31-224-14.

På det arbetsrättsliga området finns regler som möjliggör för arbetstagare att vara lediga på veckosluten. Dessa regler gäller inte studenter. Det är alltså tillåtet att förlägga tentamina till t.ex. lördagar eller söndagar. En myndighet ska dock underlätta för den enskilde att ha med den att göra (7 § FL). Att genomföra en tentamen på exempelvis nyårsafton är därför olämpligt och torde inte heller förekomma.

I den andra upplagan av denna rapport framhölls att vid schemaläggning bör hänsyn tas till studenter som av religiösa skäl inte har möjlighet att delta i tentamina vid vissa religiösa helgdagar. UKÄ delar denna uppfattning.

För att studenterna ska kunna planera sina studier är det också viktigt att i god tid informera om datum för provtillfällena. Många universitet och högskolor har egna regler om när schema och uppgifter om provtillfällen ska finnas tillgängliga för studenterna. UKÄ och Högskoleverket har i flera tillsyns-ärenden kritiserat lärosäten som inte följt sina egna regler på området.⁴⁸

Examination på annan ort

Lärosätena är normalt inte skyldiga att ge studenterna möjlighet att delta i ett prov på en annan ort än högskoleorten, men utifrån regeln om serviceskyldighet i förvaltningslagen kan det finnas skäl att tillhandahålla en sådan möjlighet.

Det finns inte några särskilda bestämmelser i högskoleförfattningarna för var examinationen ska äga rum. Denna fråga får universitet och högskolor själva reglera. Det normala är att examinationen sker på högskoleorten eller där utbildningen annars genomförs.

Studenter kan av olika skäl vilja delta i en examination på en annan ort än högskoleorten eller den ort som anvisats studenterna av högskolan. Högskoleverket har i ett beslut uttalat att enligt verkets mening är ett universitet eller en högskola normalt inte skyldig att ge studenterna möjlighet att delta i ett skriftligt prov på en annan ort än högskoleorten. Utifrån regeln om serviceskyldighet i 4 § första stycket förvaltningslagen ansåg Högskoleverket att det dock kunde finnas skäl att tillhandahålla en sådan möjlighet.⁴⁹ UKÄ delar verkets uppfattning.

Flera lärosäten har beslutat om egna regler för tentamen på annan ort. Umeå universitet har exempelvis beslutat i *Regler för betyg och examination på grund- och avancerad nivå* att en student kan få examineras på annan ort om det finns särskilda skäl. Förutsättningarna är att "godkänd skrivningsbevakning och lokal kan anordnas till rimlig merkostnad för institutionen samt att provet kan ske samtidigt som provet genomförs på huvudorten." Studenten ska ansöka om att få tentera på annan ort minst en månad före det aktuella tentamenstillfället.

Kommunala lärcentra, ambassader och andra lärosäten är exempel på platser där examinationer ibland kan förekomma. Det är alltid det exami-

48. Se t.ex. Högskoleverkets beslut 2012-08-27, reg.nr 31-795-12.

49. Högskoleverkets beslut 2000-01-24, reg.nr 31-2052-99.

nerande lärosätet som avgör om en alternativ examinationsplats kan godtas eller inte. Högskolan måste bl.a. säkerställa att fusk kan förhindras, att kvaliteten i examinationen kan upprätthållas, att studenternas rättssäkerhet kan tryggas och att examinationen kan anordnas till en rimlig merkostnad.

Lärosätena får inte ta ut någon avgift av studenterna för att tentera på en annan ort, eftersom de inte har något bemyndigande att göra det. Det bör nämnas att regeringen i ett beslut har avslagit en ansökan från Södertörns högskola om att vid tentamen få ta ut en avgift av studenter från ett annat lärosäte än Södertörns högskola. Regeringen motiverade inte sitt beslut.⁵⁰

Det finns inga särskilda nationella bestämmelser som reglerar utbildning på distans. Även studenter på distansutbildningar kan ibland behöva fullgöra prov eller andra obligatoriska moment som förutsätter fysisk närvaro på undervisningsorten (högskoleorten).

Beträffande distansutbildningar som samordnades genom det tidigare nätuniversitetet uttalade regeringen följande i propositionen *Den öppna högskolan*:⁵¹

Givetvis kan även distansutbildning som erbjuds via nätuniversitetet innebära att studenterna måste samlas vid vissa tillfällen. Målsättningen bör dock vara att begränsa sådana inslag i utbildningen just för att ge studenter i alla delar av landet möjlighet att ta del av utbudet från så många lärosäten som möjligt. ... I den mån det finns krav på samlingar som en del av en kurs genom nätuniversitetet är det självfallet centralt att deltagande studenter tydligt informeras om detta.

UKÄ har i ett tillsynsärende uttalat att det vid distansutbildning bör framgå av kursplanen om obligatoriska moment förutsätter fysisk närvaro på campus eller om de kan genomföras på distans. Den aktuella kursplanen i ärendet innehöll inte sådana uppgifter men studenten fick trots detta besked om obligatorisk närvaro på campus. UKÄ kritiserade det berörda lärosätet för denna brist.⁵²

50. Regeringens beslut 2002-11-21, dnr U2002/3896/UH.

51. Prop. 2001/02:15 *Den öppna högskolan* s. 110.

52. UKÄ:s beslut 2015-12-07, reg.nr 31-65-15.

Ett betygsärende består av fyra stadier: initialstadiet, beredningsstadiet, avgörandestadiet och verkställighetsstadiet (se kapitlet *Examination utifrån reglerna i högskoleförordningen och förvaltningslagen*, s. 23). I detta kapitel ska rättsliga frågor som kan uppkomma vid handläggningen av betygsärendet behandlas.

Beslut under beredningsstadiet

En examinator ska inte endast fatta det slutliga betygsbeslutet utan även andra beslut under beredningsstadiet.

Såsom har anförts på s. 24 bör registreringen av studenten på kursen ses som initieringen av betygsärendet. I beredningsstadiet av ett betygsärende hämtas ett underlag för ärendets sakliga prövning in, dvs. alla moment som är förutsättning för att betyg ska kunna sättas.

Det slutliga beslutet i ett betygsärende är själva betygsbeslutet. Kursplanens examinationsregler kan vara utformade så att beslut måste fattas under beredningsstadiet (s.k. beredningsbeslut), dvs. innan det slutliga betygsbeslutet fattas. Det kan t.ex. föreskrivas i kursplanen att studenterna ska lämna in skriftliga uppgifter under kursens gång och att detta är ett obligatoriskt moment. Att lämna in en skriftlig uppgift som accepteras av lärosätet, är då en del av förutsättningarna för att studenten ska kunna godkännas på kursen, och därmed en del av examinationen. Enligt UKÄ:s mening innebär det att den som ska ta ställning till om studenten har fullgjort det obligatoriska momentet är examinatoren på kursen. Med andra ord ska examinatoren inte endast fatta det slutliga betygsbeslutet utan även dessa beslut under beredningsstadiet.

Ingenting hindrar att frågorna bereds och föredras för examinatoren av andra anställda vid lärosätet. Det kan exempelvis ske genom att examinatoren får en lista där det anges vilka studenter som har presterat på ett godkänt sätt på det obligatoriska momentet. Examinatorns godkännande av ett sådant förslag är ett beredningsbeslut. Handläggningen av examinationen på en kurs kan också underlättas genom att flera examinatorer utses på kursen (jfr avsnittet *Kan flera examinatorer sätta betyg vid samma kurstillfälle?*, s. 32).

Även beredningsbeslut som inte har ett direkt samband med examinationen av studenterna kan bli aktuella. Det gäller t.ex. frågor om jäv och om anlitande av ombud eller biträde.

Jäv

En examinator är skyldig att agera sakligt och opartiskt vid handläggningen av betygsärenden. Om det finns någon särskild omständighet som kan rubba förtroendet till examinatorns opartiskhet i ärendet är han eller hon jävig och får inte handlägga ärendet.

För att garantera att anställda vid statliga myndigheter är sakliga och opartiska i sin handläggning (se s. 15 om regeringsformen), finns det bl.a. regler om jäv i förvaltningslagen. I lagens 11 § anges att den som ska handlägga ett ärende är jävig

1. om saken angår honom själv eller hans make, förälder, barn eller syskon eller någon annan närstående eller om ärendets utgång kan väntas med föra synnerlig nytta eller skada för honom själv eller någon närstående,
2. om han eller någon närstående är ställföreträdare för den som saken angår eller för någon som kan vänta synnerlig nytta eller skada av ärendets utgång,
3. om ärendet har väckts hos myndigheten genom överklagande eller under ställning av en annan myndighets beslut eller på grund av tillsyn över en annan myndighet och han tidigare hos den andra myndigheten har deltagit i den slutliga handläggningen av ett ärende som rör saken,
4. om han har fört talan som ombud eller mot ersättning biträtt någon i saken, eller
5. om det i övrigt finns någon särskild omständighet som är ägnad att rubba förtroendet till hans opartiskhet i ärendet.

Från jäv bortses när frågan om opartiskhet uppenbarligen saknar betydelse.

Av 12 § FL framgår att den som är jävig inte får handlägga ärendet och att den som känner till en omständighet som kan antas utgöra jäv mot henne eller honom självmant ska ge det till känna.

En examinator som känner till en omständighet som kan göra honom eller henne jävig i ett betygsärende enligt någon av grunderna i 11 § FL, är alltså skyldig att anmäla det till högskolan. Oftast behövs inget beslut i jävsfrågan, utan situationen kan lösas genom att en annan examinator tar över ärendet.

Ett exempel på en jävssituation för en examinator framgår av ett ärende hos JO. En universitetslektor hade, sedan en sökande antagits som studerande vid universitetet, gett studenten privatundervisning. Undervisningen tog sikte på kurskraven för den juridiska grundkursen. Lektorn fungerade därefter som examinator för studenten på den aktuella kursen. JO ansåg att lektorn inte borde ha befattat sig med den berörda studentens tentamen.⁵³

Från tillsynspraxis finns även exempel på när en jävssituation inte ansetts föreligga. I en anmälan till Högskoleverket gjorde en student gällande att

53. JO 1985/86 s. 397.

en lärare varit jävig på grund av att denne både handledt och satt betyg på en student. Verket konstaterade i sitt beslut att det inte är ovanligt på vissa utbildningar att en lärare är både handledare och examinator för en student. Enbart detta förhållande innebär inte att läraren är jävig.⁵⁴

UKÄ vill i detta sammanhang påpeka att en kritisk bedömning av en students prestationer självfallet inte grundar jäv enligt förvaltningslagen. Studenter måste räkna med att de kan få kritiska synpunkter från examinatore och övriga lärare på provsvar, uppsatser och andra prestationer under utbildningen.

Det bör också påpekas att förvaltningslagens jävsregler inte bara gäller för den som formellt är utsedd till examinator. Jävsreglerna gäller även för de lärare som på annat sätt deltar i handläggningen av betygsärendet, t.ex. lärare som hjälper till med rättningen av provet.

Ombud eller biträde

Den som för talan i ett ärende får anlita ombud eller biträde (9 § första stycket förvaltningslagen). Den som har ombud ska dock medverka personligen om myndigheten begär det.

Denna bestämmelse är tillämplig i betygsärenden och kan få betydelse när en student behöver anlita ombud eller biträde, för att exempelvis argumentera för att examinatoren ska förklaras jävig eller för att begära att få en annan examinationsform på grund av funktionsnedsättning.

Studentens rätt till insyn i betygsärendet

En student har rätt att ta del av det som har tillförts betygsärendet. Ett exempel är skriftliga kommentarer om studenten som en handledare på ett praktikställe redovisar till examinatoren på kursen.

Den som är part i ett ärende som gäller myndighetsutövning mot någon enskild har rätt att ta del av det som har tillförts ärendet (16 § förvaltningslagen). Denna rätt gäller med de begränsningar som följer av 10 kap. 3 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400). Av denna sekretessbestämmelse framgår att en handling eller annat material inte får lämnas ut till en part om det med hänsyn till allmänt eller enskilt intresse är av synnerlig vikt att sekretessbelagda uppgifter i materialet inte röjs.

Eftersom ett betygsärende är ett ärende som gäller myndighetsutövning mot en enskild (studenten), är 16 § FL tillämplig på betygsärenden. Sekretessbestämmelsen torde inte bli aktuell att tillämpa i ett betygsärende.

Bestämmelsen i 16 § FL handlar om de fall då den enskilde själv begär att få del av materialet. Enligt 17 § FL är en myndighet under vissa förutsättningar skyldig att låta en part ta del av ett material som har tillförts ärendet innan

54. Högskoleverkets beslut 2010-12-30, reg.nr 31-986-10.

myndigheten avgör ärendet. I denna bestämmelse undantas dock uttryckligen ärenden om betygssättning från skyldigheten.

Om det material som efterfrågas är allmänna handlingar som är offentliga kan även en part begära att få ut dem med stöd av tryckfrihetsförordningens regler (se även s. 80). Då behöver 16 § FL inte åberopas. Men utredningsmaterial i ett ärende kan bestå av andra handlingar än allmänna handlingar. Bestämmelsen i 16 § FL gäller allt material som har tillförts ärendet. Det är därför nödvändigt att bedöma vad som ska förstås med "tillförts ärendet".

I *Förvaltningslagen med kommentarer*⁵⁵ framhålls följande:

Mot denna bakgrund blir orden "det som har tillförts ärendet" att förstå så som att lagtexten getts den något längre formuleringen "det som myndigheten, en part eller någon annan har tillfört ärendet". Ordet "tillförts" är inte att fatta bokstavligen på det viset att varje handling som faktiskt finns i akten ska anses tillförd ärendet. En part som hos en myndighet begär att få ta del av akten kan således inte göra anspråk på att allt som förvaras i denna utan vidare ska visas upp. Myndigheten kan finna att t.ex. en arbetspromemoria inte har "tillförts ärendet" i den mening detta uttryck har i 16 §. I många fall är det med tanke på detta tillrådligt att hålla de handlingar som tillförts ärendet avskilda från annat material.

Även om det således ytterst ligger i myndighetens hand att avgöra när en (icke allmän) handling ska tillföras ett ärende, bör det understrykas att ändamålet med 16 § är att garantera parter en så vidsträckt aktinsyn som möjligt. Uppgifter som är av betydelse för ärendets avgörande ska därför alltid tillföras ärendet. Muntliga upplysningar och myndighetens egna iakttagelser av sådant slag ska antecknas och tillföras ärendet - - -

Ett exempel på uppgifter som en student har rätt att ta del av med stöd av 16 § FL är skriftliga kommentarer om studenten som en handledare på ett praktikställe redovisar till examinatoren på kursen. Det som en student har tillfört ärendet vid olika examinationsmoment, exempelvis en skriftlig tentamen, är också sådana handlingar som studenten själv har rätt att ta del av. Docent Lars Bejstam delar i en artikel⁵⁶ denna uppfattning och tar även upp frågan om anteckningar som examinatoren har gjort vid rättningen av tentamen, exempelvis poängtal eller kommentarer med anledning av studentens svar, kan anses ha "tillförts ärendet". Han anser att anteckningar som har gjorts på tentamen blir en del av den allmänna handling som den inlämnade tentamen är och därför ska lämnas ut. Såsom kommer att framgå av avsnittet *När blir studentens tentamenssvar en allmän handling?* (s. 82–83) anser dock UKÄ att det finns utrymme för olika tolkningar i denna fråga.

Bejstam anser, med stöd av rättsfallet RÅ 1977 Ab 494, att anteckningar som inte görs på en tentamen, utan förs separat, inte utgör allmänna handlingar. Han ställer därför frågan om de kan anses tillförda ärendet och därmed omfattas av rätten till partsinsyn enligt 16 § FL. Bejstam kommer fram till att separat förda anteckningar vid rättningen av en tentamen inte kan anses tillförda ärendet. Skälet till det är bland annat att anteckningarna

55. Hellners & Malmqvist (2010) s. 186.

56. Bejstam, Lars (2008): Förvaltningsrätt i högskolan – i praktiken. *Festskrift till Hans-Heinrich Vogel*.

normalt inte innehåller sakuppgifter som är av betydelse för ärendets avgörande, vilket bör vara fallet för att de ska tillföras ärendet enligt uttalanden i förarbetena till den äldre förvaltningslagen (som fortfarande får anses ha betydelse).⁵⁷ UKÄ delar dessa bedömningar. Om ett lärosäte anser att anteckningar som har förts på en tentamen inte är en allmän handling (jfr s. 82–83) och därför inte ska lämnas ut, kan lärosätet med stöd av detta resonemang hävda att anteckningarna inte heller omfattas av rätten till partsinsyn enligt 16 § FL.

En student har alltså rätt att ta del av handlingar med stöd av 16 § FL eller med stöd av tryckfrihetsförordningens regler. JO har i flera fall påpekat att oavsett vilket regelsystem som tillämpas ska en framställning om att få del av handlingarna i ärendet behandlas skyndsamt.⁵⁸

Anmälan till provet

Deltagande i salstentamen och andra liknande examinationsformer kräver ofta att studenten aktivt anmäler sig till provet. Studenten ska då följa de anvisningar som lärosätet lämnar om anmälan. I annat fall riskerar studenten att inte få delta i provet.

Finns det oklarheter kring en anmälan har lärosätet ett visst ansvar för att reda ut oklarheterna. Det framgår av ett tillsynsärende hos UKÄ. I det aktuella ärendet hade studenten skickat sin anmälan per e-post till rektor i stället för till utbildningsadministratören. Studenten inställde sig till provet, men fick inte genomföra det. Lärosätet anförde i sitt yttrande till UKÄ att mejlet till rektor inte kunde betraktas som en korrekt anmälan, eftersom det inte innehöll någon uppgift om vilken kurs eller tentamen som avsågs. UKÄ konstaterade emellertid att mejlet var en ofullständig anmälan till en tentamen som kommit in till rektor, dvs. till myndighetens chef. Om en ingiven handling är ofullständig följer redan av myndigheternas serviceskyldighet, så som den uttrycks i 4 § förvaltningslagen, att myndigheten bör ge den enskilde vägledning i fråga om hur handlingen bör kompletteras. Mot den bakgrunden borde lärosätet ha begärt att studenten skulle förtydliga sin anmälan så att den kunde vidarebefordras till rätt person vid universitetet, ansåg UKÄ.⁵⁹

UKÄ har i avsnittet *Begränsning av antalet prov- och praktiktillfällen* (s. 28) redovisat ett tillsynsbeslut av Högskoleverket där verket uttalade att det strider mot högskoleförordningens bestämmelser att ha en regel som innebär att en anmälan till tentamen ska räknas som ett examinationstillfälle även om studenten inte deltagit i tentamen.⁶⁰

57. Se prop. 1971:30 s. 442.

58. Jfr t.ex. JO 1999/2000 s. 332.

59. UKÄ:s beslut 2015-12-11, reg.nr 31-116-15.

60. Högskoleverkets beslut 2005-12-08, reg.nr 31-1733-05.

Lärosätena bestämmer hur examinationen ska utformas. Genom tydliga kursplaner och betygskriterier kan lärosätena klargöra de villkor som gäller för examinationen.

Som redovisats i avsnittet *Examinationsformer* är det lärosätena själva som bestämmer vilka examinationsformer som ska användas för olika kurser. Lärosätena bestämmer också hur dessa examinationer ska utformas och genomföras. Det gäller t.ex. vad skriftliga prov ska innehålla och hur de ska läggas upp. UKÄ har normalt inga synpunkter på dessa frågor inom ramen för sin tillsynsverksamhet. Men UKÄ (och tidigare Högskoleverket) får ibland frågor från studenter om utformningen av prov och vad som är tillåtet.

En sådan fråga gäller vad som "får komma på tentan". Frågan har ofta utlösts av att en examinator har ställt frågor vars svar inte går att återfinna i kurslitteraturen. Studenterna anser att de inte har blivit rättvist eller rättsäkert behandlade när de inte kunnat besvara frågorna korrekt utifrån kurslitteraturen. Frågan om det är tillåtet måste besvaras utifrån högskoleförfattningarnas regler. Av 1 kap. 2 § första stycket 1 högskolelagen (HL) framgår att universitet och högskolor ska tillhandahålla utbildning som vilar på vetenskaplig eller konstnärlig grund samt på beprövad erfarenhet. Verksamheten ska enligt 4 § första stycket samma kapitel anpassas så att en hög kvalitet nås. I 1 kap. 8 § andra stycket HL anges att utbildning på grundnivå ska utveckla studenternas

- förmåga att göra självständiga och kritiska bedömningar,
- förmåga att självständigt urskilja, formulera och lösa problem, och
- beredskap att möta förändringar i arbetslivet.

För utbildningar på avancerad nivå ställs ytterligare krav i 9 § andra stycket samma kapitel. I 6 kap. 15 § högskoleförordningen står att det i kursplanen ska anges kursens nivå, antal högskolepoäng, mål, krav på särskild behörighet, formerna för bedömning av studenternas prestationer och de övriga föreskrifter som behövs. I avsnittet *Betygskriterier* (s. 27) har UKÄ redogjort för regeringens uttalanden om tydligt uttryckta betygskriterier. I samband med detta uttalade regeringen även att "betygskriterierna bör utformas på ett sådant sätt att studenternas incitament att tillägna sig kunskaper inom kursens hela omfång stimuleras." UKÄ konstaterar att redan utifrån högskoleförfattningarnas regler blir det tydligt att examinationen av studenterna inte begränsas till att utgå från kurslitteraturen.

En annan fråga som ibland ställs av studenter gäller hur ett prov får "läggas upp". Det händer att prov kan vara utformade så att det krävs godkänt på en del av provet eller att studenten fått ett tillräckligt antal poäng på en viss fråga för att andra delar av provet eller andra frågor ska rättas. Högskoleförfattningarna lägger dock inga hinder för sådana upplägg.

Lärosätena har alltså stor frihet att utforma prov och andra former av examinationer. Genom tydliga kursplaner och betygskriterier kan lärosätena klargöra för studenterna de villkor som gäller för examinationen.

Anpassad examination

En examinator bör ha möjlighet att besluta om anpassad eller alternativ examination för studenter med funktionsnedsättning. Det bör framgå av kursplanen.

Diskrimineringslagen (2008:567) innehåller ett förbud mot diskriminering i form av bristande tillgänglighet. Det är när en person med en funktionsnedsättning missgynnas genom att en verksamhet inte vidtar skäligen tillgänglighetsåtgärder för att den personen ska komma i en jämförbar situation med personer utan denna funktionsnedsättning (se vidare 1 kap. 4 § och 2 kap. 5 § diskrimineringslagen).

Av 3 kap. diskrimineringslagen följer vidare att lärosätena ska bedriva ett arbete med aktiva åtgärder som innebär ett förebyggande och främjande arbete, bl.a. när det gäller examinationer och bedömningar av studenternas prestationer. Enligt förarbetena handlar det om att på ett generellt plan säkerställa att kursplaner och andra regler för bedömningar inte riskerar att försämra möjligheterna för någon grupp. Det handlar också om att utbildningsanordnaren undersöker om det i det praktiska arbetet och tillämpningen av reglerna finns risk för att bedömningar av studenternas studieprestationer medvetet eller omedvetet påverkas av faktorer som har samband med någon diskrimineringsgrund. Arbetet i denna del bör inriktas på undersökning och genomgång av regler och rutiner samt utbildning av personalen om det finns sådana behov.⁶¹

För studenter med funktionsnedsättning brukar lärosätena erbjuda möjligheter till anpassad examination eller alternativa examinationsformer. Inför den nya rapporten har den nationella referensgruppen för samordnare av pedagogiskt stöd uppmärksammat risken för godtycke inom området och att studenter med funktionsnedsättning upplever att graden av tillgänglighet i studierna är beroende av vilken lärare de har. Lärosätena har visserligen information om anpassningar och alternativa examinationsformer i sina regelverk, men alla lärare och studenter känner inte till det. Rättssäkerheten skulle öka om möjligheten till anpassad och alternativ examination skrevs in i kursplanerna, menar den nationella referensgruppen.

UKÄ har ställt följande frågor till lärosätena och institutionerna:

- Ge exempel på anpassad examination eller alternativa examinationsformer för studenter med funktionsnedsättning vid institutionen/lärosätet.
- Finns det regler vid institutionen/lärosätet om anpassad eller alternativ examination?

61. Prop. 2015/16:135 *Ett övergripande ramverk för aktiva åtgärder i syfte att främja lika rättigheter och möjligheter* s. 65–66.

- Innehåller era kursplaner något om anpassad eller alternativ examination för studenter med funktionsnedsättningar?

Av svaren framgår att bl.a. följande anpassningar eller alternativ är vanliga. Studenten kan få mer tid på sig vid en skriftlig tentamen eller få förlängd tid för inlämning av en inlämningsuppgift. Examinationen kan också delas upp i flera delar. En annan variant är möjligheten att få komplettera en skriftlig examination med en muntlig examination och vice versa. Studenten kan också erbjudas en mindre skrivsal eller redovisning i mindre grupper. Istället för gruppredovisning kan ibland en skriftlig examinationsuppgift ges. Att få frågor upplästa eller möjligheten att kunna diktera sina svar nämns också. Även olika tekniska hjälpmedel nämns, t.ex. dator med talsyntes. Ett annat exempel vid verksamhetsförlagd utbildning (VFU) är möjlighet till kortare arbetsdag men med förlängd VFU och extra handledning.

Som grundläggande förutsättning krävs i regel att lärosätets samordnare för studenter med funktionsnedsättning utfärdar ett intyg eller fattar beslut om behov av anpassad examination för studenten. Dessa intyg eller beslut ska sedan uppvisas för examinatoren eller den kursansvarige på en kurs. Vilka åtgärder som kan komma i fråga på en specifik kurs bestäms sedan vid den berörda institutionen. Ofta beslutar examinatoren om de konkreta åtgärderna, ibland i samråd med samordnaren. De flesta lärosäten har någon form av centrala riktlinjer om anpassad examination. Få lärosäten har dock reglerat frågan i kursplanerna.

UKÄ anser att det är viktigt att lärosäten kan ge möjlighet till anpassad examination. Det är också positivt att universitet och högskolor har centrala riktlinjer på området. Det skapar en gemensam grund för hanteringen. Eftersom det är examinatorns ansvar att bestämma betygen utifrån kursmålen bör det vara examinatoren som beslutar om, och i så fall hur, anpassad examination eller alternativa examinationsformer ska kunna erbjudas i det individuella fallet.

Anpassad eller alternativ examination kan dock komma i konflikt med kursplanens föreskrifter om hur examinationen ska genomföras på kursen. Anpassad examination kan innebära att en student får genomföra examinationen under andra villkor än övriga studenter. Alternativa examinationsformer kan i sin tur innebära att en student får en annan examinationsform än övriga studenter. Gränsen mellan anpassad och alternativa examinationsformer tycks inte alltid vara så tydlig. Men i båda fallen kan det innebära att studenten ges ett individuellt undantag från kursplanens föreskrifter om examination.

Som UKÄ framhållit tidigare är kursplanens föreskrifter bindande för lärosätet. En myndighet får inte i ett enskilt fall besluta om undantag från det som den själv har meddelat föreskrifter om, såvida inte myndigheten har gett sig sådan rätt genom en särskild regel i föreskrifterna.⁶² Enligt UKÄ:s uppfattning innebär det att om examinatoren i ett enskilt fall ska kunna göra undantag från kursplanens föreskrifter och ge möjlighet till anpassad eller alternativ examination på en kurs, måste det finnas stöd för åtgärden i den aktuella kursplanen. I formellt hänseende räcker det alltså inte att möjlighe-

62. Ds 1998:43 *Myndigheternas föreskrifter* s. 54. Jfr även Strömberg & Lundell (2014) s. 238.

ten endast anges i lärosätets allmänna riktlinjer om examination eller i andra dokument på central nivå inom lärosätet.

Frågan hur examinatorn formellt ska kunna göra undantag från kursplanens föreskrifter och besluta om anpassad eller alternativ examination kan dock lösas av lärosätena på ett enkelt sätt. Det finns exempel på att lärosäten i sina centrala kursplanemallar anger att de nu aktuella frågorna ska regleras i kursplanen. Följande formulering ska finnas i SLU:s kursplaner: "Om studenten har ett beslut från SLU om särskilt pedagogiskt stöd på grund av funktionsnedsättning, har examinatorn rätt att ge ett anpassat prov eller låta studenten genomföra provet på ett alternativt sätt." UKÄ anser att det är ett exempel på hur frågan kan lösas på ett enkelt sätt.

Vid UKÄ:s seminarium den 19 maj 2017 ifrågasatte några deltagare värdet av en sådan formulering i kursplanen. Den säger t.ex. inget om vilka anpassningsåtgärder som kan bli aktuella. UKÄ vill dock framhålla att formuleringen i kursplanen måste ses i ljuset av lärosätets centrala riktlinjer om anpassad eller alternativ examination. En formulering i kursplanen om möjlighet till anpassad eller alternativ examination skapar de formella förutsättningar som behövs för att lärosätets centrala riktlinjer inom området ska kunna tillämpas av examinatorn i en enskild kurs.

Att examinatorns möjlighet att ge anpassad eller alternativ examination anges i kursplanen är även positivt av andra skäl. Genom en uttrycklig bestämmelse i kursplanen blir möjligheten till anpassad eller alternativ examination mer känd bland såväl lärare som studenter.

Poänggränser

Poänggränser som anges inför ett prov bör betraktas som riktlinjer som bör följas så långt som möjligt.

Formellt sett är examinatorerna bundna av kursplanens föreskrifter. Om poänggränser för betyg skulle regleras i kursplanen för en kurs, skulle examinatorerna vara bundna av dem om inte undantagsregler skulle ges i kursplanen. Som Höskoleverket konstaterade i andra upplagan av *Rättssäker examination* torde det dock knappast förekomma att poänggränser anges i kursplanerna. I stället anges sådana gränser på själva det skriftliga provet eller i andra dokument. De blir då att betrakta som riktlinjer som bör följas så långt som möjligt. UKÄ delar den bedömning som Höskoleverket och majoriteten av institutionerna uttryckte i den andra upplagan av rapporten, nämligen att justeringar kan göras när en strikt tillämpning av gränserna skulle kunna leda till en felaktig betygssättning av studenternas kunskaper och färdigheter.

Grundad misstanke om fusk ska skyndsamt anmälas till rektor. Det får inte förekomma att examinatorn överprövar rektors eller disciplinnämndens bedömning av frågan om det förekommit fusk vid en examination.

Av 10 kap. 1 § HF framgår att disciplinära åtgärder får vidtas mot studenter som med otillåtna hjälpmedel eller på annat sätt försöker vilsleda vid prov eller när en studieprestation annars ska bedömas. Grundad misstanke om en sådan förseelse ska skyndsamt anmälas till rektor (10 kap. 9 § HF).

Om en student misstänks för att ha fuskat på ett prov måste examinatorn ta ställning till hur betygsärendet ska hanteras. De frågor som examinatorn kan behöva bedöma har behandlats i artiklar av professorn i straffrätt Nils Jareborg och professorn i offentlig rätt Hans-Heinrich Vogel. Artiklarna skrevs på uppdrag av Högskoleverket och publicerades i verkets rapport *Disciplinregler – konferens 16 oktober 2002*.

UKÄ har i ett tillsynsärende behandlat frågan om examinatorns agerande då en student har anmälts till rektor men sedan friats för fusk. UKÄ konstaterade i ärendet att beslut som fattas i ett disciplinärende inte har s.k. positiv rättskraft för en examinatorns betygsbeslut. Med "positiv rättskraft" avses att ett beslut ska läggas till grund för senare avgöranden av en myndighet. Examinatorn ska fatta beslutet utifrån kursplanens examinationsregler. Enligt UKÄ:s mening är det visserligen möjligt för en examinator att underkänna en student trots att fusk inte kunnat styrkas. Nils Jareborg skriver i den nämnda artikeln att i det fall studenten inte har fuskat bör examination normalt ske, men att det emellertid inte kan uteslutas att det är motiverat att vägra att examinera ett prov, trots att fusk inte har kunnat styrkas. Som exempel nämns i artikeln att otillåtna hjälpmedel kan ha funnits tillgängliga, och till och med använts, men att studenten inte har förstått att de var otillåtna. Jareborg påpekar dock "Att annars vägra att examinera ett prov, när fusk inte har kunnat styrkas, kan innebära att man gör sig skyldig till tjänstefel (BrB 20:1)". I det aktuella tillsynsärendet hade examinatorerna velat underkänna en student efter att denne friats av rektor för fusk. UKÄ konstaterade att de skäl som examinatorerna anfört för att underkänna studenten gällt omständigheter som redan legat till grund för rektors bedömning i disciplinärendet. I praktiken hade examinatorerna därmed överprövat rektors bedömning. Det får självfallet inte förekomma. Lagstiftaren har i högskoleförordningen anvisat vem inom ett lärosäte som ska ta slutlig ställning till misstankar om fusk mot studenter och en examinator ska respektera rektors eller disciplinnämndens beslut.⁶³

63. Se vidare UKÄ:s beslut 2016-11-22, reg.nr 31-88-16.

Borttappade prov och andra misstag från lärosätets sida

Borttappade prov och felaktiga uppgifter om dag eller tid för provet är exempel på misstag från lärosätets sida som kan medföra att studenterna inte kan examineras. För sådana fall bör det i lärosätets regler anges under vilka förutsättningar studenterna har rätt till ett nytt provtillfälle och inom vilken tid ett sådant prov ska hållas. Det får inte förekomma att examinatorn godkänner en student enbart på grund av att studentens prov kommit bort. Det får inte heller förekomma att examinatorn på grund av exempelvis tidsbrist godkänner studenter som aldrig har genomfört examinationen.

I den första upplagan av denna rapport uttalade Högskoleverket att det torde vara självklart att ett nytt provtillfälle medges de studenter som inte kan delta i prov eller examineras på grund av misstag från examinatorns eller institutionens sida. De exempel på sådana situationer som nämndes var att den skriftliga tentamen som studenten lämnat in hade förkommit och att studenterna fått fel uppgift om dag eller tid för tentamen. Högskoleverket påpekade att det är av betydelse för studenterna att det finns angivet inom vilken tid ett nytt prov ska hållas. I lärosätets regler bör därför anges under vilka förutsättningar studenterna har rätt till ett nytt provtillfälle och inom vilken tid ett sådant prov ska hållas, skrev Högskoleverket. UKÄ instämmer i dessa uppfattningar.

Ett exempel på sådana regler är punkt 5.11 i *Rättighetslista för studenter vid Lunds universitet* där följande anges:

Om universitetet bär skulden till att ett skriftligt prov försvunnit ska, om studenten inte begär att provet förläggs vid ett senare tillfälle, ett nytt prov erbjudas inom en vecka. Studenten ska inte behöva vänta till nästa provtillfälle.

I punkt 5.12 i universitetets rättighetslista finns även motsvarande regler för situationer då en student av universitetet fått fel uppgift om tid eller plats för prov eller om prov inte kommit till stånd på grund av misstag från universitetets sida.

Får examinatorn godkänna en student om provet förkommit?

UKÄ får ibland frågan om det finns regler som innebär att examinatorn ska godkänna en student om studentens prov förkommit. Några nationella regler som uttryckligen behandlar frågan finns inte.

Enligt UKÄ:s mening skulle ett sådant betygsbeslut strida mot högskoleförfattningarnas regler. Det är universitetens och högskolornas uppgift att bedöma studenternas prestationer och när den föreskrivna examinationsformen t.ex. är skriftlig tentamen får examinatorn inte godkänna studenterna utan att ha granskat sådana skriftliga underlag.

Får examinatorn godkänna studenter som inte har genomfört examinationen?

Examinatorn ska följa kursplanen och genomföra de examinationer som anges i planen, se dock avsnitten om anpassad examination respektive obligatoriska utbildningsmoment på sidorna 50 och 55. Det får inte förekomma att examinatorn på grund av t.ex. tidsbrist godkänner studenter som aldrig har genomfört examinationen. UKÄ har i ett tillsynsbeslut kritiserat ett universitet för att examinatorn gett samtliga studenter betyget godkänt på ett obligatoriskt moment trots att ingen av studenterna hade genomfört momentet. Betygen hade också förts in i Ladok-registret. Som orsak till examinatorns åtgärder anfördes "plötslig och oförutsedd personalbrist". UKÄ konstaterade att examinationen stred mot kursplanen, men eftersom de aktuella betygsbesluten var av gynnande karaktär för studenterna kunde betygsbesluten inte ändras.⁶⁴

Obligatoriska utbildningsmoment

Obligatoriska moment och prov

Obligatoriska moment ska anges i kursplanen. För att undvika att en student felaktigt hindras från att delta i en tentamen eller annat prov, bör en student som enligt institutionens noteringar inte har fullgjort ett obligatoriskt moment normalt ändå tillåtas att delta.

Det är vanligt att en högskola ställer krav på deltagande i ett utbildningsmoment för att studenten ska kunna godkännas på en kurs. Det kan t.ex. handla om krav på deltagande vid seminarier eller fullgörande av laborationer. När det på detta sätt ställs krav på deltagande i ett utbildningsmoment för att studenten ska kunna godkännas på kursen, är det obligatoriska momentet en del av examinationen. Det obligatoriska momentet ska därför anges i kursplanen.

Det får inte förekomma att det ställs krav på obligatoriska moment som endast anges i utbildningsplaner eller i lokala examensregler.⁶⁵ Det får inte heller förekomma att obligatoriska moment endast anges i studiehandledningar och liknande dokument eller endast meddelas muntligt vid introduktionsföreläsningar.

När det ingår obligatoriska moment på en kurs sätts betyget ibland efter någon form av avslutande examination, t.ex. ett skriftligt prov. För att undvika att en student felaktigt hindras från att delta i provet, bör en student som enligt institutionens noteringar inte har fullgjort det obligatoriska momentet normalt ändå tillåtas att delta. Vid utarbetandet av den första upplagan av

64. UKÄ:s beslut 2013-10-18, reg.nr 31-336-13.

65. Se Högskoleverket (2000): *Högskoleverkets tillsyn. Viktigare beslut 1995-1999* s. 52. Jfr även ÖNH:s beslut 2015-06-12, reg.nr 243-348-15.

denna rapport framgick att de flesta tillfrågade institutionerna tillät att obligatoriska moment fullgjordes i efterhand.

Under arbetet med den andra upplagan påpekade några lärosäten att det finns utbildningar som är utformade så att det inte är lämpligt att studenterna deltar i det avslutande provet innan de genom att fullgöra ett visst obligatoriskt moment har visat att de har de kunskaper och färdigheter som behövs. UKÄ anser att det för sådana utbildningar bör klargöras i kursplanen att fullgörandet av det obligatoriska momentet är ett absolut krav för att studenten ska få delta i det avslutande provet.

Ersättningsuppgifter

Om lärosätet ska kunna göra undantag från kursplanens föreskrifter om obligatoriska moment och ge möjlighet till ersättningsuppgifter, måste det finnas stöd för åtgärden i den aktuella kursplanen.

Studenter kan ibland av olika skäl inte fullgöra de obligatoriska moment som anges i kursplanen. UKÄ har mot denna bakgrund ställt följande fråga till lärosätena:

Kursplaner kan innehålla krav på att en student, förutom olika prov, måste fullgöra vissa obligatoriska moment, t.ex. deltagande vid seminarier. Förekommer det att studenter som inte fullgjort sådana obligatoriska moment i stället ges möjlighet att utföra ersättningsuppgifter? Om så är fallet, finns det regler som klargör förutsättningarna för ersättningsuppgifterna? Om regler saknas, hur bedöms vilka uppgifter studenten ska utföra istället för det obligatoriska momentet?

Av svaren framgår att det är vanligt att studenter får möjlighet att göra ersättningsuppgifter om inte obligatoriska moment har fullgjorts. Exempelvis kan ett missat seminarium i vissa fall ersättas med en skriftlig inlämningsuppgift. Men bilden är inte entydig. Av svaren framgår att möjligheten till ersättningsuppgifter beror på det obligatoriska momentets karaktär. Vid några institutioner förekommer ersättningsuppgifter enbart i mindre omfattning eller inte alls. I stället tillämpas reglerna för omexamination.

Många universitet och högskolor saknar gemensamma regler vid lärosätet för hur ersättningsuppgifter ska hanteras. Vid flera lärosäten verkar det också vara ovanligt att frågan regleras i kursplanerna. Ofta bestämmer i stället examinatorn eller andra lärare inom en kurs hur ersättningsuppgifter ska utföras. Ibland kan förutsättningarna för ersättningsuppgifterna anges i studiehandledningar och liknande dokument.

Vid några lärosäten regleras dock möjligheten att ersätta ett obligatoriskt moment genom gemensamma regler på lärosätetsnivå och i kursplanerna. Enligt Karolinska institutets riktlinjer för examination ska det av kursplanerna framgå att kursansvarig avgör om och hur en student kan ta igen missade obligatoriska utbildningsinslag samt om de obligatoriska inslagen måste vara avklarade för att studenten ska få genomföra de andra delarna av kursen.

Förvarshögskolan har i sina riktlinjer för examination angett att obligatorisk närvaro tydligt ska framgå av kursplanen. Enligt riktlinjerna ska det av kursplanen också framgå hur studenterna ska gå tillväga om de behöver få dispens från ett kursmoment samt om en extra uppgift kan komma att delas ut. Institutionen för socialt arbete vid Linnéuniversitetet har svarat att regler för ersättningsuppgifter finns i kursplanerna och beskrivs mer utförligt i studiehandledningar. Även vid Örebro universitet och Södertörns högskola ska en möjlighet att kompensera ett obligatoriskt moment med en annan uppgift anges i kursplanen.

Enligt Stockholms universitet är det vanligt att ersättningsuppgifter kan ersätta obligatoriska moment. Detta anges i kursplanerna. Förväntade studieresultat och det som den frånvarande studenten missat kunskapsmässigt är utgångspunkten för eventuella ersättningsuppgifter, har universitetet anfört. Juridiska institutionen vid universitetet har för sin del anfört följande:

Av kursplanen framgår om, och i så fall under vilka förutsättningar, som studenten kan kompensera ett missat obligatorium på annat sätt. I dessa fall ska studenten föreläggas en pedagogiskt likvärdig kompletteringsuppgift. För vissa typer av obligatorier, som kan vara svåra att ersätta, brukar studenter i första hand omplaceras till ett senare tillfälle, men ibland anordnas även extra uppsamlingstillfällen för studenter, som missat ett obligatorium. Vissa obligatorier (redovisning av pm, opposition, rättegångsspel) är ovillkorliga och kan inte kompenseras på annat sätt.

UKÄ konstaterar att inget i högskoleförfattningarna hindrar att ett lärosäte ger studenterna möjlighet att göra ersättningsuppgifter vid missade obligatoriska moment. Men obligatoriska utbildningsmoment kan ha olika karaktär och vara mer eller mindre enkla att ersätta. Det är därför lärosätet som måste avgöra i vilka kurser och under vilka förutsättningar det är lämpligt att erbjuda ersättningsuppgifter till studenter som inte har fullgjort obligatoriska moment.

Möjligheten till ersättningsuppgifter kan dock komma i konflikt med kursplanens föreskrifter om hur examinationen ska genomföras på kursen. Som redovisats tidigare i avsnittet *Anpassad examination* (s. 50) får en myndighet i ett enskilt fall inte besluta om undantag från det som den själv har meddelat föreskrifter om, såvida inte myndigheten har gett sig en sådan rätt genom en särskild regel i föreskrifterna. Enligt UKÄ:s uppfattning innebär det att om lärosätet ska kunna göra undantag från kursplanens föreskrifter om obligatoriska moment och ge möjlighet till ersättningsuppgifter, måste det finnas stöd för åtgärden i den aktuella kursplanen. Det räcker alltså inte att möjligheten framgår enbart av lärosätets gemensamma regler om examination, utbildningsplaner eller studiehandledningar och liknande dokument.

Om lärosätet väljer att inte ge möjlighet till ersättningsuppgifter under en kurs, återstår endast möjligheten till omexamination för studenten. Lärosätet bör i så fall beakta vad UKÄ skriver i avsnittet *Omprov* (s. 78).

Befrielse från obligatoriska utbildningsmoment

Enligt 12 kap. 2 § fjärde punkten HF får beslut av en högskola avseende avslag på en students begäran om befrielse från ett obligatoriskt utbildningsmoment överklagas till Överklagandenämnden för högskolan.

Bakgrunden till den angivna bestämmelsen finns i betänkandet *Samvetsklausul inom högskoleutbildningen* (SOU 1994:84). Av betänkandet framgår att lärosätena med hänvisning till studenters etiska och religiösa övertygelser i vissa fall kan medge studenterna befrielse från obligatoriska utbildningsmoment.⁶⁶

Överklagandenämnden har endast avgjort ett fåtal ärenden som gällt denna fråga. I samtliga fall har Överklagandenämnden avslagit överklagandena. I ett ärende avslag nämnden ett överklagande av en veterinärstudent som ville slippa att genomföra vissa obligatoriska övningsoperationer på djur.⁶⁷ I ett annat ärende avslags ett överklagande från en student som med hänsyn till sin dyslexi ville slippa kravet att skriva examenssuppsats.⁶⁸ I ett tredje ärende avslags ett överklagande från en student som ville slippa de obligatoriska seminarierna på en kurs för att i stället läsa utbildningen på distans från utlandet.⁶⁹ I ett fjärde ärende ansökte en student om att slippa en obligatorisk fjällvandring under hänvisning till vissa fysiska besvär. Högskolan ansåg dock inte att det rörde sig om en permanent eller kronisk skada och avslag ansökan. Överklagandenämnden avslag studentens överklagande. Nämnden hänvisade till att det inte handlade om en sådan situation som beskrevs i det ovan angivna betänkandet. Det hade inte heller i övrigt framkommit någon omständighet som föranledde nämnden att medge studenten befrielse från utbildningsmomentet.⁷⁰

UKÄ konstaterar att högskoleförordningen ger en student rätt att få frågan om befrielse från ett obligatoriskt utbildningsmoment prövad i högre instans. De fåtal ärenden som Överklagandenämnden har prövat gäller olika former av obligatoriska moment. Nämndens praxis visar att möjligheten till befrielse enligt 12 kap. 2 § fjärde punkten HF torde vara begränsad till mycket speciella fall.

Får en student återkalla en inlämnad tentamen?

En student har inte rätt att återkalla sin inlämnade tentamen och på så sätt undvika att betygssättas.

Det finns inga regler i förvaltningslagen om när eller hur ett ärende inleds (initieras) hos en myndighet. Ett förvaltningsärende kan dock inledas på olika sätt och detta sätt anses påverka hur myndigheten får besluta i ärendet. Bedömningen av hur ett ärende har initierats har betydelse för dels om myn-

66. Se vidare ÖNH:s beslut 2003-08-15, reg.nr 42-300-03.

67. ÖNH:s beslut 2003-08-15, reg.nr 42-300-03.

68. ÖNH:s beslut 2003-11-14, reg.nr 42-334-03.

69. ÖNH:s beslut 2015-12-11, reg.nr 242-1234-15.

70. ÖNH:s beslut 2016-02-12, reg.nr 242-10-16.

digheten är skyldig att fatta beslut i sakfrågan, dels om den enskilde har rätt att återkalla sitt initiativ till ärendet.

I den andra upplagan av denna rapport lyfte Högskoleverket frågan om en student, fram till dess att resultatet av tentamen har offentliggjorts, hade rätt att återkalla sin tentamen med följderna att han eller hon inte ska betygsättas vid det aktuella tillfället. Verket ansåg inte detta. Enligt verket fanns svaret på dessa frågor i 6 kap. 18 § högskoleförordningen. Enligt denna bestämmelse ska betyg sättas på en genomgången kurs om inte högskolan föreskriver annat. Enligt verkets uppfattning måste regeln anses innebära en skyldighet för examinatorn att fatta ett betygsbeslut när en student har genomgått en kurs. Regeln ger inte studenten rätt att, efter genomgången kurs, återkalla betygsärendet och därmed undvika att betygsättas. Högskoleverket redovisade också att rektorn för Uppsala universitet särskilt hade tagit upp situationen när en student ångrar sig efter att ha lämnat in sin tentamen och begärt att få tillbaka den. Rektor ansåg att examinatorn är skyldig att betygsätta den inlämnade tentamen, en bedömning som överensstämde med Högskoleverkets.

JO behandlade därefter frågan om återkallelse av tentamen i ett beslut från 2011. Juridiska föreningen vid Örebro universitet hade i en anmälan till JO ifrågasatt att juridiska fakulteten vid Örebro universitet inte tillät att en student återkallade en inlämnad tentamen, medan juridiska institutionen vid Umeå universitet godtog en sådan återkallelse. Som ett led i beredningen av ärendet hade JO inhämtat upplysningar från samtliga statliga universitet. Elva av fjorton tillfrågade universitet var av den uppfattningen att en student inte har rätt att återkalla en inlämnad tentamen. Av de tre lärosäten som gav möjlighet att återkalla tentamen var dock ett lärosäte på väg att förbjuda möjligheten och vid ett annat lärosäte var det endast en av institutionerna som gav studenterna denna möjlighet. JO anförde för sin del att det inte finns någon bestämmelse i lag eller förordning som reglerar den aktuella frågan. Enligt JO:s mening var det inte acceptabelt att frågan om återkallelse var tillåten eller inte var avhängig av var studierna bedrevs. Att problem kunde uppstå talade mot att det skulle vara tillåtet att återkalla en inlämnad tentamen, menade JO. Under alla förhållanden, dvs. oavsett om återkallelse ska tillåtas eller inte, borde frågan enligt JO:s uppfattning regleras i högskoleförordningen. Regeringen borde därför ta ställning i saken. JO uttalade inte någon kritik i ärendet mot Örebro universitet.⁷¹

Regeringen tog ställning till JO:s synpunkter i budgetpropositionen för 2013 och uttalade bl.a. följande:⁷²

Det finns en rad olika former för att examinera studenter, bl.a. salskrivning, hemtentamen, muntlig tentamen, uppsats, seminarier och praktik. En reglering av huruvida det ska vara tillåtet att återkalla en inlämnad tentamen kan vara svår att införa för alla examinationsformer eller riskera att bli alltför detaljerad. Det har nyligen gjorts en genomgång av högskoleförordningar i avsikten att minska bestämmelsernas omfattning och detaljeringsgrad.

71. JO:s beslut 2011-11-30, dnr 977-2010.

72. Prop. 2012/13:1, utg.omr. 16, s. 93.

Regeringen noterar också att flertalet av universiteten redan gör samma bedömning av frågan och utgår från att lärosätena genom olika former av samverkan kan ta ansvar för att frågan hanteras på ett likartat sätt. Regeringen finner därför inte skäl att införa någon sådan reglering som JO har föreslagit.

UKÄ konstaterar att regeringen i sin bedömning har pekat på svårigheterna med en nationell reglering av frågan. Samtidigt har regeringen tagit fasta på att flertalet universitet redan gör samma bedömning, dvs. att det inte är tillåtet att återkalla en inlämnad tentamen, och att det är lärosätenas ansvar att frågan hanteras på ett likartat sätt. Enligt UKÄ:s bedömning ger varken JO:s beslut eller regeringens ställningstagande någon grund för uppfattningen att den enskilde studenten har rätt att återkalla en inlämnad tentamen. UKÄ finner därför inte skäl att göra någon annan bedömning av frågan än vad Högskoleverket tidigare har gjort. UKÄ:s uppfattning är därför att en student inte har rätt att återkalla sin inlämnade tentamen och på så sätt undvika att betygsättas. I likhet med regeringen utgår UKÄ från att lärosätena ser till att frågan hanteras på ett likartat sätt.

Rättningstid

UKÄ:s stickprovsgranskning av lärosätenas regler visar att det finns regler för hur lång tid rättningen av tentamina får ta och att dessa regler i de flesta fall får anses följa de uttalanden som Justitieombudsmannen gjort.

Universitet och högskolor är myndigheter och har som sådana en service-skyldighet gentemot enskilda, däribland studenterna. Som allmänna krav på handläggningen gäller att varje ärende där en enskild person är part ska handläggas så enkelt, snabbt och billigt som möjligt utan att säkerheten eftersätts (7 § första meningen förvaltningslagen). Enligt paragrafens sista mening ska myndigheten även på andra sätt underlätta för den enskilde att ha med myndigheten att göra.

När examinationen har ägt rum ska den rättande läraren handlägga ärendet i enlighet med förvaltningslagens krav. Däri ingår att meddela betygsbeslutet inom rimlig tid.

Justitieombudsmannen (JO) har efter en anmälan mot ett universitet uttalat sig om handläggningstiden i ett enskilt fall.⁷³ Ärendet gällde en fempoängskurs. Det skriftliga provet genomfördes den 26 oktober och resultatet anslogs på en anslagstavla den 3 december samma år. Omprovet skulle äga rum den 18 december. Institutionen uppgav i svar till JO att institutionens norm för rättningstid var tre veckor. JO anförde bl.a. följande:

Den aktuella kursen omfattar fem akademiska poäng, dvs. fem veckors heltidsstudier. Tiden mellan ordinarie tentamen och omtentamen var sju och en halv veckor. En rättningstid om fem och en halv

73. JO:s beslut 1991-07-18, dnr 3980-1990.

www.uka.se

veckor, medförande att de studerande informeras om resultatet endast två veckor före omtentamen, är enligt min uppfattning ej acceptabel. --- . Av prefektens yttrande framgår att institutionens norm för rättningstid --- är tre veckor --- . En ordning i enlighet med denna norm --- förefaller ändamålsenlig och synes innebära, att de studerandes berättigade krav på service tillgodoses. Jag utgår från att institutionen kommer att vidta nödvändiga åtgärder avseende examinationen för att i framtiden undvika sådana dröjsmål som förorsakar de studerande allvarliga olägenheter.

UKÄ anser att utgångspunkten för lärosätenas riktlinjer om rättningstid bör vara vad JO anför.

En stickprovsgranskning av lärosätenas regler visar att frågan om rättningstid brukar regleras. Normalt anges att resultatet på prov eller betyg ska redovisas senast 3 veckor eller 15 arbetsdagar efter provtillfället. Även 18 arbetsdagar förekommer. I den andra upplagan av rapporten förekom också 25 kalenderdagar. Dessa riktlinjer får anses följa JO:s uttalanden i denna del.

Ett lärosäte har dock en regel som anger att examinationsresultat ska meddelas inom 20 arbetsdagar efter examinationstillfället. Det innebär att en student i praktiken kan få vänta i upp till 4 veckor på underrättelsen om betyget. Detta framstår som något för lång tid.

JO:s kritik gällde emellertid också att studenterna informerades om resultatet endast 2 veckor före omtentamen. Granskingen inför den andra upplagan av rapporten visade att lärosätena oftast angav denna tid till minst 10 arbetsdagar eller minst 2 veckor. Enligt UKÄ:s mening bör detta kunna accepteras om rättningstiden normalt inte överstiger 3 veckor.

Dokumenteringen av betygsbeslutet

Ett betygsbeslut ska dokumenteras i en pappershandling eller som en elektronisk handling. Om ett betygsärende föredras för examinatorn ska föredragandens namn anges i betygsbeslutet. Om andra lärare hjälper till med rättningen av ett prov har de varit med vid den slutliga handläggningen av betygsärendet och även deras namn ska anges i betygsbeslutet.

Det finns inga regler i högskoleförfattningarna eller i förvaltningslagen om hur ett betygsbeslut ska dokumenteras. Bestämmelsen i 21 § myndighetsförordningen är dock tillämplig på ett betygsbeslut som fattas av en examinator på ett lärosäte, se 1 kap. 5 § högskoleförordningen. I denna bestämmelse anges följande:

För varje beslut i ett ärende skall det upprättas en handling som visar

1. dagen för beslutet,
2. beslutets innehåll,
3. vem som har fattat beslutet,
4. vem som har varit föredragande, och

5. vem som har varit med vid den slutliga handläggningen utan att delta i avgörandet.

Pappershandling eller elektronisk handling?

I den utredning som föregick införandet av myndighetsförordningen anfördes följande i specialmotiveringen till denna bestämmelse.⁷⁴

Paragrafen överensstämmer med nuvarande reglering. Föreskriften avser endast skriftliga beslut. Varje beslut skall dokumenteras. Dokumentation skall ske för att det i efterhand skall gå att kontrollera beslutets innebörd och är också en förutsättning för att det skall gå att få insyn i och kontrollera myndighetens verksamhet. Dokumentation av ett besluts innehåll och vem som fattat beslutet möjliggör också ansvarsutkrävande för t.ex. tjänstefel.

Handlingsbegreppet har samma innebörd som i tryckfrihetsförordningen. I 2 kap. 3 § TF stadgas att med handling förstås framställning i skrift eller bild samt upptagning som kan läsas, avlyssnas eller på annat sätt uppfattas endast med tekniskt hjälpmedel. Begreppet innefattar alltså såväl pappershandlingar som elektroniska handlingar och det finns inte några hinder mot att dokumentera beslut elektroniskt.

Bestämmelsen i 21 § myndighetsförordningen ger alltså lärosätena möjlighet att välja om de vill dokumentera betygsbeslut i en pappershandling eller som en elektronisk handling.

Ska övriga deltagande lärare anges i beslutet?

Det är möjligt att utse flera examinatorer som sätter betyg på olika studenter på en kurs (se s. 32). Varje examinator ansvarar då ensam för sina betygsbeslut. Det är dock inte ovanligt att lärare som inte har utsetts till examinatorer på kursen deltar vid rättningen av t.ex. tentamenssvar. En lärare kan t.ex. rätta frågorna 1–3, en annan frågorna 4–5 och examinatorn resterande frågor.

Enligt 20 § myndighetsförordningen, som enligt 1 kap. 5 § första stycket högskoleförordningen ska tillämpas på universitet och högskolor, ska ärendena avgöras efter föredragning. I arbetsordningen eller i särskilda beslut får myndigheten bestämma att ärenden som avgörs av någon annan person än myndighetens chef inte behöver föredras. Om betygsärenden *inte* ska föredras måste alltså universitetet eller högskolan fatta beslut om det. I annat fall gäller bestämmelsen i myndighetsförordningen om att betygsärenden endast får avgöras efter föredragning.

Om ett betygsärende föredras ska den föredragande lärarens namn anges i betygsbeslutet. Om ärendet inte ska föredras måste ställning tas till om någon eller några lärare har varit med vid "den slutliga handläggningen utan att delta i avgörandet". Detta uttryck används även i 19 § andra stycket FL om rätten att få en avvikande mening antecknad. I *Förvaltningslagen med kommentarer*⁷⁵ påpekas att i det uttrycket "ligger ett krav på att tjänstemannen

74. SOU 2004:23 *Från verksförordning till myndighetsförordning* s. 286.

75. Hellners & Malmqvist (2010) s. 228.

ska medverka vid själva avgörandet och att denna medverkan ska vara i viss mån kvalificerad.” Som exempel på åtgärder som inte kan anses uppfylla kravet nämns den som ”skaffat in kompletterande utredning, kommunicerat material med en part, fört protokoll vid beslutssammanträdet eller skrivit ut beslutet på maskin.”

Den lärare som hjälper till med rättningen av ett prov gör samma typ av bedömningar som examinatoren, och normalt litar examinatoren på lärarens bedömningar och granskar inte själv studentens svar. Enligt UKÄ:s mening måste det anses innebära att läraren har varit med vid den slutliga handläggningen utan att delta i avgörandet. Detta ska därför anges i betygsbeslutet. UKÄ vill påpeka att ytterligare ett skäl för att göra detta är att det är av betydelse för studenternas rättssäkerhet att det inte finns oklarheter om vilka lärare som har deltagit i bedömningen av studenterna.

Avvikande mening

I detta sammanhang finns det anledning att kommentera 19 § andra stycket förvaltningslagen, som klargör att tjänstemän som är med om den slutliga handläggningen utan att delta i avgörandet har rätt att få en avvikande mening antecknad. I *Förvaltningslagen med kommentarer*⁷⁶ påpekas att denna rätt enligt förarbetena till förvaltningslagen bör utnyttjas med urskiljning och återhållsamhet. ”Den bör i princip inte utnyttjas i andra fall än då det ligger i rättssäkerhetens intresse eller då det annars finns särskilda skäl för det.” Med tanke på att lärare som deltar i rättningen av en tentamen normalt endast granskar en del av tentamen och att betygsbeslutet ska bestämmas av examinatoren utifrån en helhetsbedömning, bör det inte bli aktuellt att avvikande meningar anmäls av de lärare som har deltagit i rättningen.

Om examinationen utformas så att en lärare sköter hela granskningen och sedan föredrar ärendet för examinatoren (skriftligen eller muntligen), kan förutsättningar finnas för att markera en annan uppfattning än examinatoren.

Särskilt om handledare vid examensarbete

Avslutningsvis vill UKÄ kommentera handledarens uppgift vid uppsatsskrivning och examensarbete. Uppgiften är normalt av sådan karaktär att det saknas skäl att betrakta handledarens insats som deltagande i den slutliga handläggningen av betygsärendet. Namnet på handledaren behöver i sådana fall inte anges i betygsbeslutet.

I vissa fall lämnar dock handledaren efter kursens slut skriftligen en rekommendation på betyg inklusive motivering av betyget till examinatoren. Enligt UKÄ:s uppfattning ska handledaren då anses ha fungerat som föredragande i betygsärendet, och ska därför anges som sådan i betygsbeslutet.

76. Hellners & Malmqvist (2010) s. 227.

Hur meddelas studenten betygsbeslutet?

Ett betygsbeslut kan meddelas studenten på olika sätt, t.ex. via e-post eller på anslagstavlor i lärosätets lokaler.

Av 21 § förvaltningslagen framgår att en part ska underrättas om innehållet i det beslut varigenom myndigheten avgör ärendet, om det avser myndighetsutövning mot någon enskild. Parten behöver dock inte underrättas om det är uppenbart obehövt. Myndigheten bestämmer om underrättelsen ska ske muntligt, genom vanligt brev, genom delgivning eller på något annat sätt. Underrättelsen ska dock alltid ske skriftligen om parten begär det.

Enligt 7 § förordningen (2003:234) om tiden för tillhandahållande av domar och beslut, m.m. ska beslut hos en annan myndighet än en domstol tillhandahållas så snart som möjligt. Av 9 och 10 §§ samma förordning framgår att handlingen bör skickas med post om inte något annat har begärts, men om det är lämpligt får handlingen skickas med telefax eller elektronisk post eller på något annat sätt tillhandahållas i elektronisk form. Om en handling inte skickas med post, telefax eller elektronisk post eller på annat sätt tillhandahålls i elektronisk form, bör mottagaren underrättas om var handlingen kan hämtas (11 §).

I den andra upplagan av rapporten redovisades hur lärosätena på olika sätt meddelade studenterna betygsbesluten. Listor som sätts upp på anslagstavlor i lärosätets lokaler förekom, men det var vanligt att studenterna fick besked om betyget på elektronisk väg, dvs. via e-post eller genom att logga in på en sida på internet med hjälp av lösenord. Även muntliga eller skriftliga besked direkt till studenten förekom. En institution uppgav att i en del ämnen meddelades studenten betyget genom att han eller hon får en fil (text, ljud eller film) där betyg meddelas och motiveras. Av enkätsvaren inför den tredje upplagan av rapporten framgår att det numera är vanligt att studenter underrättas elektroniskt om betygsbeslutet i samband med registreringen av betyget i studieregistret Ladok. Samtliga dessa sätt att underrätta studenten om betygsbeslutet uppfyller enligt UKÄ:s mening författningskraven.

Motiveringen av betygsbeslutet

Om en tentamensgenomgång hålls bör det ske mer än två veckor före omtentamen.

Enligt 20 § första stycket förvaltningslagen ska ett beslut varigenom en myndighet avgör ett ärende innehålla de skäl som har bestämt utgången, om ärendet avser myndighetsutövning mot någon enskild person. Skälen får dock utelämnas helt eller delvis bl.a. om beslutet rör betygssättning. Enligt paragrafens andra stycke bör myndigheten, om skälen har utelämnats, på

begäran av den som är part om möjligt upplysa henne eller honom om dem i efterhand.

Examinatorn är alltså inte skyldig att motivera betygsbeslutet när det fattas. Om en student begär det bör han eller hon dock upplysas om skälen i efterhand. En skrivningsgenomgång med examinator närvarande ger studenterna möjlighet att omgående få svar av beslutsfattaren. Även ett skriftligt lösningsförslag med möjlighet att kontakta examinator för kompletterande upplysningar får anses vara en tillfredsställande lösning.

I den första upplagan av rapporten framhöll Högskoleverket att formerna för hur studenterna ska få del av skälen i efterhand borde anges i riktlinjer i syfte att undvika varierande praxis. Inför den andra upplagan av rapporten granskade verket universitetens och högskolornas lokala regler för examination. Granskningen visade att det stora flertalet hade regler som angav att studenterna hade rätt att få betyget motiverat av examinatorn. Högskoleverket ansåg i rapporten att om en tentamensgenomgång hålls bör det ske mer än två veckor före omtentamen. UKÄ delar verkets uppfattning.

I det beslut av Justitieombudsmannen som redogjorts för på s. 60-61 uttalade JO att det förhållandet att tentamensgenomgången ägde rum sex dagar före omprovet och att datumet för genomgången kunde meddelas de studerande först då resultatet anslogs "är omständigheter, som förstärker intrycket av mindre god planering från institutionens och lärarnas sida". Av beslutet framgår vidare att den aktuella institutionens tidigare praxis varit att datum för skrivningsgenomgången meddelades vid skrivningstillfället. JO anförde att en ordning i enlighet med denna praxis "förefaller ändamålsenlig och synes innebära, att de studerandes berättigade krav på service tillgodoses."⁷⁷

När en skrivningsgenomgång ska hållas efter ett prov är det, mot bakgrund av Justitieombudsmannens uttalanden, lämpligt att datum för denna genomgång anges redan vid provtillfället. När datum för skrivningsgenomgång och omprov bestäms bör givetvis JO:s uttalande beaktas, om att det förhållandet att tentamensgenomgången ägde rum sex dagar före omprovet förstärkte intrycket av mindre god planering.

Ett exempel på lokala regler som följer ovanstående uttalanden finns i *Regler för utbildning på grundnivå och avancerad nivå vid Stockholms universitet*:

En genomgång av tentamen med examinator närvarande ger studenterna möjlighet till att få sina betyg motiverade. Varje salstentamens-tillfälle bör vid kursens slut normalt följas av en genomgång där det kan vara lämpligt att ägna särskild uppmärksamhet åt att förklara förhållandet mellan förväntade studieresultat, betygskriterier, examinationsform och genomförd betygssättning. Datum för sådan genomgång ska anges senast vid examinationstillfället och bör hållas mer än tio arbetsdagar före omexamination.

77. JO:s beslut 1991-07-18, dnr 3980-1990.

Om registreringen av ett betyg i Ladok sker först efter det att studenten underrättats om betygsbeslutet, bör det ta högst en vecka att registrera betyget.

Studenternas studieresultat och betyg ska registreras i studieregistret Ladok. Lärosätena har ett ansvar för att uppgifterna i studieregistret är aktuella.⁷⁸

UKÄ har ställt följande frågor till lärosätena under arbetet med denna rapport:

Hur lång tid tar det för er att registrera betygsresultaten i Ladok efter det att studenterna underrättats om sina betyg? Vad är rimlig tid för registrering av betygen i Ladok efter underrättelsen om betygsresultaten? Finns det regler vid institutionen/lärosätet om tiden för betygsregistreringen?

Av svaren framgår att det är vanligt att studenten underrättas om betygsbeslutet i samband med registreringen av betyget i Ladok. Underrättelsen om betyget och registreringen av betyget sker alltså i praktiken samtidigt. Många lärosäten och institutioner uppger i sina svar att detta sker inom den tidsgräns som deras lärosäte bestämt för rättning av examinationsuppgifter, dvs. 15 arbetsdagar.

Det förekommer dock att studenter i ett första skede underrättas om betygsbeslutet och att registreringen av betyget sker först därefter. Exempelvis uppger Uppsala universitet att registreringen i vissa fall sker efteråt, och då oftast en till två dagar senare. Några lärosäten har specifika regler för registreringen av betyg. Luleå tekniska universitet anger i sina regler att studieresultat ska vara inrapporterade i Ladok senast fem arbetsdagar efter det att rättningen av examinationen är avslutad. En liknande regel finns vid Karlstads universitet. Vid Högskolan i Gävle ska resultaten normalt inrapporteras i Ladok senast tre arbetsdagar efter avslutad rättning. Det finns dock exempel från andra lärosäten på längre handläggningstider för registrering. Från UKÄ:s tillsynsverksamhet finns ett exempel där studenter – efter att först ha väntat i tre veckor på besked om betyg – kan behöva vänta i ytterligare två veckor på registrering av betyget i Ladok.⁷⁹ Från Högskoleverkets tillsynsverksamhet finns exempel på ännu längre handläggningstider för registreringen.

Som allmänna krav på myndigheternas handläggning gäller att varje ärende där någon enskild är part ska handläggas så enkelt, snabbt och billigt som möjligt utan att säkerheten eftersätts (7 § FL). Ur ett rättssäkerhetsperspektiv är det viktigt att registreringen av betygen i Ladok sker så snart som möjligt efter att studenterna underrättats om betyget. Sveriges förenade studentkårer (SFS) har framhållit att för många studenter är det viktigt att få betygen snabbt, särskilt med tanke på att möjligheten att uppvisa ett betyg kan vara en förutsättning för att få eller behålla studiemedel eller student-

78. Se Högskoleverket (2004): *Högskoleverkets tillsyn. Viktigare beslut 2002–2003*. Rapport 2004:35 R s. 45.

79. UKÄ:s beslut 2016-06-17, reg.nr 31-426-15.

En uppdaterad utgåva av
denna publikation finns på

www.uka.se

bostad, vilket i sin tur ofta är en förutsättning för att kunna fortsätta bedriva studier. UKÄ konstaterar för sin del att registreringen är en administrativ åtgärd av enklare beskaffenhet som samtidigt är av stor betydelse för studenterna. Av dem som besvarat frågan i UKÄ:s enkät verkar de flesta vara överens om att registreringen bör kunna ske inom en vecka. UKÄ delar denna bedömning. Mot denna bakgrund anser UKÄ att det bör ta högst en vecka (fem arbetsdagar) från underrättelsen om betyget till dess att betygen har registrerats i Ladok.

Åtgärder efter att betyget meddelats

Förbudet mot att överklaga betygsbeslut

Av 12 kap. 4 § högskoleförordningen jämförd med 2 § samma kapitel framgår att ett betygsbeslut inte får överklagas. Den rätt att överklaga beslut utifrån reglerna i den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna som infördes 2006 i 3 § andra stycket förvaltningslagen, torde inte kunna åberopas för att gå ifrån dessa regler.⁸⁰

Frågan om att införa en rätt att överklaga betygsbeslut väcktes dock i riksdagen 1999, vilket ledde till att Högskoleverket fick i uppdrag av regeringen att utreda frågan. Högskoleverket redovisade sin utredning i rapporten *20 åtgärder för att stärka studenternas rättssäkerhet* (2001:27 R). Verkets uppfattning var att någon rätt att överklaga betygsbeslut inte borde införas. För skälen till verkets ställningstaganden hänvisas till rapporten, kapitel 17. Regeringen har inte uttalat sig om verkets förslag, men någon möjlighet att överklaga betyg har inte införts. I stället har regeringen infört särskilda regler om rättelse och omprövning av betyg, se avsnittet *Högskoleförordningens regler* (nedan).

Rättelse och omprövning av betygsbeslut

Från vilken tidpunkt krävs stöd för att ett betygsbeslut ska få ändras?

Ett betygsbeslut får alltid ändras innan det har meddelats studenten. Därefter krävs stöd för ändring av beslutet i högskoleförordningen, förvaltningslagen, praxis eller juridisk litteratur.

Innan ett beslut har meddelats har en myndighet alltid rätt att ändra beslutet. Ett beslut anses meddelat antingen när det har expedierats eller på annat sätt har fått sin slutliga form eller tillkännagetts. När ett beslut ska anses meddelat får följaktligen avgöras från fall till fall.⁸¹ Frågan om hur betygsbeslut meddelas har behandlats på s. 64. Vanliga sätt att meddela studenter betygsbeslut är att listor med betyg sätts upp på anslagstavlor, att betyget görs tillgängligt för studenten på en sida på internet eller att studenten får besked via

80. Ett betygsbeslut kan dock bli föremål för s.k. resning, som är ett extraordinärt rättsmedel. Se beslut av Kammarrätten i Stockholm 2010-12-13, mål nr 5224-10.

81. Se t.ex. JO 2000/01 s. 434.

e-post. Sedan betygsbeslutet meddelats studenten måste stöd för ändring av beslutet hämtas i högskoleförordningen, förvaltningslagen, praxis eller juridisk litteratur.

Högskoleförordningens regler

Vid tiden för den första upplagan av denna rapport fanns inga regler om rättelse och omprövning av betygsbeslut i högskoleförordningen. I stället var de allmänna reglerna om rättelse och omprövning av beslut i 26 och 27 §§ förvaltningslagen tillämpliga. Hur dessa regler borde tillämpas beträffande betygsbeslut diskuterades utförligt i den första upplagan.⁸² Numera gäller dock följande regler i 6 kap. högskoleförordningen:

23§ Ett beslut enligt 26 § förvaltningslagen (1986:223) om rättelse av skrivfel, räknefel eller liknande förbiseende i fråga om ett betyg skall fattas av en examinator.

24 § Finner en examinator att ett beslut om betyg är uppenbart oriktigt på grund av nya omständigheter eller av någon annan anledning, skall han eller hon ändra beslutet, om det kan ske snabbt och enkelt och om det inte innebär att betyget sänks.

Såväl examinatorn som studenten kan ta initiativ till rättelse eller omprövning.

Rättelse av skrivfel eller liknande

Om ett betygsbeslut innehåller en uppenbar oriktighet på grund av ett skrivfel, räknefel eller liknande förbiseende, får beslutet rättas av examinatorn såväl till fördel som till nackdel för studenten. Rättelser som är till nackdel för en student måste ske med stor försiktighet och endast när det är fråga om klara fall. Innan en sådan rättelse görs ska studenten normalt ges möjlighet att yttra sig.

Bestämmelsen i 6 kap. 23 § HF hänvisar till 26 § förvaltningslagen (FL) som har följande lydelse:

Ett beslut som innehåller en uppenbar oriktighet till följd av myndighetens eller någon annans skrivfel, räknefel eller liknande förbiseende, får rättas av den myndighet som har meddelat beslutet. Innan rättelse sker skall myndigheten ge den som är part tillfälle att yttra sig, om ärendet avser myndighetsutövning mot någon enskild och åtgärden inte är obehövlig.

Bestämmelsen i 26 § FL ska alltså tillämpas i sin helhet på betygsbeslut, förutom att det inte är möjligt för en högskola eller ett universitet att bestämma vilken befattningshavare inom lärosätet som har befogenhet att göra en rät-

82. Se avsnittet *Ändringar av betygsbeslut* i Högskoleverket (2008): *Rättssäker examination*. Rapport 1998:39 R.

telse av ett betygsbeslut, 6 kap. 23 § högskoleförordningen föreskriver i stället att en examinator ska göra det, vilket normalt betyder den examinator som fattat betygsbeslutet. Om den examinatorn av något skäl är förhindrad att utföra rättelsen, får en annan lärare som utsetts att vara examinator på kursen göra det.

Bestämmelsen får användas såväl till fördel som till nackdel för studenten. Justitieombudsmannen har i ett beslut som gällde rättelser av betygsbeslut till nackdel för studenter uttalat följande:⁸³

Jag kan redan här konstatera att de aktuella ändringarna var till nackdel för de berörda studenterna. Därmed kan det inte vara fråga om en tillåten omprövning enligt 27 § förvaltningslagen. Utredningen ger inte heller stöd för att någon princip om ändring av gynnande beslut kan vara tillämplig. Den fråga som återstår är då om ändringsbesluten innebar en rättelse enligt 26 § förvaltningslagen. En sådan rättelse kan ju ske både till den enskildes fördel och nackdel om förutsättningarna i övrigt är uppfyllda. Det krävs dock att det är fråga om ett "förbiseendefel". Med sådana fel avses fall då myndigheten har fattat ett riktigt beslut, men av misstag har återgett beslutet på ett felaktigt sätt, t.ex. med oriktiga ord eller siffror. Beslutet har med andra ord kommit att utsäga något annat än myndigheten har menat. Det är emellertid inte bara sådana fel som avses, utan även uppenbara personförväxlingar och liknande faller in under lagbestämmelsen (jfr t.ex. prop. 1971 s. 503 f. och Hellners & Malmqvist, a.a., s. 288 f.). Det får dock inte vara fråga om "bedömningsfel", dvs. sådana fel som beror på t.ex. bristfällig utredning, felaktig bedömning av fakta, oriktig rättstillämpning eller liknande. När det är fråga om en ändring till en parts nackdel, som i detta fall, måste bestämmelsen om rättelse användas med stor försiktighet och endast när det är fråga om klara fall (jfr Högskoleverket, a.a., s. 42).

Ärendet gällde ändringar av betygen för fyra studenter från godkänd till underkänd. Bakgrunden var att en lärare som hade tillhandahållit underlaget för examinatorns bedömning, hade förväxlat studenternas inlämnade uppgifter. När han lämnade in ett nytt underlag ändrade examinatorn betygen för studenterna. JO resonerade kring frågan om det kunde anses röra sig om ett sådant förbiseendefel som kunde rättas med stöd av 26 § FL. JO tog dock inte slutlig ställning till frågan utan nöjde sig med att konstatera att examinatorn inte kunde kritiseras för sin åtgärd att ändra betygen.

Examinatorn kritiserades emellertid för att han inte hade låtit studenterna yttra sig innan ändringsbesluten meddelades. JO påpekade att en sådan åtgärd inte kunde anses obehövlig och att examinatorns förfarande därför stred mot 26 § FL.

UKÄ vill mot denna bakgrund framhålla att rättelser av betygsbeslut med stöd av 26 § FL som är till nackdel för en student, måste ske med stor försiktighet och endast när det är fråga om klara fall. Innan en sådan rättelse görs ska studenten normalt ges möjlighet att yttra sig.

83. JO 2000/01 s. 434.

Omrövning av ett uppenbart oriktigt betyg

Examinatorn är skyldig att ändra ett uppenbart oriktigt betyg om det kan ske snabbt och enkelt och utan att betyget sänks.

Före den 1 januari 2005 skulle en omrövning av uppenbart oriktiga betygsbeslut göras enligt 27 § förvaltningslagen, vilket innebar vissa tolkningsproblem. Genom regeln i 6 kap. 24 § högskoleförordningen klargjordes

- att det är examinatorn som ska göra omrövningen
- att betygsbeslutet bara får ändras om det inte innebär att betyget sänks
- att examinatorn inte behöver ta ställning till om det finns några särskilda skäl mot att betyget ändras.

I övrigt innebär högskoleförordningens regel samma förutsättningar för omrövning som 27 § FL, dvs. att examinatorn är skyldig att ändra betygsbeslutet om det är uppenbart oriktigt på grund av nya omständigheter eller av någon annan anledning. Det ska också kunna ske snabbt och enkelt.

Det finns inga förarbetsuttalanden till 6 kap. 24 § HF. I stället bör förarbetena till förvaltningslagen användas som vägledning vid bedömningen. I specialmotiveringen till 27 § FL framhöll departementschefen följande:⁸⁴

Paragrafen anger minimikravet, att omrövning skall ske under vissa förutsättningar.

Den första förutsättningen för att myndigheten skall vara skyldig att ompröva sitt beslut, att *beslutet är uppenbart oriktigt*, innebär att myndigheten normalt inte är skyldig att göra någon mera ingående granskning av ett redan avgjort ärende annat än då den har särskild anledning till det.

Att en part åberopar nya omständigheter är ett exempel på faktorer som ibland gör att beslutet framstår som uppenbart oriktigt. Ett förbiseende eller en felbedömning som myndigheten själv upptäcker att den har gjort kan också ge anledning till omrövning. Uttrycket "uppenbart oriktigt" är avsett att täcka även de fall då beslutet visserligen var riktigt vid tillkomsten men senare inträffade omständigheter gör att beslutet framstår som felaktigt eller olämpligt.

Som en andra förutsättning för skyldigheten att ompröva beslutet gäller därför att *omrövningen kan göras snabbt och enkelt*. Det innebär att skyldigheten normalt inte gäller när det krävs ytterligare utredning i ärendet.

Om de angivna förutsättningarna är uppfyllda, skall myndigheten

84. Prop. 1985/86:80 Ny förvaltningslag s. 77–79.

meddela ett nytt beslut som återkallar eller ändrar det tidigare beslutet. I lagen uttrycks detta så att myndigheten skall ändra beslutet.

Som förutsättningarna enligt paragrafen är utformade kommer bara klart oriktiga beslut att omfattas av omprövningsskyldigheten.

Ett exempel på när omprövning kan göras enligt bestämmelsen är om en student vid en skriftlig tentamen skrivit en del av sitt svar på fråga 2 på utrymmet för fråga 1 och detta inte uppmärksammats tidigare.

Är det möjligt att ändra betygsbeslut i andra fall?

Det är möjligt att med stöd av praxis ändra ett betygsbeslut när en student har fuskat på ett prov. Det finns också ett visst utrymme för att ändra ett betyg till fördel för en student, dvs. genom en höjning av ett betyg. Stor försiktighet bör ändå iakttas vid ändring av betyg. För att examinationen ska kunna anses vara rättssäker är det av avgörande betydelse att examinatorerna bedömer lika fall lika.

Vid utarbetandet av den andra upplagan av rapporten frågade Högskoleverket ett antal institutioner om de ansåg att det var möjligt att ändra ett betyg utöver de förutsättningar som anges i 6 kap. 23 och 24 §§ HF. Av de institutioner som tog klar ställning till frågan (25 stycken) svarade samtliga nej, utom de juridiska institutionerna vid Uppsala universitet och Stockholms universitet. Bland de rektorer som svarade på frågan ansåg sex av tio att det var möjligt att ändra ett betyg utöver de förutsättningar som anges i högskoleförordningens bestämmelser. Juridiska institutionen vid Stockholms universitet redovisade sin inställning på följande sätt:

Enligt institutionens riktlinjer anses en examinator ha möjlighet att ompröva betygsbeslutet utöver vad som framgår av 6 kapitlet högskoleförordningen, dvs. vad som i praktiken utgör en omrättning av tentamen. Denna befogenhet måste dock utövas med stor restriktivitet – betygssättning får absolut inte uppfattas som en förhandlingsfråga – och utgångspunkten måste vara att det ursprungliga betygsbeslutet har fattats med tillbörlig omsorg.

Juridiska institutionen vid Uppsala universitet anförde att gällande regler och förvaltningsrättsliga principer tillämpas av institutionen. Institutionen gav ett något utförligare svar inför utarbetandet av den första upplagan av denna rapport och framhöll då följande:

Beslut om betyg får enligt institutionens mening omprövas på det sätt som gäller för gynnande förvaltningsbeslut. Efter omprövning kan betyg således i normalfallet höjas men ej sänkas. Eftersom saklighetskravet i 1:9 regeringsformen gäller för verksamhet vid statliga universitet bör det dessutom vara en skyldighet att ompröva betyg om miss tankar om osaklighet i betygssättningen uppkommer. Det förhållande

att betygssättning inte är överklagbar torde förstärka denna skyldighet.

I propositionen till förvaltningslagen framhöll departementschefen att skyldigheten för myndigheterna att ompröva sina beslut inte får uppfattas så att myndigheterna skulle vara förhindrade att ompröva sina beslut i andra fall.⁸⁵ Departementschefen anförde att det är viktigt att myndigheterna tar till vara alla de möjligheter som de har att snabbt och enkelt ändra sina beslut, om dessa visar sig vara oriktiga. Departementschefen redogjorde för möjligheten att enligt praxis ändra s.k. gynnande beslut till den enskildes nackdel på följande sätt:⁸⁶

Gynnande beslut kan i regel inte återkallas. En myndighet som har meddelat ett tillstånd, beviljat ett statsbidrag, tillsatt en offentlig funktionär osv. får alltså i regel inte rätta beslutet till den enskildes nackdel. Tre viktiga undantag gäller dock:

1. Ett beslut kan återkallas med stöd av förbehåll i själva beslutet. ---
2. Återkallelse av ett gynnande beslut anses också möjligt av hänsyn till --- säkerhetsskäl.
3. Återkallelse kan ske, om den enskilde har utverkat det gynnande beslutet genom vilseledande uppgifter.

Möjligheten enligt praxis att ändra ett gynnande beslut till nackdel för den enskilde när han eller hon har lämnat vilseledande uppgifter, är avgörande för möjligheten att ändra ett godkänt betyg till underkänt när en student har fuskat på ett prov. Enligt UKÄ:s mening finns också ett visst utrymme att ändra ett betyg till fördel för en student, dvs. att höja ett betyg. Stor försiktighet bör ändå iaktas vid ändring av betyg. För att examinationen ska kunna anses vara rättssäker är det av avgörande betydelse att examinatorerna bedömer lika fall lika. I första hand bör detta krav tillgodoses genom att en så noggrann granskning som möjligt görs av underlaget innan betygen meddelas.

Avslutningsvis vill UKÄ framhålla följande. Svaren från de flesta av institutionerna som lämnades inför andra upplagan av rapporten visar att betyg inte ändras annat än i uppenbara fall, dvs. med stöd av högskoleförordningens och förvaltningslagens regler. Även om stor försiktighet bör iaktas vid ändring av betyg, framstår detta som en något för restriktiv tillämpning. Att betyg inte får överklagas talar för att examinatorerna bör vara öppna för att det kan finnas skäl att höja betyg även i fall som inte är uppenbara.

85. Prop. 1985/86:80 s. 42–43.

86. Prop. 1985/86:80 s. 39.

Kan betyget godkänd ändras till underkänd på studentens begäran?

Betyget godkänd kan inte ändras till underkänd på studentens begäran.

Vid utarbetandet av den första upplagan av denna rapport frågade Högskoleverket ett antal institutioner om betyget godkänd kan ändras till underkänd på studentens begäran. Ingen av institutionerna uppgav att det var möjligt. Juridiska institutionen vid Uppsala universitet anförde följande:

Frågan får avgöras utifrån allmänna förvaltningsrättsliga regler och principer. Gynnande förvaltningsbeslut vinner vad som kallas negativ rättskraft och kan därigenom normalt inte ändras av beslutsmyndigheten – i vart fall inte i missgynnande riktning. Frågan huruvida en ändring görs i missgynnande riktning torde böra göras efter en objektiv måttstock och således inte utgå från en enskild students önskemål i ett visst fall. Allmänt sett bör utfärdande av ett godkänt betyg anses vara ett gynnande beslut och utfärdande av ett underkänt betyg ett missgynnande beslut. Av detta följer således att en begäran om att få ett godkänt betyg ändrat till ett underkänt sådant inte bör bifallas.

UKÄ instämmer i bedömningen att betyget godkänd inte kan ändras till underkänd på studentens begäran.

Begränsningar i rätten att begära ändring av ett betygsbeslut

Det bör inte förekomma regler eller praxis som innebär att en student som har hämtat ut sitt prov med automatik förlorar sin rätt att begära omprövning. Det är inte heller tillåtet att ställa upp tidsgränser för när studenterna senast måste begära omprövning.

Vid utarbetandet av andra upplagan av rapporten frågade Högskoleverket institutionerna och lärosätena om de ansåg att en student saknar rätt att få ett betyg omprövat om studenten har hämtat ut skrivningen eller om viss, angiven tid har förflutit sedan betyget meddelades. Svaren visade på en varierande praxis. Det var relativt vanligt att man ansåg att rätten att begära omprövning förfallit om studenten hade hämtat ut sin tentamen. Endast i ett mindre antal svar anfördes att rätten gått förlorad efter en viss, angiven tid.

Uthämtat prov

Skriftliga provsvar får återlämnas till studenten efter betygssättning om betyget registrerats i studieregister. Provsvar som inte har återlämnats får gallras två år efter betygssättningen. Om en student begär omprövning av betyg bör provsvar bevaras i två år efter det att prövningen slutbehandlats. Detta fram-

går av Riksarkivets föreskrifter och allmänna råd (RA-FS 2007:1) om gallring och återlämnande av handlingar vid universitet och högskolor.

Lärosätena har alltså rätt att återlämna en skriftlig tentamen till studenten utan att behålla en egen kopia för arkivering. Inför andra upplagan av rapporten anförde de lärosäten, som ansåg att rätten att begära omprövning förfaller om studenten hämtar ut sin tentamen, att skälet är risken för fusk genom att studenten i efterhand lägger till poäng eller textstycken för att få ett högre betyg.

Möjligheten att begära rättelse eller omprövning är viktig för studenternas rättssäkerhet. Därför bör det inte förekomma regler eller praxis som innebär att en student som har hämtat ut sitt provsvar med automatik förlorar sin rätt att begära omprövning. Men det är uppenbart att fusk inte kan uteslutas om provsvaret har lämnats tillbaka till studenten. Om fusk förekommit eller inte bör dock avgöras från fall till fall. En student som t.ex. vill studera sin skriftliga tentamen för att begära omprövning bör kunna få en kopia av tentamen. Detta är också en lösning som framhölls i flera av svaren inför andra upplagan av rapporten och som även följer av Riksarkivets föreskrifter.

Det är viktigt att ett lärosäte har fungerande rutiner för uthämtade prov så att det inte uppkommer frågetecken i samband med omprövningen. Det visar ett tillsynsärende hos UKÄ. En student hade hämtat ut sin tentamen utan att lärosätet behållit en kopia. Studenten begärde därefter omprövning av betygsbeslutet, men examinatoren kände inte igen svaren från den tidigare rättningen och ändrade inte betyget. UKÄ uttalade bl.a. att det var angeläget att lärosätena vidtar åtgärder för att se till att dessa frågetecken inte uppkommer. Det aktuella lärosätet hade senare skaffat ett system för tentamensskanning. UKÄ ansåg att det var bra att lärosätet vidtagit åtgärder för att se till att en kopia av tentamen alltid behålls på lärosätet.⁸⁷

Tidsgräns

Vid utarbetandet av den första upplagan av rapporten uppgav vissa lärosäten och institutioner att det i lärosätenas riktlinjer fanns angivet att en begäran om omprövning av betygsbeslutet skulle ha framställts inom viss angiven tid. Högskoleverket uttalade att det inte finns något författningsstöd för en sådan tidsbegränsning och att tidsbegränsningar därför inte får förekomma. Trots det förekom sådana tidsgränser fortfarande vid utarbetandet av andra upplagan.

För att ytterligare understryka det otillåtna i att ställa upp tidsgränser för när studenterna senast måste begära omprövning, hänvisades i den andra upplagan av rapporten till förarbetena till den äldre förvaltningslagen.⁸⁸ Där redovisades att det i ett remissvar hade efterlysts en tidspärr för rättelsemöjligheten, men departementschefen ansåg att det inte behövdes. När frågan om en tidsgräns för möjligheten att rätta förvaltningsbeslut har avvisats beträffande förvaltningslagen, får universitet och högskolor inte ställa upp egna regler med denna innebörd, anförde Högskoleverket.

Även JO har tagit upp frågan om tidsgränser. Enligt undervisningsplanen för kursen rättshistoria vid juridiska institutionen på Stockholms universitet kunde en student begära omrättning av sin tentamen inom en viss tidsfrist.

87. UKÄ:s beslut 2016-11-08, reg.nr 31-340-15

88. Prop. 1971:30 s. 506.

Omrättning innebar att examinatorn gjorde en ny materiell bedömning av tentamen. Efter tidsfristens utgång kunde studenten begära omprövning som enligt informationen i undervisningsplanen endast gjordes på formella grunder. I en anmälan till JO uppgav en student att universitetet begränsade studenternas rätt till omprövning till att i princip avse rättelse. JO konstaterade att det inte finns stöd för att ställa upp krav på att en begäran om omprövning ska framställas inom en viss tidsfrist och att texten i undervisningsplanen gav intryck av att begreppet omprövning endast används för situationer som avser rättelse. I beslutet uttalade JO att det finns en risk för att den missvisande informationen kan ha lett till att studenter har avstått från att begära en materiell omprövning efter tidsfristens utgång. Universitetet kunde inte undgå kritik för att undervisningsplanen hade innehållit felaktigheter i det aktuella avseendet.⁸⁹

Det är alltså inte tillåtet att ställa upp tidsgränser för när studenterna senast måste begära omprövning. Men det blir förstås svårare att göra en omprövning ju längre tiden går. Det kan därför finnas anledning att påpeka för studenterna att de inte bör vänta för länge med att ge in en begäran om omprövning. Samtidigt bör dock påpekas att det inte innebär att rätten att senare komma in med en sådan begäran på något sätt begränsas.

Komplettering för godkänt betyg

Inför andra upplagan av rapporten ställde Högskoleverket frågor till lärosätena och institutionerna om möjligheterna till komplettering för betyget godkänd. Frågorna gällde följande situation. Studenten har genomgått en kurs och ska därför få ett betyg fastställt enligt 6 kap. 18 § högskoleförordningen. Examinatorn bedömer att studenten ligger under, men nära gränsen för betyget godkänd (eller motsvarande). Studenten erbjuds att utföra en komplettering i stället för en omtentamen. De flesta lärosäten och institutioner svarade att det förekom att studenter erbjuds att utföra kompletterande uppgifter. Relativt många framhöll dock att det inte är vanligt förekommande. En institution uppgav dock att det förekom i stor utsträckning och påpekade att komplettering ingår i betyget Fx i den sjugradiga betygs-skalan inom ECTS. Av svaren framgick att följande varianter förekom. Vid skriftlig tentamen får studenterna skriva en "resttentamen" i stället för en omtentamen. Även muntliga kompletteringar förekommer. Uppgifter i en hemtentamen kan få göras om. Få lärosäten hade dock beslutat om regler som klargör förutsättningarna för utformningen av kompletteringsuppgifterna. Det var i stället examinatorn som fick bestämma om komplettering ska medges och hur den skulle utformas.

89. JO:s beslut 2017-01-10, dnr 7014-2015.

Hur bör möjligheten för studenterna att komplettera hanteras på ett formellt korrekt sätt?

Examinatorn får bestämma att en student som inte har godkänts på en kurs får utföra kompletterande uppgifter om det finns stöd för det i högskolans regler. I sådana regler bör klargöras inom vilken tid kompletteringen ska utföras och på vilket sätt kompletteringen får utföras.

Som redovisats i avsnittet *Betygssystem och betygskriterier* ska betyg sättas på en genomgången kurs om inte högskolan föreskriver något annat. Högskolan får föreskriva vilket betygssystem som ska användas. Ett sådant betygssystem kan vara den sjugradiga betygsskalan inom ECTS, som har två grader för underkänt betyg, F och Fx, där den senare graden betyder "underkänd, något mer arbete krävs".⁹⁰

Om en student har genomgått en kurs och därmed kursens samtliga examinationsmoment, ska examinatorn besluta om betyget underkänd eller motsvarande om studenten inte har tillräckliga kunskaper och färdigheter. Det normala förfarandet inom högskolan är att studenten därefter deltar i ett omprov på hela kursen för att få ett godkänt betyg. Ingenting hindrar dock enligt UKÄ:s mening att lärosätet bestämmer att studenter som ligger nära gränsen för godkänt betyg får utföra kompletterande uppgifter i stället för ett omprov. Det är naturligt att det är examinatorn som, med sina kunskaper om studentens kunskapsbrister, ska bestämma vilka uppgifter studenten ska utföra. Examinatorn får dock inte göra detta utan stöd i högskolans regler. I sådana regler bör bland annat klargöras inom vilken tid kompletteringen ska utföras och på vilket eller vilka sätt kompletteringen får utföras.

Förnyat prov för högre betyg ("plussning")

Det är tillåtet för universitet och högskolor att medge studenter som godkänts på en kurs att tentera på nytt för ett högre betyg.

I rapporten *Tentamen: "plussning" och begränsning av antalet tillfällen* (2000:10 R) konstaterade Högskoleverket att det före den 1 juli 1993 fanns en regel i högskoleförordningen om att den som hade godkänts i ett prov inte fick genomgå förnyat prov för högre betyg (s.k. plussning). Eftersom det inte fanns någon motsvarande regel i den gällande högskoleförordningen gjorde Högskoleverket den tolkningen att det torde vara tillåtet för universitet och högskolor att medge studenterna den möjligheten. Verket ansåg emellertid att det inte borde vara tillåtet och föreslog därför att regeln om förbud mot "plussning" skulle återinföras i högskoleförordningen. Regeringen har dock inte infört någon sådan regel, varför varje lärosäte får bestämma vilken ord-

90. Se Ds 2004:2 *Högre utbildning i utveckling. Bologna-processen i svensk belysning* s. 112.

ning som ska gälla. Det är t.ex. inte tillåtet vid Umeå universitet, medan Luleå tekniska universitet tillåter plussning under vissa villkor.

Omprov

I den andra upplagan av rapporten gjorde Högskoleverket sammanfattningsvis följande uttalanden när det gäller omprov:

- Datum för omprov bör normalt meddelas senast vid det ordinarie provtillfället.
- Tiden mellan meddelandet av tentamensresultatet och omprovet måste vara minst tio arbetsdagar eller minst två veckor, under förutsättning att rättningstiden normalt inte överstiger tre veckor.
- Det framstår som alltför lång tid att ett omprov hålls två månader efter tentamensresultatets meddelande.
- Det bör anges i riktlinjer vilka möjligheter studenterna har att delta i omprov när kurslitteraturen har ändrats och när en kurs har upphört. Studenterna bör garanteras minst tre prov under en tid av minst ett år, respektive tre omprov under en tid av minst ett år efter det att förändringen skett.
- Uppsamlingsprov bör normalt hållas inför höstterminsstarten.

UKÄ har i princip samma uppfattning som Högskoleverket när det gäller möjligheterna till omprov.

Om en kurs förändras eller upphör måste ett lärosäte ta ställning till om det behövs övergångsbestämmelser i kursplanen (se kapitlet Examinationsformer, s. 21). När sådana övergångsbestämmelser utformas bör lärosätena beakta de redovisade uttalandena om vilka garantier studenterna bör ges när det gäller omprov.

I enkätsvaren inför den nya rapporten har några lärosäten framhållit att de redovisade tidsgränserna för omprov ibland kan skapa problem. Exempelvis har Umeå universitet pekat på behovet av undantag från de angivna tidsgränserna i vissa speciella fall. Det kan handla om examinationer av praktiska moment där exempelvis hela eller delar av en vårdavdelning stängs av för att inrätta stationer med olika uppgifter med bedömare och frivilliga deltagare/patienter på varje station. För denna examinationsform saknas många gånger praktiska förutsättningar att erbjuda omprov inom de angivna tidsramarna då examinationen förutsätter medverkan av tredje part i form av landsting och frivilliga deltagare. I de fall stora pedagogiska och kvalitetsmässiga fördelar kan nås genom en viss examinationsform behöver det finnas möjlighet att besluta om undantag från skyldigheten att erbjuda omprov inom de angivna tidsramarna i de fall där omprov medför orimliga ekonomiska kostnader. Omprov skulle i sådana fall i stället erbjudas vid nästa tillfälle som kursen ges, anser universitetet.

UKÄ konstaterar att Högskoleverkets uttalanden när det gäller omprov framför allt avsåg traditionell salstentamen och liknande examinationsformer. De angivna tidsgränserna för omprov kan inte utan vidare tillämpas på mer speciella examinationsformer eller på examination vid praktikmoment

eller annan verksamhetsförlagd utbildning. I dessa fall bör det vara möjligt att göra undantag från de angivna tidsgränserna om det annars skulle leda till orimliga ekonomiska kostnader eller stora praktiska svårigheter för lärosätet eller en tredje part. Om ett lärosäte beslutar om andra tidsgränser för dessa examinationsformer bör lärosätet tydliggöra för studenterna vilka förutsättningar som i så fall gäller för omprov.

Byte av examinator

En student har rätt att få en annan examinator utsedd efter två underkända prov, om inte särskilda skäl talar mot det. Ett särskilt skäl som talar mot ett byte kan vara att det inte finns någon annan lämplig examinator.

I den första upplagan av rapporten föreslog Högskoleverket att en regel som anger förutsättningarna för byte av examinator borde införas i högskoleförordningen. En sådan regel infördes den 1 januari 2005 och har följande lydelse (6 kap. 22 § HF):

En student, som utan godkänt resultat har genomgått två prov för en kurs eller en del av en kurs, har rätt att få en annan examinator utsedd, om inte särskilda skäl talar mot det.

Frågan om byte av examinator undersöktes av Högskoleverket inför andra upplagan av rapporten. Endast något enstaka lärosäte uppgav att det förekommit att en student inte fått byta examinator. Skälet hade varit att det inte funnits någon annan lärare inom ämnesområdet som kunnat fungera som examinator. Detta var också det enda skäl till att neka en student att byta examinator som hade förts fram av övriga lärosäten som kommenterade frågan.

Frågan om byte av examinator har behandlats i ett tillsynsärende hos UKÄ. I ärendet begärde en veterinärstudent, som flera gånger underkänts på ett praktiskt prov på häst, att en utomstående examinator skulle examinera honom på en annan ort. SLU gick inte med på denna begäran. I sitt yttrande till UKÄ redovisade SLU svårigheter med att finna en examinator som inte var knuten till lärosätet på ett eller annat sätt. Examinationen behövde genomföras av en veterinär med särskild examinationskompetens och det gick inte att använda vilken hästkunnig veterinär som helst. SLU gjorde också bedömningen att det inte var rimligt att anlita en person från utlandet för att examinera studenten på provet. UKÄ konstaterade i sitt beslut att ett särskilt skäl som talar mot ett byte av examinator kan vara att det inte finns någon annan lämplig examinator att tillgå. Ämbetet konstaterade vidare att bestämmelsen i 6 kap. 22 § HF inte ger studenten någon rätt att få byta ort för examinationen. Det hade inte framkommit skäl för UKÄ att ifrågasätta de uppgifter som SLU lämnat i ärendet om svårigheterna att hitta andra examinatore till studenten för detta prov. UKÄ fann inte skäl att kritisera SLU när det gällde frågan om byte av examinator.⁹¹

91. UKÄ:s beslut 2015-08-24, reg.nr 31-516-14.

Ett lärosäte har möjlighet att begränsa det antal praktiktillfällen som en student har rätt att genomgå till två tillfällen (se s. 28–29). Om ett lärosäte har beslutat om en sådan begränsning och studenten har blivit underkänd på dessa två praktiktillfällen, finns inte förutsättningar för studenten att därefter få en annan examinator utsedd enligt bestämmelsen i 6 kap. 22 § högskoleförordningen. Bestämmelsen om byte av examinator kan inte användas av studenten för att i en sådan situation utverka ett tredje praktiktillfälle. Som redovisats i denna rapport innebär dock en begränsning av möjligheterna att genomgå praktik långtgående konsekvenser för studenterna, och kan fungera som ett avskiljande från utbildningen. UKÄ anser att ett lärosäte i dessa fall bör vara öppet för möjligheten att bevilja byte av examinator redan efter ett underkänt praktiktillfälle, om studenten begär det.

Lärosätets beslut om byte av examinator bör dokumenteras i en handling (jfr avsnittet *Vem utser examinator*, s. 30–31).

När blir prov och provsvar allmänna handlingar?

Frågor om utlämnande av allmänna handlingar kan komma att avgöras slutligt i domstol. UKÄ:s bedömningar i detta avsnitt kan fungera som stöd för lärosätenas ställningstaganden när någon begär att få ta del av prov eller provsvar.

Tryckfrihetsförordningens regler ger svenska medborgare rätt att ta del av allmänna handlingar. När examinationen sker i form av skriftliga frågor som ska besvaras skriftligen av studenterna, uppkommer två frågor:

1. När blir frågeformuläret (provet) en allmän handling?
2. När blir studenternas svar allmänna handlingar?

Bedömningarna i detta avsnitt kan tjäna som stöd för lärosätenas ställningstaganden när någon begär att få ta del av aktuellt material. UKÄ vill påminna om att frågor om utlämnande av allmänna handlingar kan komma att avgöras slutligt i domstol, eftersom ett beslut om avslag på en begäran om att få ut en allmän handling kan överklagas till kammarrätten och i sista hand till Högsta förvaltningsdomstolen.

Frågorna kommer att diskuteras utifrån två typer av prov: skriftlig salskrivning och datorbaserad tentamen. Det finns olika varianter på den sistnämnda provformen, men här avses att frågorna görs tillgängliga för studenterna via internet och att studenterna redovisar sina svar via internet eller via e-post.

Tillämpliga regler

Enligt 2 kap. 1 § tryckfrihetsförordningen (TF) har varje svensk medborgare rätt att ta del av allmänna handlingar. Med handling förstås enligt 2 kap. 3 §

första stycket TF framställningar i skrift eller bild samt upptagning som kan läsas, avlyssnas eller på annat sätt uppfattas endast med tekniskt hjälpmedel.

En handling är allmän om den förvaras hos myndigheten och enligt 6 eller 7 § är att anse som inkommen till eller upprättad hos myndighet. Enligt 6 § första stycket anses en handling inkommen till en myndighet när den har anlänt till myndigheten eller kommit behörig befattningshavare till handa. I fråga om upptagningar som avses i 3 § första stycket gäller i stället att den anses inkommen till myndigheten när annan har gjort den tillgänglig för myndigheten på ett sådant sätt som anges i 3 § andra stycket. Enligt 7 § första stycket anses en handling upprättad hos myndigheten när den har expedierats. En handling som inte har expedierats anses upprättad när det ärende till vilket den hänför sig har slutbehandlats hos myndigheten eller, om handlingen inte hänför sig till visst ärende, när den har justerats av myndigheten eller på annat sätt färdigställts.

I 2 kap. 9 § första stycket TF anges att en hos myndighet tillkommen minnesanteckning som inte har expedierats, inte heller efter den tidpunkt då den enligt 7 § är att anse som upprättad, ska anses som en allmän handling hos myndigheten, om den inte tas om hand för arkivering. Med en minnesanteckning förstås en promemoria och annan uppteckning eller upptagning som har kommit till endast för ett ärendes föredragning eller beredning, dock inte till den del den har tillfört ärendet sakuppgifter.

Av 2 kap. 2 § TF framgår att rätten att ta del av allmänna handlingar endast får begränsas om det anges i lag. Sådana begränsningar finns i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400).

Enligt 17 kap. 4 § offentlighets- och sekretesslagen gäller sekretess för uppgifter som ingår i eller utgör underlag för kunskapsprov eller psykologiskt prov under en myndighets överinseende, om det kan antas att syftet med provet motverkas om uppgiften röjs.

När blir provet en allmän handling?

En tentamensskrivning torde bli allmän handling när den har överlämnats till de studenter som deltar i skrivningen. Det finns dock skäl som talar för att åberopa offentlighets- och sekretesslagens regler för att vägra lämna ut skrivningen till andra personer innan provet har genomförts.

De frågor eller uppgifter som examinatoren formulerar i skriftlig form som underlag för bedömningen av studenternas kunskaper och färdigheter, är en handling i tryckfrihetsförordningens mening. Bestämmelserna i 2 kap. 7 § TF innebär att den första fråga som måste ställas är om handlingen expedieras och därmed blir en upprättad allmän handling hos lärosätet. Lars Bejstam har i den tidigare nämnda artikeln hävdad att "en tentamensskrivning är vanligtvis avsedd att expedieras, eftersom den i samband med tentamenstillfället överlämnas till de studenter som deltar i tentamen. Det innebär att en sådan tentamensskrivning blir en allmän handling när den expedieras." Om ingen

student skulle delta i tentamen får skrivningen enligt Bejstam ändå anses vara expedierad i och med att den fanns tillgänglig vid tentamenstillfället.⁹²

Det är svårt att invända mot Bejstams bedömning att en tentamensskrivning blir en allmän handling när den överlämnas till studenterna. En datorbaserad tentamen får anses expedierad när frågorna eller uppgifterna görs tillgängliga för studenterna via internet eller via e-post.

Bejstams slutsatser kan dock leda till otillfredsställande konsekvenser när det gäller salsskrivningar. Det förekommer exempelvis att studenter får komma högst 30 minuter för sent till en tentamen (se t.ex. punkt 7 i Sveriges lantbruksuniversitets tentamensregler). En student skulle alltså kunna begära att få ut skrivningen så snart den delats ut till övriga studenter och sedan söka svaren på frågorna utanför skrivningssalen innan de 30 minuterna gått. Problemet blir ännu tydligare om regler saknas för hur sent en provdeltagare får komma till en tentamen. Detta talar för att åberopa 17 kap. 4 § offentlighets- och sekretesslagen som skäl för att inte lämna ut provet innan det har genomförts, eftersom det kan antas att syftet med provet motverkas om det skulle lämnas ut. I ett svar från juridiska institutionen vid Uppsala universitet inför utarbetandet av den först upplagan av denna rapport, hävdade institutionen att sekretess råder för själva provet enligt dåvarande 4 kap. 3 § sekretesslagen (motsvarar nuvarande 17 kap. 4 § offentlighets- och sekretesslagen) till dess att det är "genomfört". Ytterligare ett stöd för denna bedömning finns i en dom från Kammarrätten i Stockholm.⁹³ Domstolen uttalade att "nämnda bestämmelse medför bl.a. hinder mot att lämna ut provformulär innan provet ägt rum".

När blir studentens tentamenssvar en allmän handling?

Tentamenssvar som lämnats in till ett lärosäte är en inkommen handling som ska betraktas som en allmän handling hos lärosätet och därför ska lämnas ut till den som begär det. Justitieombudsmannen har dock ansett att en tentamensskrivning med av examinatorn påförda kommentarer ska anses vara en av lärosätet upprättad handling som därmed inte behöver lämnas ut innan betyget har bestämts. Frågan kan komma att avgöras av domstol.

Även frågan om när en students svar på en tentamen blir en allmän handling har behandlats i Lars Bejstams artikel.⁹⁴ Han konstaterar att studenternas svar får anses vara handlingar i TF:s mening som förvaras vid lärosätet oavsett om svaren består av för hand skrivna redogörelser eller har lämnats i elektronisk form, t.ex. via e-post eller en webbsida. De inlämnade svaren är en till högskolan inkommen handling som ska betraktas som en allmän handling hos lärosätet.

92. Bejstam (2008) s. 18–21.

93. Kammarrätten i Stockholms dom 2008-05-21, mål nr 2755-08.

94. Bejstam (2008) s. 19–21.

UKÄ har ingenting att invända mot Bejstams bedömning i den situation som beskrivs. Den stöds också av en dom från Kammarrätten i Göteborg som beträffande uppsatser inom ramen för ett nationellt prov i årskurs 9 uttalade att "uppsatserna får anses inkomna till myndigheten då de överlämnades av eleven till skolan. De är således allmänna handlingar."⁹⁵

Justitieombudsmannen har dock i ett tidigare nämnt beslut från 1991 uttalat följande:⁹⁶

För att besvara frågan om den studerandes rätt att få kopia av sin rättade skrivning måste man - - - klargöra, huruvida denna vid tiden för begäran hos universitetet är att anse som en där förvarad allmän handling. Om så är fallet har den studerande enligt 2 kap. 13 § tryckfrihetsförordningen (TF) en oavvislig rätt att mot betalning erhålla kopia (från undantag beroende på föreskrifter om sekretess bortses, då ingen sekretessregel torde vara tillämplig i det enskilda fallet).

Tentamensskrivning med av examinator påförda kommentarer och anteckningar om rättningen är att anse som en hos myndigheten framställd handling. En handling av aktuellt slag är enligt 2 kap. 7 § TF att anse som upprättad och allmän, när det ärende till vilket den hänförs sig till har slutbehandlats hos myndigheten. Det ärende till vilken handlingen hörde [i det aktuella fallet] - - - kan inte anses slutbehandlat hos myndigheten förrän examinator efter skrivningsgenomgången undertecknat samtliga tentamenslistor.

Den situation som JO hade att ta ställning till gällde en "tentamensskrivning med av examinator påförda kommentarer och anteckningar om rättningen". JO betraktade inte handlingen som en inkommen handling utan som en av universitetet upprättad handling.

Bejstam delar inte den uppfattning som JO uttryckt i sitt beslut. Han påpekar att det av regleringen i TF framgår att varje handling som kommer in till en myndighet blir en allmän handling och hävdar att något undantag från denna huvudregel inte uppkommer av den anledningen att handlingen ger upphov till eller utgör underlag i ett ärende hos myndigheten.

JO:s tolkning av tryckfrihetsförordningen leder till slutsatsen att en skrivning med examinatorns kommentarer inte behöver lämnas ut innan betyget har bestämts. Bejstams tolkning innebär att en student skulle kunna begära att få del av examinatorns anteckningar och kommentarer innan betyget har beslutats. UKÄ konstaterar att det finns utrymme för olika tolkningar och att frågan kan komma att avgöras av domstol.

95. Kammarrätten i Göteborgs dom 2003-03-20, mål nr 5792-2002.

96. JO:s beslut 1991-07-18, dnr 3980-1990.

Vad händer med betygen om antagningsbeslutet återkallas?

Betygen bör stå fast om antagningsbeslutet återkallas.

Som redovisats tidigare i denna rapport (s. 73) kan ett gynnande förvaltningsbeslut som huvudregel inte ändras till nackdel för den enskilde. Det finns dock några undantag från denna huvudregel, bl.a. om det gynnande beslutet grundat sig på vilseledande uppgifter.

Under senare år har ett antal fall upptäckts där studenter har antagits till högskoleutbildningar med hjälp av förfalskade betyg eller andra oriktiga meriter. Berörda lärosäten har i flera fall beslutat att återkalla antagningsbesluten för studenterna. En återkallelse av antagningsbesluten har kunnat ske eftersom den enskilde har agerat vilseledande, vilket har lett till ett felaktigt antagningsbeslut.⁹⁷ Återkallelsen innebär att personen inte kan fortsätta på utbildningen. Det har dock hänt att de berörda studenterna redan hunnit genomföra vissa examinationer och fått godkänt betyg innan antagningsbeslutet återkallats. Frågan har ställts hur ett lärosäte ska hantera de betyg som tilldelats studenten innan antagningsbeslutet återkallades. Det gäller alltså fall där betygen uppnåtts utan fusk vid examinationen. Ska redan uppnådda betyg stå fast eller finns det grund för att även återkalla betygsbesluten om antagningsbesluten återkallas?

Frågan har bedömts olika av rättsvetenskapliga experter. I en promemoria av professor Hans-Heinrich Vogel vid Lunds universitet⁹⁸ görs bedömningen att omprövning av examinationsbesluten bör ske, att omprövningen ska göras av examinatoren och att omprövningen torde utmynna i att examinationsbesluten återkallas. Vogel menar bl.a. att i likhet med antagningsbesluten har även examinationsbesluten från början varit behäftade med det fel som åstadkommit genom vilseledandet vid antagningen. Motsatt bedömning görs dock i en promemoria av professor Wiweka Warnling-Nerep vid Stockholms universitet.⁹⁹ Enligt Warnling-Nerep bör universitet och högskolor i nuläget avstå från att återkalla betyg och examina i avsaknad av ett uttryckligt författningsstöd. Hon anser samtidigt att frågan om återkallelse av antagningsbeslut är alltför viktig i ett rättssäkerhetsperspektiv för att få bli oreglad. Med hänsyn till Warnling-Nereps överväganden har Stockholms universitet föreslagit regeringen att återkallelse av antagningsbeslut ska författningsregleras.¹⁰⁰ Någon sådan författningsreglering har dock inte genomförts.

UKÄ har frågat lärosätena om de har erfarenhet av denna situation och hur de i så fall har förfarit med redan uppnådda betyg och andra studiemeriter.

Av svaren framgår att endast ett fåtal lärosäten har erfarenhet av denna situation.

97. Jfr t.ex. ÖNH:s beslut 2011-05-13, reg.nr 33-249-11.

98. Promemoria 2011-04-29 av professor Hans-Heinrich Vogel.

99. Promemoria 2011-03-08 av professor Wiweka Warnling-Nerep.

100. Skrivelse 2011-06-16 (dnr SU 309-1733-11) från Stockholms universitet till regeringen.

Vid Lunds universitet har fyra antagningsbeslut återkallats de senaste sju åren. Vid de två senaste fallen har betygsbesluten återkallats med motiveringen att dessa beslut indirekt är ett resultat av att studenten lämnat vilseledande uppgifter i antagningsärendet.

Övriga lärosäten med erfarenhet av denna fråga låter dock betygen stå fast. Uppsala universitet anser att godkända kursbetyg ska kvarstå. Det är själva antagningen som återkallas, inte resultatet av personens studieprestation, menar universitetet. Stockholms universitets praxis är att inte återkalla redan uppnådda högskolepoäng, då författningsstöd för detta saknas. Umeå universitet har anfört att betygen står fast, eftersom något vilseledande i samband med examinationen av dessa kurser och moment inte kunnat konstateras. Vid Karolinska institutet återkallas inte heller betygsbesluten, men lärosätet har särskilda rutiner när det gäller registreringen av betygen. Detsamma gäller Högskolan i Borås. Även några andra lärosäten uttrycker att betygen bör stå fast i denna situation.

UKÄ ansluter sig till det ställningstagande som gjorts av professor Warnling-Nerep och majoriteten av lärosätena. Ämbetet konstaterar för sin del att en generell princip om att lärosätena bör återkalla betygen i dessa situationer kan få mycket långtgående konsekvenser. Återkallas betygsbesluten, kan det hävdas att även en avlagd examen borde återkallas, om den grundas på kursbetyg som inte längre gäller. Om examen återkallas och den ligger till grund för en yrkeslegitimation kan i sin tur legitimationen komma att ifrågasättas. Det skulle t.ex. kunna innebära att en psykolog, som genomfört sin psykologutbildning med godkänt resultat, kan bli av med sin examen och sin legitimation på grund av ett vilseledande som skett vid antagningen till utbildningen många år tidigare. Det rimliga i detta kan ifrågasättas. UKÄ anser att om ett undantag ska göras från huvudregeln att inte ändra gynnande betygsbeslut bör det av rättssäkerhetsskäl finnas ett tydligt stöd för åtgärden. Av samma skäl bör bedömningen göras utifrån omständigheterna i betygsärendet. UKÄ konstaterar att rättspraxis inte ger ett tydligt stöd för återkallelse av betygsbesluten i dessa fall. Som Umeå universitet påpekat har studenten inte vilselett examinatorn i det betygsärende som lett fram till betygsbeslutet. Betygsbeslutet har alltså varit korrekt utifrån omständigheterna i betygsärendet. Mot denna bakgrund bedömer UKÄ att det inte finns tillräcklig grund för återkallelse av betygsbesluten i dessa fall. UKÄ anser alltså att redan uppnådda betyg bör stå fast och inte omprövas om antagningsbeslutet återkallas.

Särskilda frågor för vissa examinationsformer

Utgångspunkten i den första upplagan av *Rättssäker examination* var huvudsakligen förhållandena vid traditionella salsskrivningar. Vissa slutsatser i rapporten var dock relevanta även för andra examinationsformer. Högskoleverkets ambition med den andra upplagan av rapporten var att diskutera rättsliga frågor i examinationen utan att begränsa detta till salsskrivningar. Verket konstaterade samtidigt att förutom frågor i samband med praktik och examensarbeten var det dock ovanligt att andra examinationsformer prövades i Högskoleverkets tillsynsverksamhet. Liknande förhållanden gäller för UKÄ:s tillsynsverksamhet. Inom UKÄ:s tillsynsverksamhet förekommer framför allt frågor om salsskrivningar, praktikmoment och examensarbeten. Även hemtentamen och andra inlämningsuppgifter kan förekomma. Frågor som rör användningen av digitala hjälpmedel vid examinationer förekommer dock sällan.

För att få ett underlag till den andra upplagan ställde Högskoleverket frågor till lärosäten och institutioner om vissa andra examinationsformer, bl.a. muntlig examination, praktik, hemtentamen, grupptentamen och uppsatser. Inför den nya rapporten har UKÄ ställt ytterligare frågor om bl.a. grupptentamen.

Muntlig examination

Tydligt uttryckta betygskriterier är särskilt viktiga vid muntlig examination. Möjligheterna att ompröva betygsbeslutet underlättas om examinationen dokumenteras av lärosätet.

Det är tillåtet med muntlig examination under utbildningen. I den andra upplagan av rapporten redovisades dock vissa problem med examinationsformen som några institutioner och lärosäten framhållit i sina enkätsvar. Det finns risk för godtycke vid bedömningen av studenter vid muntlig examination, eftersom det är svårt att ha definitiva betygsgränser. Det kan också vara svårt att i förväg ange vilka betygskriterier som gäller. Det kan även vara svårt att ompröva beslutet, eftersom det inte finns något skriftligt underlag att gå tillbaka till. Vid en institution var därför praxis att spela in de muntliga examinationerna på band. Vid en annan institution var som regel alltid två lärare närvarande vid muntlig examination.

UKÄ har i kapitlet *Betygssystem och betygskriterier* (s. 27–28) redogjort för regeringens uttalanden om tydligt uttryckta betygskriterier. Detta är särskilt viktigt när examinationen sker muntligt. Risken för godtyckliga bedömningar kan möjligen även minskas genom att två lärare (varav en är examin-

ator) genomför den muntliga examinationen. UKÄ instämmer i synpunkten att examinationsformen gör det svårare att ompröva betygsbeslutet. Ett sätt att underlätta omprövningen är att spela in examinationen eller på annat sätt dokumentera vad som sagts.

Har studenten rätt att själv spela in det muntliga provet? När det gäller andra myndigheter än högskolor har JO i flera fall uttalat att det inte finns några bestämmelser som tar sikte på frågan om en enskild har rätt att spela in ett samtal med en tjänsteman vid en myndighet. JO anser att utgångspunkten bör vara att ljudinspelning ska tillåtas. I vissa situationer kan det dock vara motiverat att förbjuda ljudinspelningar. En sådan situation kan uppstå om man vid samtalet kommer att komma in på sekretesskänsliga uppgifter om någon person som inte närvarar. En annan situation är om det finns skäl att anta att materialet kan komma att användas på ett provokativt eller för tjänstemannen förlöjligande sätt. En förutsättning för att ett förbud ska kunna meddelas i dessa situationer är dock att en bedömning först görs av förhållandena i det enskilda fallet. När det däremot gäller bildupptagningar är emellertid utgångspunkten den omvända, dvs. en tjänsteman har alltid möjlighet att motsätta sig att bli filmad under ett samtal.¹⁰¹ UKÄ anser att dessa principer kan tjäna som vägledning även för studenters inspelning av muntlig examination.

Praktik

Inom vissa utbildningar krävs det att studenterna genomgår praktik, verksamhetsförlagd utbildning eller liknande moment. Sådana moment kan väcka särskilda rättssäkerhetsfrågor. I det följande behandlas några av dessa frågor.

Handledarens roll

Det är viktigt att lärosätena tar ställning till vilken formell roll handledaren har vid praktikmoment.

I samband med den andra upplagan av rapporten anförde ett universitet att examination av genomförd praktik försvåras av att praktikhandledarna ska bidra med underlag till examinationen. Enhetligheten kan därmed bli sämre. Ett sätt att förebygga detta är att ha tydliga kriterier för bedömningen som även praktikhandledarna är införstådda med. Ett annat universitet uppgav att bedömningsformulär har utvecklats för de flesta utbildningsprogrammen, eftersom problem har uppkommit i de fall studenternas kunskaper ifrågasatts. Att det vid verksamhetsförlagd utbildning är viktigt med kontinuerlig kontakt mellan universitetet och de berörda arbetsplatserna så att kraven är tydliga om vad som ska examineras, framhölls av ett tredje universitet.

Lärosätena och institutionerna lyfte alltså fram frågan om handledarens inflytande på betygssättningen av studenten. De verksamheter som avsågs

¹⁰¹. Se t.ex. JO 2008/09 s. 320, dnr 1418-2007, och JO:s beslut 2016-04-18, dnr 2595-2015.

är praktik, klinisk utbildning, verksamhetsförlagd utbildning och liknande verksamhet. Dessa verksamheter kan gå till på olika sätt, men gemensamt torde vara behovet av en handledare eller motsvarande på praktikstället. Denna uppgift kan vara mer eller mindre viktig för examinationen av studenten. Lärosätena och institutionerna utgick i sina svar från att handledarens bedömning av studenten spelar en relativt stor roll för betygssättningen av studenten. Det är därför viktigt att lärosätena tar ställning till vilken formell roll handledaren har. Bör handledaren fungera som föredragande i betygssärendet (jfr avsnittet *Ska övriga deltagande lärare anges i beslutet?*, s. 62-63)? Eller ska handledarens bedömning endast utgöra en del av underlaget för examinatorns bedömning? Genom att klargöra vilken roll handledaren har, tydliggörs även examinatorns roll.

Ju mer inflytande handledaren har över betygssättningen av studenten, desto viktigare blir det att institutionen har beslutat om tydliga kriterier för bedömningen. Det får inte råda någon tvekan om att det är examinatorn som har ansvaret för att bedöma studenternas prestationer med hjälp av handledarens utlåtanden.

Om praktiken avbryts i förtid

Betyg ska inte beslutas för studenter som avbryter praktiken i förtid. Endast för undantagsfall får det föreskrivas i kursplanen att en student kan underkännas innan han eller hon har gått igenom hela kursen.

När en student avbryter praktik i förtid uppkommer frågan om studenten ska få betyget underkänd. Huvudregeln enligt 6 kap. 18 § högskoleförordningen är att betyg ska sättas på en genomgången kurs, vilket betyder att betyg inte ska beslutas för studenter som avbryter praktiken i förtid. Det finns dock möjlighet att föreskriva annat i kursplanen. Högskoleverket har i en rapport uttalat följande:¹⁰²

För att en examinator ska kunna underkänna en student i förtid, dvs. innan han eller hon har gått igenom hela kursen, måste en regel om detta finnas i kursplanen. Med tanke på att det endast är i undantagsfall som examination ska kunna ske i förtid, bör regeln formuleras så att det framgår att det krävs speciella omständigheter för att examination ska kunna ske innan studenten har genomgått hela kursen.

UKÄ har i ett tillsynsärende understrukit att det är viktigt för studenternas rättssäkerhet att förutsättningarna för lärosätets och studenternas agerande i dessa situationer är tydligt och korrekt reglerade. I det aktuella ärendet hade ett lärosäte med hänsyn till patientsäkerheten avbrutit den kliniska färdighetsträningen för en student och fastställt en individuell handlingsplan för honom. Det innebar att studenten inte kunde återuppta sin kliniska färdighetsträning förrän han blivit godkänd på den individuella handlingsplanens

¹⁰² Högskoleverket (2007): *Rättssäkerheten när en högskola avbryter en students praktik*. Rapport 2007:58 R s. 21.

kunskapskontroller. UKÄ hade inga principiella invändningar mot denna ordning. Men ämbetet riktade kritik mot lärosätet för att det under en stor del av förloppet formellt inte hade skiljt mellan de ordinarie examinations-tillfällen som sker enligt kursplanen och de särskilda kunskapskontroller som studenten skulle genomgå enligt den individuella handlingsplanen. Denna brist hade skapat osäkerhet om vad som gällt för studentens fortsatta studier på utbildningen. UKÄ ansåg också att en begränsning av antalet särskilda kunskapskontroller måste anges i kursplanen.¹⁰³

Hemtentamen

Det bör anges i kursplanen vilka konsekvenserna blir om en hemtentamen inte lämnas in i tid.

En hemtentamen innebär att studenten kan utföra uppgiften på annan plats än i lärosätets lokaler, och vanligen att tentamen ska lämnas till universitetet eller högskolan vid en viss tidpunkt och på ett visst sätt. UKÄ anser att det bör anges i kursplanen vilka konsekvenserna blir om en hemtentamen inte lämnas in i tid. Det är enligt ämbetets mening rimligt att examinatorn också ges möjlighet att beakta särskilda skäl för förseningen.

Grupptentamen

Grupptentamen får anses vara en tillåten examinationsform. Det är dock viktigt att en individuell bedömning kan göras av studenterna. Det finns olika sätt att säkerställa att detta kan göras.

En grupptentamen innebär att två eller flera studenter genomför examinationsuppgiften tillsammans. Uppgiften kan ibland vara utformad så att det inte går att identifiera vem av studenterna som har gjort vad. Samma underlag gäller alltså för examinatorns bedömning av alla studenterna i gruppen.

I den andra upplagan av rapporten redovisades att flera lärosäten ansåg att det kunde vara svårt att identifiera den enskilde studentens bidrag vid grupptentamen. Högskoleverket frågade därför lärosätena om det förekom grupptentamen där de individuella prestationerna inte blir kända för examinatorn och om sådan grupptentamen är tillåten. En fjärdedel av dem som besvarade svarade ja. Övriga ansåg att examinatorn ska se till att varje student kan bedömas individuellt.

Frågan har tidigare ställts om grupptentamen är förenligt med högskoleförfattningarnas regler och förvaltningsrättsliga principer. En grundläggande princip för förvaltningsmyndigheterna är officialprincipen, som innebär att myndigheten ansvarar för att utredningen av ett ärende blir så fullständig

¹⁰³. Se UKÄ:s beslut 2016-12-06, reg.nr 31-67-16.

som krävs.¹⁰⁴ Av högskoleförordningens regler framgår att examinatoren ska sätta ett betyg på varje student som genomgått en kurs. Däremot framgår det inte att underlaget för bedömningen inte får vara samma för flera studenter som har utfört en examinationsuppgift tillsammans. UKÄ anser därför att denna form av examination får anses vara tillåten. Det gäller även om individuella bedömningar av studenternas prestationer inte kan göras vid examinationen.¹⁰⁵

Det är dock mycket vanligt att lärosätena i sina regler anger att examinationen ska utformas så att en individuell bedömning kan göras av varje student. Ur ett rättssäkerhetsperspektiv instämmer UKÄ i att det är viktigt att en individuell bedömning kan göras av studenterna.

UKÄ har inför den nya rapporten frågat lärosätena om förekomsten av grupptentamen och hur de säkerställer att en individuell bedömning kan göras av studenterna. Av svaren framgår att grupptentamen förekommer i varierande omfattning vid lärosätena. Vid vissa av de tillfrågade institutionerna är det vanligt med grupptentamen, framför allt vid examensarbeten och andra typer av projekt- och inlämningsuppgifter på grundnivå. Vid andra institutioner förekommer grupptentamen inte alls eller endast i begränsad omfattning. Flera lärosäten och institutioner framhåller det värdefulla i denna examinationsform för deras utbildningar, bl.a. företagsekonomiska institutionen vid Lunds universitet. Några påpekar dock att det ibland kan vara en utmaning att genomföra den individuella bedömningen av studenterna.

Lärosätena och institutionerna har i sina svar redovisat exempel på hur de säkerställer att en individuell bedömning kan göras. Många kräver att det tydligt framgår vem som har författat olika delar av arbetet, så att bedömningen kan göras individuellt. Det kan ske genom olika former av intyg, förord eller andra beskrivningar av respektive students prestationer. Flera lärosäten använder också olika former av elektroniska dagböcker eller loggböcker, där studenternas arbete kan följas fortlöpande.

Det förekommer också individuella provningar kopplat till gruppredvisningen, t.ex. i form av en individuell skriftlig eller muntlig presentation. Vid gemensamma seminarier kan läraren också bevaka att de berörda studenterna är delaktiga och aktiva i diskussionerna om det egna arbetet. Riktade frågor kan ges till varje enskild student. Ett annat exempel är delade seminarietillfällen, där studenter som skrivit ett gemensamt arbete deltar vid halva seminarier för att var för sig hantera både opposition och försvar av arbetet.

Handledarens betydelse betonas också av flera lärosäten och institutioner. Handledaren har en aktiv roll och följer studenternas arbete samt deras individuella insatser, påpekar många.

Vid Kungl. Musikhögskolan i Stockholm är ensemblespel av studenter vanligt. Högskolan påpekar att det ingår i professionen att som lärare kunna lyssna på respektive students färdigheter på sitt instrument när redovisning sker i grupp.

UKÄ konstaterar att det finns en medvetenhet vid lärosätena om vikten av att göra individuella bedömningar av studenternas prestationer. Av enkät-

104. Strömberg & Lundell (2014) s. 108.

105. UKÄ:s beslut 2013-05-15, reg.nr 31-204-13.

www.uka.se
svaren framgår också att lärosätena – utifrån sina skiftande förutsättningar – arbetar på olika sätt för att säkerställa att detta kan göras.

Uppsats (självständigt arbete, examensarbete)

Skilda uppfattningar mellan handledaren och examinatoren

När en handledare har gett klartecken till en uppsats bör det inte förekomma att examinatoren kräver mycket omfattande förändringar för att uppsatsen ska kunna godkännas. Tydliga kriterier för bedömningen och en kontinuerlig dialog mellan handledaren och examinatoren är exempel på åtgärder för att förhindra att sådana situationer uppkommer. En examinator är dock inte skyldig att sätta ett godkänt betyg bara för att handledaren har gett klartecken för uppsatsen.

Det förekommer i vissa fall att handledaren ger studenten råd som leder till att studenten presenterar ett arbete som examinatoren sedan kräver mycket omfattande omarbetningar av för att godkänna. Handledaren och examinatoren har då alltså mycket skilda uppfattningar om hur examensarbetet ska utföras. I den andra upplagan av rapporten togs frågan upp hur denna situation kan förebyggas. Många lärosäten framhöll att tydliga kriterier för bedömningen bör delges studenter, handledare och examinatoren vid kursstarten. En kontinuerlig dialog mellan handledaren och examinatoren förespråkades också. Ett universitet uppgav att studenten normalt ska upprätta en arbetsplan, en förstudie eller ett projektförslag som ska godkännas av examinatoren. Svaren från lärosätena tydde i de flesta fall på att det fanns en medvetenhet om problemet och att åtgärder vidtogs för att förhindra att problem av detta slag uppkommer.

I den andra upplagan redovisades också ett tillsynsärende, där Högskoleverket kritiserat en högskola för brister i handledningen av en students uppsats.¹⁰⁶ Av utredningen i ärendet framgick att handledaren och examinatoren inte hade varit överens om vilka krav som skulle gälla. Verket uttalade att det inte bör förekomma att examinatoren kräver mycket omfattande förändringar för att uppsatsen ska kunna godkännas, när handledaren har gett klartecken till uppsatsen. Verket ansåg att de åtgärder som högskolan vidtagit för att i framtiden undvika liknande brister framstod som ändamålsenliga. Dessa åtgärder bestod bland annat i att alla lärare erbjöds en kurs om handledning och att regelbundna möten mellan handledare och examinatorer planerades för att skapa en gemensam syn på kriterier för handledning och bedömning.

Högskoleverkets ställningstaganden i den andra upplagan av rapporten kom av vissa att uppfattas som att studenter har rätt till godkänt betyg om handledaren gett klartecken till uppsatsen. UKÄ har därför i ett senare till-

106. Högskoleverkets beslut 2007-04-24, reg.nr 31-4991-06.

synsärende gällande Karolinska institutet förtydligat de ställningstaganden som Höskoleverket tidigare gjort. Ämbetet uttalade bl.a. följande:¹⁰⁷

Ur studenternas perspektiv är det inte godtagbart att det råder olika synsätt mellan handledare och examinator för vad som krävs för att godkänna en uppsats. Universitetskanslersämbetet upprepar därför Höskoleverkets ställningstagande att när handledning och examination av en uppsats utförs av olika personer, är det viktigt att handledarens och examinatorns syn på vilka krav som ska ställas inte skiljer sig åt för mycket. Det bör inte förekomma att examinatorn kräver mycket omfattande förändringar för att uppsatsen ska kunna godkännas, när handledaren har gett klartecken till att uppsatsen tas upp på uppsatsseminariet.

Universitetskanslersämbetets ställningstagande ska dock inte uppfattas så att en examinator är skyldig att sätta ett godkänt betyg bara för att handledaren gett klartecken för uppsatsen. Som Karolinska institutet påpekat är det bara examinatorn som kan fatta beslut i frågan och sätta betyg. Examinatorn har en skyldighet att sätta betyg på studenternas prestationer utifrån gällande kurs- och utbildningsplaner, övriga föreskrifter och andra kvalitetskrav. ---

Att examinatorn och handledaren inte har varit överens om vilka krav som ska gälla för en uppsats kan dock tyda på brister i t.ex. handledningen.

UKÄ konstaterade i sitt beslut att Karolinska institutet bedrev ett aktivt förebyggande arbete för att uppnå samsyn mellan examinatorer och handledare när det gäller kraven på examensarbeten. Av utredningen framgick dock att handledaren inte hade följt rutinerna i flera avseenden och inte heller hade koordinators synpunkter till studenten skickats till handledaren för att på så sätt underlätta ytterligare handledning. Lärosätet hade alltså brustit när det gällde handledningen av studentens examensarbete och UKÄ kritiserade lärosätet för detta.

Vilken rätt till handledning har studenten efter kursens slut?

Det får anses vara praxis att en student som inte blir färdig med uppsatsen under kurstiden får, inom rimliga gränser, handledning till dess uppsatsen är färdig. Om en institution vill avvika från denna praxis, bör den klargöra det genom att föreskriva det i kursplanen för kursen.

Inför den andra upplagan av rapporten tillfrågades lärosätena om vilken rätt till handledning studenterna hade vid examensarbete när tidpunkten för kursens slut har passerats. Fanns det regler vid lärosätet om hur denna situation skulle hanteras? Av svaren framgick att vissa varianter övervägde. Stu-

¹⁰⁷. UKÄ:s beslut 2013-12-18, reg.nr 31-458-13.

denterna kunde ges rätt till ett visst antal timmars handledning, som inte var beroende av när kursen slutade. Möjlighet fanns ofta att ansöka om ytterligare timmar. Institutionen kunde vara skyldig att ge handledning i viss tid efter det att examensarbetet påbörjats. Ett lärosäte uppgav att det skulle framgå av kursplanen hur handledningen under och efter kursens slut var organiserad. Ett vanligt svar var annars att det inte finns någon rätt till handledning efter kursens slut, men att studenten i praktiken ofta ges ytterligare handledning därefter.

I rapporten redovisade Högskoleverket ett tillsynsbeslut där verket behandlade frågan om vilken rätt till handledning en student har efter att kursen har avslutats. Högskoleverkets bedömning i detta ärende innebar att verket ansåg att det fanns en skyldighet för högskolan att tillhandahålla handledning även efter kursens slut, om studenten inte har underkänts på kursen eller högskolan reglerat rätten till handledning i kursplanen.¹⁰⁸

Mot denna bakgrund uttalade Högskoleverket att det får anses vara praxis att en student som inte blir färdig med sin uppsats under kurstiden, får handledning till dess att uppsatsen är färdig. Verket tillade att självfallet gäller detta inom rimliga gränser. Om en institution ville avvika från denna praxis, borde den klargöra detta genom att föreskriva det i kursplanen. De svar från lärosäten och institutioner som Högskoleverket redovisade i rapporten (se ovan) borde kunna vara till god ledning vid utformningen av sådana regler, ansåg verket.¹⁰⁹

Inför den nya rapporten har UKÄ frågat institutionerna och lärosätena om de erbjuder handledning för examensarbete även efter kursens slut och under hur lång tid i så fall handledningen ges. Ämbetet har även frågat om det finns regler vid lärosätet om hur denna situation ska hanteras.

Av svaren framgår att vid många institutioner och lärosäten ges fortfarande handledning efter kursens slut i någon form. Det är vanligt att studenten får hålla på till dess examensarbetet är färdigt. Några påpekar dock att detta gäller inom rimliga gränser. Många gånger är det upp till institutionen eller examinatorn att bedöma frågan om fortsatt handledning. Praxis kan också variera mellan olika utbildningar. Det är inte ovanligt att det saknas uttryckliga regler inom området.

Men många lärosäten och institutioner har beslutat om regler kring handledningen, antingen på central i nivå inom lärosätet eller i kursplanerna. Flera lärosäten anger i sina regler att handledningen endast ges under kurstiden eller fram till omexaminationen. Det förekommer också att antalet handledartimmar uttryckligen anges.

Vid Lunds universitet finns vid de flesta fakulteter regler i kursplanerna om handledning och om handledning efter kursens slut. Utöver det som är reglerat i kursplanen förekommer det ofta, men inte vid alla fakulteter, att studenter kan ges ytterligare handledning om det finns särskilda skäl. Det finns vanligen inga särskilda regler för dessa fall.

Vid Umeå universitet ska regler om handledning framgå av kursplanerna. Handledning erbjuds inom rimliga gränser även efter att kurstiden löpt ut. Om det finns begränsningar av handledningstiden ska det anges i kurspla-

¹⁰⁸ Högskoleverkets beslut 2003-11-24, reg.nr 31-1905-03.

¹⁰⁹ För en utförligare motivering till Högskoleverkets ställningstagande, se den andra upplagan av verkets rapport *Rättssäker examination*.

nen. Det förekommer även att förväntade studieresultat medför att förmågan att kunna utföra ett projekt inom givna tidsramar ska bedömas. I dessa fall konkretiseras en tidsgräns för ett examensarbete av viss omfattning samt även under vilken tidsperiod handledning ges.

I Försvarshögskolans kursplaner anges att studenterna har rätt till handledning på uppsatskursen endast första gången studenten är registrerad på kursen, om inte särskilda skäl föreligger. Därefter ges handledning endast i mån av resurser. "Särskilda skäl" specificeras inte, men i praktiken handlar det om studenter med funktionsnedsättningar, skriver högskolan i sitt svar.

UKÄ konstaterar att svaren visar att det fortfarande finns en utbredd praxis inom högskolesektorn att studenter som inte blivit färdiga med sin uppsats får handledning till dess att uppsatsen är färdig. UKÄ upprepar därför Högskoleverkets ställningstagande att det får anses vara praxis att en student som inte blir färdig med uppsatsen under kurstiden får, inom rimliga gränser, handledning till dess uppsatsen är färdig. Om en institution vill avvika från denna praxis, bör den klargöra detta genom att föreskriva det i kursplanen för kursen. Av svaren framgår att sådana begränsningar av rätten till handledning har gjorts vid flera lärosäten.

Enligt Lunds universitet upplevs Högskoleverkets ställningstagande i den andra upplagan av rapporten som problematiskt, särskilt när det gäller skrivningen om "rimliga gränser", där tolkningen kan variera. UKÄ vill därför framhålla att om ett lärosäte upplever ställningstagandet som problematiskt, finns det möjlighet att avvika från detta genom att reglera frågan om handledning i kursplanerna. Lärosätet har alltså självt möjlighet att förtydliga i kursplanerna hur länge studenterna ska ha rätt till handledning.

Löpande examination

För löpande examination är det nödvändigt att i examinationsreglerna klargöra vad det är som ska bedömas av examinatorn och på vilket sätt examinatorn ska besluta utifrån studenternas prestationer. Det är examinatorns uppgift att se till att underlaget för examinationen finns.

I den andra upplagan av rapporten behandlade Högskoleverket även frågan om s.k. löpande examination. Verket refererade vad rektor för Lunds universitet hade anfört i enkätsvaret:

De nya examinationsformer med finfördelade system av olika prov och uppgifter, som beskrivs i rapporten *Kompetensbedömning eller prestationskontroll*,¹¹⁰ kan skapa nya problem ur rättssäkerhetssynpunkt. Det finns många pedagogiska fördelar med att bedömningen integreras i undervisningen, men det kan skapa osäkerhet för studenten. Det är inte alltid uppenbart för studenten när olika uppgifter och samspel med läraren ingår i examinationen och när de inte gör det.

¹¹⁰. Lunds universitet (2003): Rapport nr 2003:222. Utvärderingsenheten, Åsa Lindberg-Sand.

Dokumentationen kan också vara ett problem. Det förekommer att ett stort antal uppgifter, genomförda vid olika tillfällen, dokumenteras som ett prov i studiedokumentationssystemet. Flera utbildningar har infört en s.k. portfolio-modell, där studenten får ansvaret att samla uppgifterna om de olika genomförda momenten, för att på så sätt kunna säkerställa dokumentationen. I ett system av den här typen får också läraren den dubbla rollen av att samtidigt undervisa och bedöma. En konkret fråga som aktualiserats här, är om en student ska fortsätta en kurs, när det redan står klart att den är underkänd.

I likhet med Högskoleverket vill UKÄ framhålla att alla examinationsformer måste hanteras utifrån de förutsättningar som gäller för handläggningen av ett betygsärende. En första förutsättning för en rättssäker handläggning är att den är förutsebar, vilket kan säkerställas genom klara och tydliga regler för examinationen. Lunds universitet beskriver en form av löpande examination och problemen för studenterna med att veta när uppgifter i undervisningen ingår i examinationen och när de inte gör det. För denna typ av examination är det nödvändigt att i examinationsreglerna klargöra vad det är som ska bedömas av examinatorn och på vilket sätt examinatorn ska besluta utifrån studenternas prestationer (se avsnittet *Beslut under beredningsstadiet*, s. 44).

I detta sammanhang finns det också anledning att framhålla den tidigare nämnda officialprincipen (s. 89-90), som innebär att myndigheten ansvarar för att utredningen av ett ärende blir så fullständig som krävs. Det är alltså examinatorns (eller medhjälpande lärares) uppgift att se till att underlaget för examinationen finns i enlighet med de regler som gäller för examinationen. Ansvaret för detta kan inte överlåtas på studenten.

Dessa frågor kan vara komplicerade att hantera för institutionerna, men när de hanteras på ett korrekt sätt kan åtgärderna främja såväl kvaliteten på utbildningen som studenternas rättssäkerhet.

Vad gäller Lunds universitets fråga om en student ska fortsätta en kurs när det redan står klart att den är underkänd, vill UKÄ understryka att enligt 6 kap. 18 § högskoleförordningen ska betyg sättas på en genomgången kurs. Det finns visserligen en möjlighet att föreskriva något annat, men denna möjlighet bör inte användas annat än i rena undantagsfall.¹¹¹

Examination med digitala hjälpmedel

I den andra upplagan av rapporten definierade Högskoleverket "datorbaserad tentamen" som prov där frågorna görs tillgängliga för studenterna via internet och studenterna redovisar sina svar via internet eller via e-post. Frågan behandlades mycket kortfattat i rapporten. På senare år har dock examination med digitala hjälpmedel fått ökad uppmärksamhet. Flera studier och projekt har också genomförts i Sverige. Ett exempel är det lärosättesgemensamma projekt som redovisas i rapporten *Datoriserad tentamen*¹¹². Rapporten ger en bred översikt över svenska och internationella erfarenheter och belyser olika frågor inom området.

¹¹¹. Jfr Högskoleverket (2007).

¹¹². Brenner, Mats & Sandström, Helena (2015): *Datoriserad tentamen*. SUNET-Inkubator slutrapport.

UKÄ har inför den nya rapporten om rättssäker examination ställt frågor till institutionerna och lärosätena om bl.a. förekomsten av “digital examination” och om de identifierat några särskilda rättssäkerhetsproblem. Vid det seminarium som UKÄ höll den 19 maj 2017 restes dock flera invändningar mot detta avsnitt i rapportutkastet. Bl.a. ifrågasattes användningen av begreppet “digital examination” i utkastet. Det påpekades också att området inte bara omfattar digitala salstentamina utan även andra examinationsformer där digitala hjälpmedel används, t.ex. vid hemtentamen och andra inlämningsuppgifter. Mot bakgrund av de synpunkter som lämnades vid seminariet avser UKÄ att se över detta avsnitt till en kommande upplaga av rapporten. UKÄ vill dock ge en översiktligt redovisning av de enkätsvar som lämnats samt lämna några övergripande synpunkter inom området. Med hänsyn till de synpunkter som framfördes vid seminariet används uttrycket “examination med digitala hjälpmedel” i detta avsnitt.

Av enkätsvaren framgår att examination med digitala hjälpmedel förekommer i olika utsträckning vid de tillfrågade institutionerna och lärosätena. Förekomsten kan också variera mellan institutioner vid samma lärosäte. Examination med digitala hjälpmedel kan ske i olika situationer och i olika former. Ett exempel som nämns av flera lärosäten är salstentamen med hjälp av datorer och speciella mjukvaror. Ett annat exempel som nämns är särskilda uppgifter som studenten ska lösa via dator i hemmet och som ingår i en hemtentamen.

Några lärosäten har genomfört särskilda pilotprojekt och förstudier inom området. Ett exempel är Karolinska institutet som har prövat olika lösningar för att digitalisera hela eller delar av examinationsprocessen inom flera utbildningsprogram. Karolinska institutet har initierat två förstudier som rör digitalt stöd för examination, den ena med fokus på stationsbaserade examinationer av klinisk kompetens och den andra med fokus på digitalisering av skriftlig salstentamen.

Vid Blekinge tekniska högskola förekommer två varianter av digitaliserad examination. Högskolan har under många år genomfört examinationer inom programmeringsområdet och högskolans datorer har anpassats för ändamålet. Systemet är egenutvecklat och enligt högskolan har inga rättssäkerhetsproblem identifierats. Den andra varianten är under utveckling och genomförs med hjälp av en kommersiell produkt (Inspira). När studenten har lämnat in sina svar och avslutat programmet finns dessa tillgänglig för bedömare och examinator. Deltagaren är då fortfarande anonym. Bedömare kan vara en grupp av lärare som bedömer olika delar av provet eller samma frågeställning. Slutbedömningen gör dock examinatoren.

När det gäller eventuella rättssäkerhetsproblem har lärosätena uppmärksammat några frågor i enkätsvaren. En sådan fråga gäller identifieringen av studenterna, dvs. möjligheten att klarlägga att rätt student genomför examinationen. Flera lärosäten framhåller också ökade möjligheter till fusk genom t.ex. plagiering, otillåten sökning av information på webben eller användning av otillåtna program på datorn i samband med examinationen. En annan fråga som lyfts av många lärosäten är risken för tekniska problem under själva examinationen, dvs. datorhaverier eller andra tekniska fel i it-systemen.

Enligt enkätsvaren finns det dock även fördelar ur ett rättssäkerhetsperspektiv. Blekinge tekniska högskola framhåller exempelvis möjligheten till

anonymitet och att det blir lättare att tyda studenternas svar jämfört med när tentamenssvaren är handskrivna. Enligt högskolan skapar deras system också bra överblick över vilken fas av rättningen som ett prov befinner sig i, och olika typer av verktyg kan anslutas för t.ex. uppläsning av text för dyslektiker. SFS betonar i sitt svar att digitaliserad examination har goda förutsättningar att förbättra rättssäkerheten för studenter. Det underlättar anonymisering och plagiatkontroll och handstilen kan inte påverka bedömningen, menar SFS.

Högskoleverket skrev i den andra upplagan av rapporten att det var "uppenbart att denna examinationsform är beroende av att de tekniska förutsättningarna fungerar". I övrigt torde de rättssäkerhetsfrågor som kan uppkomma vara desamma som för examinationsformer som inte är datorbaserade, ansåg verket.

UKÄ delar Högskoleverkets uppfattning. Många av frågor som behandlas i denna rapport är relevanta även då examinationen sker med digitala hjälpmedel. Som UKÄ framhållit ovan måste alla examinationsformer hanteras utifrån de förutsättningar som gäller för handläggningen av ett betygsärende. Den grundläggande rättsliga ramen för examinationen är alltså densamma oavsett om det gäller traditionell skriftlig salstentamen eller examination med avancerade digitala hjälpmedel.

Det är inte möjligt för UKÄ att i en allmän framställning som denna rapport ge detaljerade synpunkter på hur olika frågor ska hanteras när digitala hjälpmedel används vid examinationer. Flera av de frågor som har lyfts i enkätsvaren och vid UKÄ:s seminarium den 19 maj 2017 gäller dessutom områden som UKÄ inte kan uttala sig om. När det gäller behandlingen av personuppgifter är det Datainspektionen som är tillsynsmyndighet och när det gäller arkivfrågor är det Riksarkivet som är tillsynsmyndighet. Immateriellt rättsliga frågor ligger inte heller inom UKÄ:s kompetensområde. Ämbetet kan inte ta på sig någon vägledande roll inom dessa områden.

Mot bakgrund av de svar som lärosätena lämnat vill dock UKÄ framhålla några frågor som bör beaktas vid examination med digitala hjälpmedel.

En grundläggande förutsättning för en rättssäker handläggning är att den är förutsebar. Det är därför av stor betydelse att lärosätet ger studenterna tydliga instruktioner om hur examinationen ska genomföras. Det är särskilt viktigt då digitala hjälpmedel används. UKÄ har exempelvis fått klagomål från studenter om att lärosätets information kring inloggningen vid prov varit bristfällig. För att examinationen ska vara rättssäker måste informationen från lärosätet om hur provet genomförs vara tydlig och ges i god tid innan examinationen.

Provdeltagarna måste också kunna identifieras vid examination som sker med hjälp av digitala hjälpmedel. Det är även viktigt att motverka de möjligheter till fusk och manipulering som kan finnas. Det är inte enkla frågor att hantera för lärosätet, men frågan måste förstas uppmärksammas för att trygga förtroendet för att examinationen genomförs på ett rättvist sätt.

Självfallet är det även av grundläggande betydelse att lärosätets tekniska system fungerar vid examinationen. Flera lärosäten lyfter också den frågan i enkätsvaren och ger exempel på hur detta kan säkerställas, t.ex. genom olika backupsystem och att it-tekniker finns tillgängliga vid digital salstentamen. UKÄ konstaterar i detta sammanhang att om examinationen inte kan

En uppdaterad utgåva av denna publikation finns på

genomföras på grund av ett tekniskt fel som beror på lärosätet bör avsnittet *Borttappade tentamina och andra misstag från lärosätets sida* (s. 54) i denna rapport kunna tjäna som vägledning.

Slutligen vill UKÄ understryka att vid utformningen av examinationen bör frågan om studenter med funktionsnedsättning och deras möjligheter till anpassad examination uppmärksammas. Som Lunds universitets studenter framhåller i sitt svar är det viktigt att studenter med pedagogiskt stöd kan utnyttja examinationsformerna problemfritt och att det är kursmål och inte datorkompetens som examineras.

Adolfsson, Hans m.fl (2016): *Betyg i högre utbildning*. Rapport från arbetsgruppen för betygsfrågor, SUHF.

Bejstam, Lars (2008): *Förvaltningsrätt i högskolan – i praktiken. Festskrift till Hans-Heinrich Vogel*.

Brenner, Mats & Sandström, Helena (2015): *Datoriserad tentamen*. SUNET-Inkubator slutrapport.

Bohlin, Alf & Warnling-Nerep, Wiweka (2007): *Förvaltningsrättens grunder*. 2 uppl.

Ds 1998:43 *Myndigheternas föreskrifter*.

Ds 2004:2 *Högre utbildning i utveckling. Bolognaprocessen i svensk belysning*.

Frändberg, Åke (2000): Om rättssäkerhet. *JT* 2000–01, s. 269–280.

Gregersen, Frans m.fl (2014): *Hvor parallelt: Om parallellspråkighet på Nordens universitet*. Utgiven av Nordiska ministerrådet.

Hellners, Trygve & Malmqvist, Bo (2010): *Förvaltningslagen med kommentarer*. 3 uppl.

Högskoleverket (1997): *Examinationen vid universitet och högskolor – ur studentens synvinkel*. Skriftserie 1997:10 S.

Högskoleverket (1997): *Examinationen i högskolan. Slutrapport från Högskoleverkets examinationsprojekt*. Rapport 1997:39 R.

Högskoleverket (1998): *Rättssäker examination*. Rapport 1998:39 R.

Högskoleverket (2000): *Högskoleverkets tillsyn. Viktigare beslut 1995–1999*.

Högskoleverket (2000): *Tentamen: "plussning" och begränsning av antalet tillfällen*. Rapport 2000:10 R.

Högskoleverket (2001): *20 åtgärder för att stärka studenternas rättssäkerhet*. Rapport 2001:27 R.

Högskoleverket (2004): *Högskoleverkets tillsyn. Viktigare beslut 2002–2003*. Rapport 2004:35 R.

Högskoleverket (2007): *Rättssäkerheten när en högskola avbryter en students praktik*. Rapport 2007:58 R.

Högskoleverket (2008): *Rättssäker examination. Andra omarbetade upplagan*. Rapport 2008:36 R.

Högskoleverket (2008): *Rättssäkerheten för studenter hos enskilda utbildningsanordnare med examensrätt*. Rapport 2008:37 R.

Högskoleverket (2011): *Begränsningar av antalet prov- och praktiktillfällen*. Tillsynsprotomemoria 2011-12-21, reg.nr 31-1575-11.

Jareborg, Nils (2002): *Disciplinansvar för studenter som fuskar eller stör. Disciplinregler – konferens 16 oktober 2002*. Publicerad av Högskoleverket 2002.

Lunds universitet (2003): Rapport 2003:222. Utvärderingsenheten, Åsa Lindberg-Sand.

Prop. 1971:30 *Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om allmänna förvaltningsdomstolar, m.m.*

Prop. 1985/86:80 *Ny förvaltningslag*.

Prop. 1992/93:1 *Universitet och högskolor. Frihet för kvalitet*.

Prop. 2004/05:162 *Ny värld – ny högskola*.

Prop. 2005/06:2 *Bästa språket - en samlad svensk språkpolitik*.

Prop. 2008/09:153 *Språk för alla – förslag till språklag*.

Prop. 2009/10:149 *En akademi i tiden – ökad frihet för universitet och högskolor*.

Prop. 2012/13:1 *Utgiftsområde 16: Utbildning och universitetsforskning*.

Prop. 2015/16:135 *Ett övergripande ramverk för aktiva åtgärder i syfte att främja lika rättigheter och möjligheter*.

Prop. 2016/17:180 *En modern och rättssäker förvaltning – ny förvaltningslag*

SOU 1992:1 *Frihet. Ansvar. Kompetens. Grundutbildningens villkor i högskolan*.

SOU 1994:84 *Samvetsklausul inom högskoleutbildningen*

SOU 2004:23 *Från verksförordning till myndighetsförordning*.

SOU 2010:29 *En ny förvaltningslag*.

Strömberg, Håkan & Lundell, Bengt (2014): *Allmän förvaltningsrätt*. 26 uppl.

En uppdaterad utgåva av
denna publikation finns på
www.uka.se

Universitetskanslersämbetet (2014): *Högskolans regler i praktiken – erfarenheter från Högskoleverkets tillsynsbesök 1998-2012*. Rapport 2014:16.

Universitetskanslersämbetet (2017): *Kartläggning av studieavgifter. Redovisning av ett regeringsuppdrag*. Rapport 2017:2.

Vogel, Hans-Heinrich (2002): Förfarandet i disciplinärenden enligt högskoleförordningen. *Disciplinregler – konferens 16 oktober 2002*. Publicerad av Högskoleverket 2002.

Vogel, Hans-Heinrich (2011): Promemoria den 29 april 2011, ställd till rektor för Lunds universitet (LS 2010/398).

Warnling-Nerep, Wiweka (2011): *Utredning om rättsverkningar av antagningsbeslut med stöd av förfalskade betyg och presumtiva åtgärder i anledning därav*. Promemoria den 8 mars 2011. Bifogad Stockholms universitets skrivelse till regeringen den 16 juni 2011 (dnr SU 309-1733-11).

Warnling-Nerep, Wiweka (2014): *En introduktion till förvaltningsrätten*. 11 uppl.

Avgöranden från regeringen, domstolar, JO, JK, Högskoleverket och UKÄ redovisas i löptextens fotnoter.

En uppdaterad utgåva av
denna publikation finns på
www.uka.se

Universitetskanslersämbetet (UKÄ) ska bidra till att stärka den svenska högskolan och Sverige som kunskapssamhälle. Vi granskar kvaliteten på högskoleutbildningarna, vi analyserar och följer upp utvecklingen inom högskolan och vi bevakar studenternas rättssäkerhet.

www.uka.se

